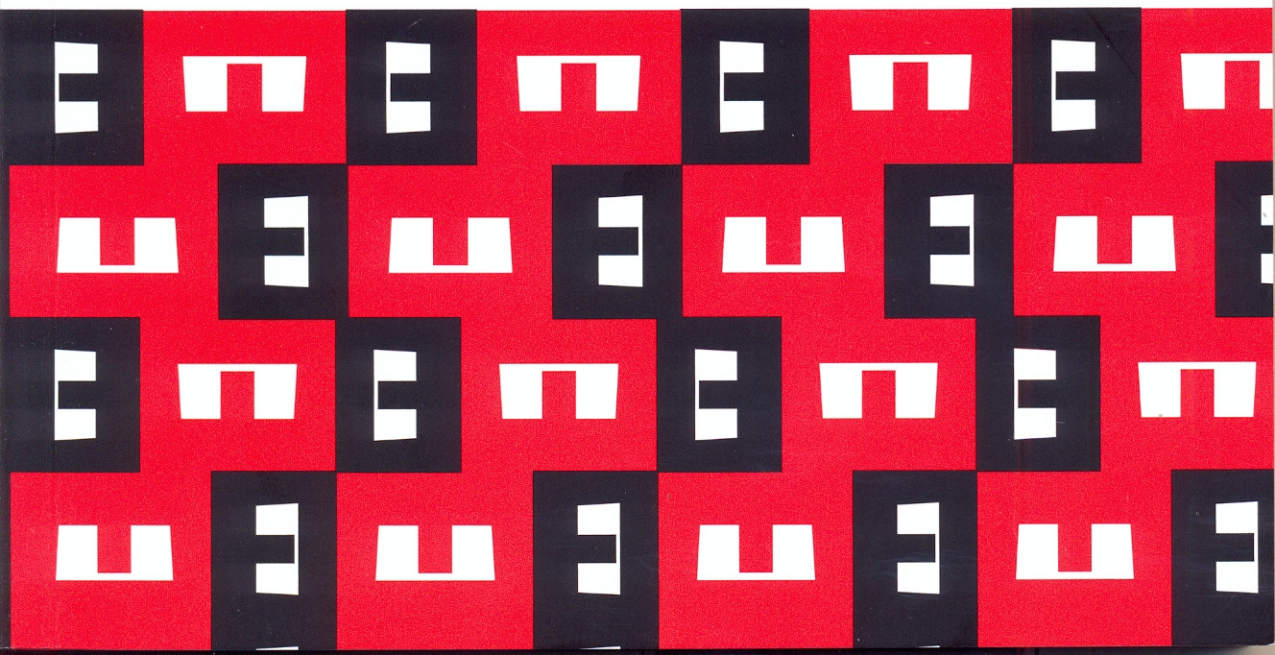

2019-5-6
LVII. évfolyam

Artium

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

TARTALOM

- TARASZEVICS ZSUZSA (VERES ZSUZSANNA) ■ Aforizmák – Impromptu
(El)veszett a világ / 1
- TURCZI ISTVÁN ■ versei / 6
- FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ Kvantumfodrozódások (Jancsik Károly művészete) / 9
- BUJI FERENC ■ Christus Platinicus / 18
- IZSÓ ZITA ■ versei / 30
- JANKOVICS JÓZSEF ■ Egy tévelygő Móricz-hős, Báthory Gábor halála és többszöri
eltemettetései / 33
- KISS GY. CSABA ■ A változások sodrában / 62
- KOVÁCS ISTVÁN ■ Vallomás a teremtő csöndről / 70
- DOMONKOS LÁSZLÓ ■ „A veszélyeztetett közösségek érdekelnek” –
Beszélgetés Margittai Gáborral / 74
- HEGEDŰS IMRE JÁNOS ■ Kamion Jóska / 81
- MAGDA VÁŠÁRYOVÁ ■ Levelek egy városhoz / 98
- CSÁK GYULA ■ Háttér (Önéletrajzi részlet 29.) / 105
- FENYVESI OTTÓ ■ Berzsényi Dánielt ünnepelve / 116
- HUBERT ILDIKÓ ■ A Pegasus földre szállt – Baróti Szabó Dávid négy költeménye / 120
- SARUSI MIHÁLY ■ Zarándból jövet / 125
- MOLNÁR MIKLÓS ■ A sikondai alkotóház végnapjai – Egy légvárúr naplójából / 137
- TÁBORI OTTÓ ■ Asztalra borulva – Csengey Dénes halálára / 144
- PELLE JÁNOS ■ BKB, a Fanarióta SC összekötője / 146
- BORSI-KÁLMÁN BÉLA ■ Laikusok iránytűje – Gondolatok Pelle János Lelkek iránytűje
című dokumentumregényéről / 150

TARASZEVICS ZSUZSA
(VERES ZSUZSANNA)

Aforizmak – Impromptu

(EL)VESZETT A VILÁG

A kommunizmusról – A kommunizmus azt tanítja, hogy *változtasd a követ kenyérré*, ami nem más, mint a „fenti” elárulása. Ám ha eláruljuk a „fentit”, megfosztjuk alapjától a „lenti”, vagyis a kommunizmus egyúttal a „lenti” elárulása is. Végző soron nem egyéb, mint létezésünk vezérlő princípiumának megtagadása, minden felfelé és befelé vezető csatorna elrekesztése. A kommunizmus maga a *Szent Szellem elleni bűn*.

Egyenlőség – „*Minden teremtmény egyenlő*” – mondja a Nirvánában tartózkodó bölcs, és igaza van. „*Minden teremtmény egyenlő*” – mondják a kommunisták, tévednek.

Nyitottság – Nem az a kérdés, hogy nyitott vagyok-e, hanem az, hogy miféle influenciák számára vagyok nyitott. Guénon azt mondja, hogy a történelmi idő múlásával a világ törvényszerűen materializálódik (ugyanakkor, mivel a „világ” nem más, mint tudatállapot, nyilvánvaló, hogy a tudat az, ami materializálódik). Egyszer azonban a materializáció folyamata véget ér, vagyis a „megkeményedési folyamat” befejeződik. Ezt követően a világ ismét „képlékeny” válik; újra megnyílik a különböző befolyások előtt, csakhogy ezek kizárólag „lentről” jövő, infernalis hatások lesznek. Mert a materializmus – bármily borzalmas is – legalább nem szellemi irányzat; a neospirituális tévtanok igényt tartanak erre a szerepre. Erre a folyamatra azért van szükség, hogy az emberek megfelelően „felkészültek” legyenek az eljövendő antikrisztusi tanok befogadására oly módon, hogy a hiteles szellemiség maradékát is kiirtják a világból, először tagadva azt, azután ördögi zagyvaságokat állítva helyükbe. Ezek elfogadását a „világra való nyitottságnak” nevezik. Ebben az értelemben nem engedhetem meg magamnak, hogy „nyitott” legyek, épp ellenkezőleg: zárt, intakt, önmagamon nyugvó *valóságot* kell megvalósítanom.

Ateizmus – Nem hiszek az ateizmus gyakorlatában. A modern ember képtelen arra, hogy perszisztens következetességgel tagadjon valamit, és túlságosan gyáva ahhoz, hogy semmiben se higgyen.

Humanizmus – Jobb esetben a gyengék menedéke, rosszabb esetben az istentelenek önigazolása.

Polgár, proletár, nép – Proletárdiktatúrában élünk. Teljesen mindegy, hogy demokráciának, szocializmusnak, vagy kapitalizmusnak nevezik: az úgynevezett tömegkul-

túra létrehozói, kiszolgálói és zabálói egyaránt törölmetszett proletárok. A proletár olyan embernek látszó lény, aki biológiai egzisztenciájának fenntartásán kívül nem törődik semmivel, sőt nem is akar tudni másról. Ezen aspektusból egy magát a világban jól kiismerő, talpraesett „értelmiségi” sem képez kivételt. Manapság a futószalag mellett dolgozó munkás és a kiművelt ügyvéd egyaránt proletár, de proletár a tanár, a politikus, a hivatalnok, sőt a művész is. A kasztrendszer fennállása idején erre a rétegre azt mondták: nem árja származású. Az árjaságot nem lehet megtanulni vagy kifejleszteni: árjának születni kell. „Úrnak születni kell”, „Az úr a pokolban is úr” – variációk egy témára. Az úgynevezett polgárság jelenlegi képviselőinek semmi közük sincs a száz évvel ezelőtti polgári osztályhoz (amelynek szintén semmi köze az árja származáshoz). Az első világháborút követő nagy forradalmi hullám szétrombolta a polgárság merőben emberi – de legalább emberi – értékeit, hatalomra segítve az „istenadta nép” leghitványabb képviselőit, akik elismerésreméltó tehetséggel segítették felszínre a kollektivitásban rejlő demonicitást, avagy – Bakunyin szavaival élve – „a nép spontán kreativitását”. A démosz démonicitása nem tudatosan kitervelt dolog; annak természetében rejlik, éppen ezért rettenetes. A népnek egészen addig fogalma sincs saját alacsonyrendűsége megnyilvánulási formáiról, amíg kordában tartják: amikor azonban hatalomhoz segítik, felszínre törnek természetes romboló ösztönei. A második világháború volt az utolsó lehetőség, amikor a söpredék özönlésének gátat lehetett volna vetni. Ezután mindennek mércéjévé a „népből származó munkás” vált, akinek azt verték a fejébe, hogy a tökéletes világot építi. A tökéletes világ egy hierarchia nélküli, abszolút kategóriákat, felsőbb- és alsóbbrendűséget tagadó, és minden egyed egyenlőségén alapuló világ, amelyben a ranglétra legfelső fokán azok fognak állni, akik megteremtették. (Ezt ígérték, és nem szakadt rájuk az ég). Érthetetlen, hogy vannak, akik nem szeretnek dolgozni – a proletárdiktatúra törvényei szerint ez halálos bűn. A mai „polgár” ugyanannak az átprogramozott agyú munkásnak az unokája és dédunokája, aki őszirózsát tűzött a kalapjára, ezredmagával bömbölt a trónok ledöntéséért, meggyőződésből, kényelemszeretetből, vagy gyávaságból kiegyezett a csőcselékuralommal és önként lemondott nem csupán isteni, de emberi származásáról is. Egykor a polgár számára az életnek – bár limitáltan – több szférája létezett; tágas, világos udvarházakra volt igénye, Stendhált olvasott, eljárt a klubba kártyázni, titkos randevúkat bonyolított, és a vasárnapi mise után piknikezni vitte a családot. A polgár az utolsó, akit embernek lehet nevezni. A proletár nem ember. Elméletileg rendelkezik az emberré válás lehetőségével, de olyan mélyen szunnyadnak benne, hogy ha akarná sem tudná aktivizálni azt. A proletár egyed. Egy lény a tengernyi lény között, kitüntetett szerep nélkül. Nemcsak az isteni, de az emberi értékrendet is tagadja. Szó szerint „nem ismer sem Istent, sem embert”. A munkán és a szaporodáson kívül minden egyebet felesleges időpocsékolásnak tart: termel, fogyaszt, reprodukál, így biztosítva, hogy a következő generáció is termelhessen és fogyaszthasson. Ilyen egyedekből összeáll egy óriási hangyaboly, amelyet a valami rejtélyes oknál fogva szüntelenül arról gyözködnek, hogy szabadok; amit művelnek, a társadalom fejlődésének előmozdítása érdekében teszik, mindenféle kényszer nélkül. Valóban szaba-

dok, abban az értelemben, hogy szabad nekik azt tenni, amit *szabad*. A boly azonban csak bolyként erős, az egyedeknek külön-külön nincs jövőjük, és ezt tapintatosan mindig tudatják velük. A bolyt együtt, masszaként, népnek nevezik. A nép teljesen alkalmatlan arra, hogy szava vagy akarata legyen, hisz önálló élete sincs. Nem az uralkodók fosztották meg „méltóságuktól a népeket”, ahogy azt – mellesleg a vallásos iskolákban is – hivatalosan tanítják: önmagát fosztja meg ettől. A nép, akár a víz: bármibe beletöltik, annak felveszi a formáját. Ha pedig kiöntik, beissza a föld – amelyből vétetett, és amitől sosem volt képes elszakadni.

És újra a nép... – Az úgynevezett „nép” alatt a *csőcseléket* kell érteni, akik pedig a „nép választott vezetői” szerepében tetszelegnek, ugyanezen csőcselék egyes rétegeiből felkapaszkodott szemfüles opportunisták. Így azután végre a népet valóban az vezet, aki „első az egyenlők között” – a nullával egyenlő.

A demokrácia célkitűzéseiből – *„Akár akarják, akár nem, le fogjuk szoktatni önöket a dohányzásról.”*

A demokrácia célkitűzéseiből II. – *„Eltársak! Mindenki sportoljon!”* (1918-as oroszországi falragasz után, Ivan Bunyin naplója nyomán)

A demokrácia dilemmája – Egy szép nyári délelőttön áll egy ember a park fái alatt. Körülötte makacs döglégy dong. Az ember eleinte hessegeti, majd keserves sírásra fakad. Arra megy egy amerikai és megkérdezi az embert, mi baja. – Rettenetes dilemma előtt állok. Kijöttem pihenni a természetbe, de ez a légy nem hagy nyugton. Korábban azt tanultam, ha a légy idegesít, jogom van agyoncsapni, de most azt mondják, a légynek is joga van azt csinálni, amit akar. Mit tegyek? – Mi sem egyszerűbb – feleli az amerikai. – Használd a nálunk bevált módszert: csapd agyon, és mondd, hogy sajnálok.

Noblesse oblige – A kasztok mindaddig eltörölhetetlenek, amíg akár két ember él a földön, függetlenül attól, hogy aktuálisan jelen vannak-e a társadalomban vagy sem. Az emberek között lévő mérhetetlen különbözőségekből adódóan a *belső kaszt örökké jelenlevő realitás*. Már jó ideje minden azt a célt szolgálja, hogy felébressze a legalantasabb ösztönöket az erre egyébként is fogékony alsóbb kasztokban (amelyek tulajdonképpen nem is nevezhetők „kasztoknak”), sőt bátorítja őket ezen ösztönök kiélésében: a legtöbb fórum a hatalmas söpredékáradatot szólítja meg. Ugyanakkor azon keveseknek, akiknek természetüknél fogva idegen ez a világrend, a legkisebb kompromisszumot sem szabad kötniük vele, még akkor sem, ha anyagi boldogulásuk – vagy éppen életük – forog kockán. Ami manapság a legnagyobb ellenszenvet kelti, az a tartás, a méltóság, a büszkeség, az Ön-tudatosság, amelyek végletesen tagadják a „mégiscsak ember” felfogást, a minőségi alapon való megkülönböztetés hiányát és a határok eltörlését – a legdestruktívabb egalitarizmust. Az egyének között sokkal mé-

lyebben fekvő és eltörölhetetlenebb különbségek vannak, mint amiket a fejlődépszichológia valaha képes felfogni, noha igyekszik mindent rákenni a nevelésre és a környezeti hatásokra. Akinek lényében a sötétség dominál, a legkedvezőbb körülmények között sem emelkedhet egy meghatározott, erősen korlátozott szintnél feljebb. Ellenben egy magasrendű viszonylag könnyen alázuhanhat. Ezt megelőzendő, harcolni kell. Erre a harcra ma elsősorban belső harc formájában van lehetőség, a külső körülmények figyelmen kívül hagyása mellett. Ezt a harcot az erre méltó ember önmagáért vívja – az ismert görög formula után „szabadon”: „*Harcolni muszáj, élni nem.*”

C'est la guerre! – Háború *van*. Mindig *volt* és mindig *lesz*. A háború örökké aktuális realitás. A háború a szellemi embernek – az „Úton járó embernek” – nem egyszerűen jellemző tulajdonsága, hanem állandó lételeme. Azt jelenti, hogy a belső feszültséget és érzékenységet kiélezett harcészültségben fenntartom, amely állapot egy olykor már emberileg elviselhetetlenül magas hőfokon való izzást, egy elszakadási folyamatot és egy felfelé irányuló mozgást eredményez. Ezért ezen embernek semmi olyat nem tanácsos felvállalnia, ami a világhoz köti, sőt az elkülönülés és az egyedüllét igenlésére kell aspirálnia. Az áldozat, amit ezen az úton hozni kell, a kényelem minden formájának elutasítása, a társas lét puha akolmelegében történő feloldódás csábításának való ellenállás. Büszkén kell megélnem, hogy méltó vagyok a harcra.

Kárhozat vagy rugósbicska? – A közvélekedéssel ellentétben az inkvizíciót nem a középkor, hanem a későbbi évszázadok intézményesítették, mivel a „sötét középkorban” az élet súlypontja még az ideák világára, az érzékelhetőn túlira esett, és az a felfogás uralkodott, hogy semmiféle, a földön átélhető kín nem mérhető az örök kárhozat súlyához. Ezért aztán – néhány különleges kivételtől eltekintve – nem is volt szükség erőszakos fellépésre az Egyház részéről. Amikor a hírhedt főúrnak, Gilles de Rais-nek, rémtetteiért a vérpadon kellett bűnhődnie, nem az életéért könyörgött, hanem az egyházi kiközösítés visszavonásáért. A reneszánsz beköszöntével a középkorra jellemző komolyság és pátosz lassanként eltűnt: ekkor kezdtek fokozatosan valóságos babonát és üres fecsegést látni a kárhozatban. Szigorúan katolikus nézőpontból a protestantizmus (reformáció?) a legsúlyosabb eretnekség, amely ellen felállították a Szent Inkvizíciót – amit mellest nem véletlenül neveztek „szentnek”. Bár nyilvánvaló, hogy senkit sem lehet akarata ellenére boldoggá tenni (ez magával a krisztusi tanítással is ellentétben áll), mégis ez az intézmény tekinthető az Egyház utolsó pozitív megmozdulásának a dogmatikus hit megőrzése érdekében. Bármily furcsának tűnik, a Szent Inkvizíció célja valóban az volt, hogy az „elkóborolt bárányokat” visszaterítse Krisztus kebelébe: ha pedig egészében nézzük a jelenséget, úgy a történelmi idők hanyatlása elleni – kilátástalan – harc. A modern „felvilágosult” ember fölényesen mosolyog az „elkárhózás” szó hallatán, ellenben – mivel kizárólag a testével azonosítja magát – egy torkának szegezett rugósbicskával halálra lehet ijeszteni. *Sic transit gloria mundi.*

A „tragikus” halál – A „tragikus” csaknem állandó jelzőjévé vált a halál szónak, és gyakran olyan esetekben használják, amikor semmi jogosultsága nincs. Leginkább balesetekben szokás „tragikus” halált halni; ha a legcsekélyebb mértékben is törőd-nének a szavak jelentésével, és el tudnának tekinteni a hipokrita, humanista, szenti-mentális világnézettől, világossá válna, hogy teljesen indokolatlan a „tragikusnak” nevezni egy olyan helyzetet, amikor, mondjuk valaki részegen nekihajt egy fának. A balesetek, kétségbeesés diktálta öngyilkosságok, vagy – az utóbbi időben divatosá vált – családon belüli agyonütések-darabolások inkább szomorú, esetleg groteszk je-lenségek, semmint tragikusak. Tragikus csak akkor lehet a halál, ha egy szellemileg aktív, tudatos életet a cél realizálása előtt hirtelen elvág. Középszerű emberek esetében a tragédia ki van zárva. Sajnálatos módon, a modern korban csaknem lehetetlen tra-gikus halált halni. És ez valóban *tragikus!*

Érzékenység – Az „érzékenységet” helytelen az „érmesség” szinonimájaként értel-mezni. Érzékenynek lenni – az én felfogásom szerint – azt jelenti, hogy fokozottan összpontosítok önmagamra, fokozottan látok, hallok, megfigyelek, reagálok a külön-böző szinteken feltáruló tapasztalatokra, befogadó készséget tanúsítok az intellektuális intuíciók iránt. Az érzékenység – ha valóban magasrendű – különleges kifinomultság és fogékonyság. Ezzel szemben az érmesség nem más, mint a merőben emberi – rosszabb esetben emberalatti – állapotok befolyásainak való ösztönös önátadás. E ket-tőt olyan előszeretettel keverik össze, hogy ha manapság valakit „érzékeny embernek” tartanak, az szinte a „hisztérikussal”, a „neurotikussal” egyenértékű.

Elfoglaltság – Ahhoz, hogy az ember *otthon* érezze magát ebben a világban, ki kell ik-tatnia a fejéből az olyasfajta zavaró, kényelmetlen gondolatokat, hogy létezik valami más – több –, egyúttal idegenebb és távolibb az érzékszervek nyújtotta közvetlen ta-pasztalatokon kívül. Ekkor, mintegy hamis önvédelemként, támaszokat kezd építeni; fokozatosan kényszerképzetévé válik, hogy csak a kialakított „elfoglaltságok” által képes fenntartani az „egzisztenciáját”. Az „elfoglaltság” szó már önmagában is sokat mondó, mert azt jelenti, hogy „valami által el vagyok foglalva”, vagy „megszállva”, tehát nem én, hanem valami más – vagy mások – irányítják a gondolataimat és a tetteimet. Az „el-foglaltságok” aztán beteljesítik feladatukat, vagyis megakadályozzák, hogy az emberben akár egyetlen pillanatig felmerüljön élete tökéletesen irracionális voltának elviselhetet-len dilemmája. Az „elfoglaltságok” által megszállt egyént „elfoglalt embernek” nevezik. Ha egyszer megszűnne „elfoglalt embernek” lenni, elveszítené azt, amit élete értelmének tart, mert a lázas tevékenységbe való menekülés munkává, a legalantasabb „elfoglalt-sággá” degradálódott számára. A munka ugyanis azt jelenti, hogy „olyan dolog által va-gyok elfoglalva, ami kötelező”. (Kötelező – *el*kötelező.) Az „egzisztenciát” egyébként egyáltalán nem ez tartja fenn; az ember nem akkor hal meg, amikor kiürül a pénztárcája. A megfelelő „elfoglaltság” tulajdonképpen az isteni ideákon való kontemplálás, a szem-lélődés, a meditáció stb. lenne – aki pedig így tesz, azt „naplopónak” nevezik.

TURCZI ISTVÁN

Csak egy lépés

JÓKAI ANNA EMLÉKÉRE,

MAGUNKNAK

Ez a mi időnk, ez adatott, látod,
hiába átmeneti, kicsontozott, kusza,
amíg van hol beesteledni, amíg él
az apa, és él a fiú imperatívusza.

Mivé lesznek távolodásaink.
A kapu zárva. A csengő süket.
Holt madaraink kinéznek a versből,
és megtartják maguknak érvelésüket.

Érzelmektől kíméljük, akit nem illet.
A falnak beszélni vég nélkül nem lehet.
De itt maradni lármafának, *jó mulatság*,
a korszellemnek tett engedmények helyett.

Legfőbb tartozásunk az idetartozás.
Bordáink betéve tudják az időt.
Még teljesít a test, a szív néha kihagy,
csak szavaink mérik az úgy-ahogy mérhetőt.

Kitérni nincs mód: „A jelen múlandó.
A múlt nem múlik el soha.”
A magzat imáját mormolja mind.
Akár édes, akár mostoha.

Csak egy lépés, te mondd ki az áment
két strófa közt, ha van, aki várja.
Dülő utakon, vendégszobák mélyén,
fáid alatt már tiéd a csend eufóriája.

Birodalmat építész a fejedben

- K Ö N Y V T Á R A K , G O N D O L A T B A N -

Most a skandináv mestereken a sor.
Az építési telkeken nyitott parkolók helyén
holnaptól mindenhol könyvtárak épülnek.
A köz kifejezett óhajára.
Egyszintes, ultramodern központok;
sok fa, fém és még több üveg.
A porlepte, öreg tölgyfákat sem vágják ki –
a természet védelme mindenek felett.

Jó mulatság lesz. Másoknak férőmunka.
Napelemes büszkeség, digitális élvezet:
istenésszel föl nem fogható.
Nyitva felejtett képzeleted rácsain
átsüt a sör-színű napfény.
Újkori Ramszesz lehetsz, betűpiramisok
ihletett építője és sztélétulajdonos,
ha 162 gyermek apja már nem is...

Ki akarod fájni magadból, ami volt.
Arról, ami van: újabb kartoték, már nem is beszélve.
Sérült szavak, befejezhetetlen mondatok
keresik menedéked, hol világít az árnyék.
A notórius veszteglők ösztönösségével
foglalsz területet magadnak,
önkormányzol, kertelsz, válogatsz,
szert tartasz *a szív égő romjain*.

Sokba kerül a megvilágosodás,
és nem kizárt, hogy valami váratlan Eseményt
rejt magában: élni kezdesz,
még mielőtt megtudod, hogyan kell.
Felnyitsz egy könyvet, ami téged olvas;
és hamarabb mint az állatok beléből,
kiolvassa sorsodat. A tűzön át
a hamuba tartó út ez, a nílusiak szerint.

Vajon kinek az akaratától függ,
hogy a kiejtett szó visszatérjen a ki nem ejthetőbe,
hogy ne fordulj vissza a kérdések küszöbén:
beléphess a határtalanba,
és a kezdetek mélyein kifaragva meglásd arcodat?
Csak egyet tudsz: *nincs vég semmiben.*
Körbejársz az értelem peremén.

Üzenet a Gyarmat utcából

L Á S Z L Ó F F Y A L A D Á R N A K

*A lelkekben a gyarmatok mind
megmaradtak: kislapi bérlemény.*
Eltart egy darabig, darabolós gyilkosok
közt csak így. A többi *borzongó remény.*

Mit nekem, ha neked se. Atomvillanáskor
együtt vágjuk magunkat a földre,
vagy fussunk, ha időnkből futja.
Azért madaraink csőre töltve.

Mennyit árt a versnek ez a sehonnai
béke! Lelke rajta, úgy feszül...
Mennyit ér a versnek könnyek alkonyíze,
míg hold *hibernál rendületlenül.*

Nyolcad messiások transzparenséken.
Bizniszland – *egyszerre fiktív és való.*
Nagy Sándor csak reklámhadjárat.
Vándorkiállításon Titanic, trójai faló.

De visszatérve a gyarmatokra jobb lesz
megint. Már készül új áldozati oltár.
A Nagy Portréfestők és Cégbejegyzők
tudják: ott is az leszel, aki ideát voltál.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Kvantumfodrozódások

Ha világ minden részletét, pontos, mikroszkopikus állapotát figyelembe vehetném, akkor talán el is tűnnének az idő folyásának jellegzetes velejárói?

Carlo Rovelli

1

Különös közelítés a festészethez ha még csak nem is metaforikusan, inkább szimpla analógiával a kvantálást javasoljuk; legföllebb annyi hozható föl mentségünkre, hogy valójában nem a szemlélő választása, ugyanis a festő vállalta be kis „csomagjaival” beföldni a megnyitott képfölületet. Természetszerűleg és szükségképpen az ő kvantumjai mérhetetlenül nagyobbak, mint az anyag fizikai részecskéi, jóllehet, viszonylag kis méretű ecsetet használ – akár a nagyobb képek megfestéséhez. Voltaképpen úgy lehetne fogalmazni, hogy **Jancsik Károly** a festői gesztust (amely a formát már az impresszionizmus színes pöttyökre, foltokra absztrahálta – a la pointilizmus, divizionizmus) minimalizálja, a belőlük alkotott kvantumokkal operál a vásznon. Oly módon, hogy a különböző színek (gesztusnyomok) újabb és újabb réteget hoznak létre a fölületen – minduntalan utalva a festmény szerkezetére az apró átfödések által, finoman sejtetve a rétegek egymásra épülését – mintegy a konstruktív képépítésre hajazva. Ámbár olvashatjuk megkésett, posztmodern utáni transzavantgárd ötletként, noha nem idézetként, szintén. Elsődlegesen mindenképpen *emocionális funkcióban*.

Eddig – mondhatnánk – a modernista (klasszikus avantgárd) paradigma: a formabontás jegyében, jóllehet a kvantumvilág óhatatlan az absztrakcióhoz vezet, hiszen megsemmisíti a tárgyat, a tapasztalat kézenfekvő élményét. Valami más, valami sejtésszerű, mélyebben rejtező titkokat sugalló nyomul a helyébe. A műteremben a festő többé nem emlékeit „alkotja újra” (miként Jean Starobinski mondja Corot-ra utalva), hanem autonóm sajátvilágot igyekszik megépíteni, noha még csak nem is föltétlenül utópiaképpen. Ámbár a klasszikus avantgárd ténylegesen bővelkedett világtervekben. (Nem különben a XVIII. századi allegorikus-geometrikus francia építészet – Boullée, Ledoux, Poyet.)

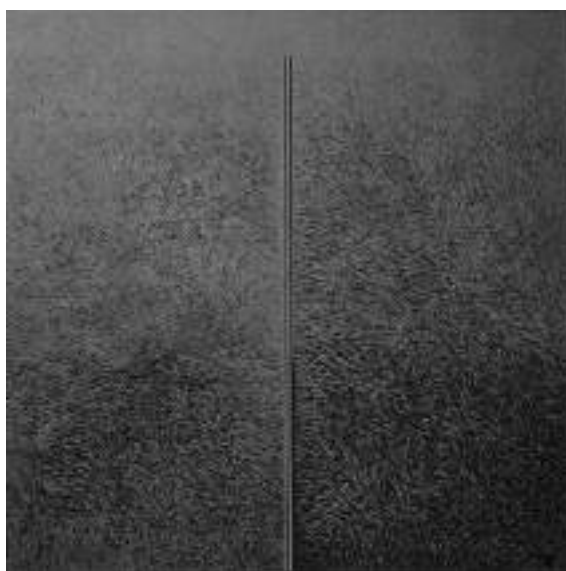
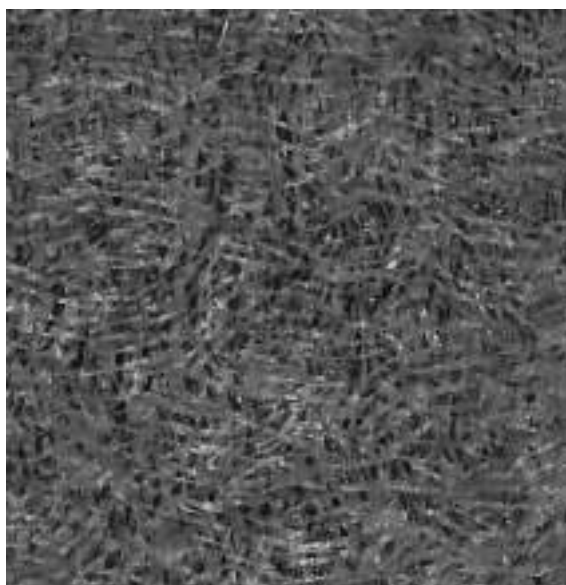
Első rápillantásra csakugyan szembeötlő nyüzsgést és egyéb szünesztéziákat észlel a néző: már-már zajongásként hallatszik ez a nyüzsgés, már-már bizsergésnek hat, netán elzsibbadó ízlelésbe megy át. Egy kis kép, a probléma első markáns fölvetése arra utal, hogy eleinte a fodrozódásból megképződő hullámmás virtuális mozgásillúziója jelentette/jelenthette a képalkotó eszmét – talán-talán a végét nem lelő idő/időképrázat lenyomataképpen, úgyszólván minden hierarchia nélkül – még a vélelmezett időirányok terhé is eliminálva az elemek mellérendelődésében. Ekként született

aztán egy szinte moha-finomságú tömött zöld fölszín, amelyen olyan sűrűre váltanak a kvantumok, hogy a mozgás csupán feszültségként érzékelhető – akár valamiféle zöld robbanást sejtetve. Ez a fölület – úgy tetszik – önnön totalitását demonstrálja: egy keretbe foglalt energiaszektor. Nem föltétlenül a rendezettség benyomását kelti, inkább – fizikától kölcsönzött kifejezéssel élve – sajátos *termikus nyugalanság* feszíti *kezdeti entrópiaként*. (A bennünket körülvevő események – tartja a fizika – alacsony entrópiaértékeként kezdődnek, hogy fölvehessék a természetes rendezetlenség, a magas entrópia fázisát.) Ez a „különleges” állapot jellemzi a festői keretek közé szorított látványt: a festői misztériumot Jancsik Károly esetében.

Az entrópia tulajdonképpen tehát a rendezetlenség mértéke (lényegében az apró kvantumok száma – mondhatná Boltzmann, az entrópia megértője és leírója); egy festőnek – persze – nem föltétlenül célja a teljes rendezetlenség megidézése (noha nem zárható ki radikálisan), hiszen a legszebb spontaneitások is rendre elárulták alkotóik „kompozíciós” szándékát. Jancsik esetében ennél jóval egyértelműbb fordulat következik be, amikor egy kifejezetten konzervatív kompozíciós eszközhöz nyúl vissza: a centrális szerkesztéshez. Kicsit pontosabban: a centrális szerkesztés *látszatához*. A 2011 utáni képek mintegy a tengelyes tükrözést imitálják; ugyanis a kép függőleges tengelyébe erőteljes vonzást/taszítást sugárzó elem (egy rendezetten strukturált csík) kerül, jobbra-balra eligazítani látszik a kvantumok fodrozódását, holott mindössze virtuális fölfelé mozgásról/mozgatásról van szó, ahol aztán megint egybe kavardulnak a tülekedésben, sürgésben tartott elemek: a tarka (ecset)gesztustöredékek. Azaz: az atomok mozgása újfent gyorsulni látszik: az entrópia növekszik. Na igen, az a nyüzsgés-érzet az új Jancsik-képek miliójét demonstrálva.

Vagyis az említett „különleges” állapot számos apró esemény együtteséből áll elő – bárminemű időirányok nélkül, sőt, egyéb hierarchiák mellőzésével ugyancsak. A művészetben mindig marad valami kifürkészhetetlen, amihez ismételten vissza-visszatérhetünk. Végére is ez mozgatta – például – a transzavantgárdot vagy más neo-hulámokat.

Azt már Pál apostol korán megértette: *tükör által homályosan látunk*. Mindig van valami a fizikai valóságban (is), ami a szemlélés tárgya és szemünk közé áll. Jancsik Károly festői allegóriája föloldja ezt az ellentmondást: élénk tár egy metaforikus kvantum szerkezetet (másképpen fogalmazva: festői mikrokozmoszt) illuzórikus mozgásában – esztétikai élményként modellezve a fizikai jelenséget. Ismétlem: esztétikai élményként, a festő forma- és eszköztárával. A gesztus egyediségével, lenyűgöző mániákusságával, a színek, a színharmónia markáns személyességével, a gondolat intelligens szellemiségével, metafizikai tágasságával. Úgy tetszik, a posztmodernnal, a posztmodern posztjával sem ért véget a történelem, miként azt avatott bölcselők jóslták; amíg az élet le nem lép a kozmikus színről, addig alighanem inkább változásokról lehet szó; a festészetben (művészetben általában) – teszem azt – a látásmód, a közelítés változásáról, amelyet ebben az esetben bizonyára az elméleti fizika (is) sugallhatott festőnknek az információk mai gáttalan áradatában. Mert végképp igaza van Rovellinak: *la realtà non è come ci appare*, vagyis: a valóság korántsem olyan, amilyennek látszik...

A huszadik század elképesztően hektikus művészeti (egyáltalán: történelmi) változásai után, a modernizmus kapkodó fordulatai után mintegy a kifulladás jegyeit mutató kulturális állapotban (elfáradó társadalomkritika, erkölcsi-esztétikai nihilizmus, információs robbanása, a szaporodó szimulakrumok, a globalizmus agressziója stb.) megfogalmazódhatott az új doktrína: a *történelem vége*, ami szuggerálta a filozófia és a művészetek lehetséges végét szintén, jóllehet éppen ez a helyzet involvált új bölcséleti közelítésket: strukturalizmus, posztmodern bölcsélet, hermeneutika, elhozta a művészet kitapintható technicizálódását, komputerizálódását, új médiumok alkalmazását (az egyébként teljesen mediatiszálódott világban). Az önellentmondás nyilvánvaló: a *szép új világ* ugyanúgy kifejezési formákat keres, akár elődei. A posztmodern, valamint annak posztja nemcsak lezárta a modernizmust, de elindított – korántsem az avantgárd vagy a neoavantgárd kiáltványos, mozgalmi harcosságával – aktuális szellemi megnyilatkozások felé, nota bene korszerű művészeti programok lehetőségének földerítésére. A *közönyös paroxista*, Baudrillard éppenséggel hevesen deklarálja úgymond *az esztétikai princípium megszűnését*, azaz: a művészet végét (ő úgy fogalmaz: inkább *valamiféle esztétikai túltelítettségről* lenne szó). Mivel a Dadában és az amerikai popban a banalitás tolta föl magát esztétikumká, *a művészet már nem képes új színtereket fölfedezni*. Úgy tetszik, tétele igazolására Baudrillard szándékosan összekever dolgokat. Duchamp alapvető ironiája kulturális kritika volt az ipari társadalom eltömegesítő tendenciáira, viszont Warhol a fogyasztói társadalom afirmációját jegyezte – manifeszt a Campbell-levesrel, a Brilló Boxal, a Coca-Colával. A kritika és az afirmáció nem ugyanaz. Nehéz lenne belátni, mitől volna ez *antropológiai törés*, ha csak nem a paroxista nyelvezet színezése végett.

Ugyanakkor egy nagyobb lényeges igazságot is megfogalmaz a *kortárs művészet őreinek*: címezve: *egy pusztán önmagára hivatkozó, narcisztikus közeget testesítenek meg, és ráadásul azzal kérkednek, hogy ez a közeg örök érvényű*. Való igaz, a túl-kulturált sznobisztikus lihegések időről időre maguk alá gyűrik a művészetet, leválasztják a szelesebb közösséget, privatizálják az új eredményeket arra hivatkozva (és van alapja a hivatkozásnak), hogy az új elképzelések pusztán az előzmények ismeretében, a történetben értelmezhetők. Azonban itt is illendő a distinkció; a művészet nem azonos a történetével. A huszadik század és a mai kor művészete túlságosan konfúzus ahhoz, hogy szellemi erőfeszítés nélkül, önmagát föltárva befogadható lenne, ennek okán közönsége egyre szűkül, a tömegek másutt keresik vélelmezett esztétikai igényeik kielégítését, ennek megfelelően talán története során még soha nem volt ennyire tarka és rafinált a giccs (a művészet mindenkori *szimulakruma*), annak *létrehozói* és közvetítői, soha nem értékelődött föl még ennyire a celeb-világ: a társadalmi karrier legostobább (leghuzagabb) szimulakruma. Mindebből azonban sem az nem következik, hogy nem lehetnek új színterei a művészetnek, sem az, hogy egynémely művészeti irányzatok antropológiai törést okozhatnak. (Ha csak nem a liberalizmus

ódsi kliséinek megtörésére gondol a szerző, aki a tömeget még mindig *fennkölt jelen-ségként* aposztrofálja. Mondjuk Ortega y Gasset után majd egy évszázaddal.)

Az persze aligha vitatható, hogy a művészet társadalmi funkciójában jelentős változások történtek – mintegy a tizenkilencedik század utolsó harmadát követően. Mondjuk azonban ki, hogy – teszem azt – a reneszánsz művészet legalább annyira kötődött a tudományos fordulatokhoz, miképpen a tizenkilencedik század végének művészete a pozitívista tudományossághoz, és eleinte idegenkedve fogadta az előzményekhez szokott közönség. A fennkölt tömeg nagyobb érdeklődéssel csodálta a nyilvános kivégzéseket (kerékbetörés, akasztás, máglyahalál), semmint a humanizmus szellemi megnyilatkozásait, majd meg a gazdagok hivalkodásait, mint az impresszionisták tudományos finomkodásait. A művészet *reprezentációs metódusának* változásáról volt szó, a gótika, a másik esetben a realista naturalizmus beidegződéseinek földadásáról, az új nyelvezet elfogadásának nehézségeiről. Egyik sem volt antropológiai törés, még csak az *ész trónfosztását* sem kellett föllelni bennük, hiszen maga a reprezentáció töretlen volt. Azt ellenben annál inkább érzékelni kellett, hogy a művészet képes modort váltani a reprezentációs funkciójában; az viszont még meglepőbb, hogy képes színteret váltani, a reprezentációról áttérni – például – az analízisre, ahogyan momentán Jancsik Károly művészetében is szintérváltás körvonalazódik. Természetesen, nem ő az egyetlen posztmodern át lépő, új lehetőségeket kutató alkotó (csak találomra merül itt föl a többdimenziós terek, fénykísérletek iránt érdeklődő Mengyán András neve, de még az entrópia felől sem, Fábíán Zoltán kifejezetten entrópiikus helyzeteket képezett meg 2016-os kiállításán), ám a mikrokozmosz festői allegóriája Jancsik új képeiben fogalmazódik meg először plasztikus tudatossággal – *antropológiai funkcióban*.

A művészet fogyasztója – alighanem mindig – eseményként, sőt attraktív eseményként közelíti a műalkotást; évszázadokon keresztül látványos természetűséget, mind tökéletesebb utánpótlást várt el, amit aztán a fotó – talán túlságosan is előzékenyen – kielégített, mindinkább az attraktivitás, a szépségvágy helyett a szépítés bizonytalan és misztikus vágya került előtérbe. (lásd: *szecesszió*.) Az impresszionizmus a pozitívista tudományosság jegyében a látvány fizikai (szín- és fénytani) igazságát firtatta, semmi esetre sem kívánta beáldozni a reprezentációt. A *benyomások reprezentációját*, amelyet elegánsan vetített rá a konkrét témára. Jelentős fordulatot a *kifejezés reprezentációjá* hozott a maga nehezebben identifikálható tartalmaival, a természetes forma elbizonytalanításával, a közvetlen valóság-látvány fogódzóinak szűkítésével. Egyszeriben az ismeretlen vadság általánossága terült rá a befogóra, jóllehet ő az (akár extrém) egyedihez szokott, annak vélelmezett pontosságát kérte számon. A vadság pedig megkövetelte a századokon át kimerevedett szépségfogalom (szépségideál?) átalakulását, nem csupán a rút jelentkezéséről volt szó, inkább arról, hogy az etikai normák változásai kétségbe vonták a korábbi ideál-hangsúlyokat. Megjegyzendő: mindez a meghökkentő tartalom ellenére a hagyományos szintéren történt, noha a reprezentáció karaktere formailag a torzítás felé irányult, földadta a külsődleges hűség illúzióját: a szimulált valóságot. Amit mégsem adott föl, az a – talán nem egészen

pontos a kifejezés – társadalmi jelenlét: a közlemény etikai-politikai tartalma (*Die Brücke*). Rejtett pszichikai tartalmakkal (álmok, elnyomott vágyak stb.) majd a szürrealizmus csatlakozik ehhez a porondhoz.

A színtér változását a kubizmus és részint a futurizmus (árulkodó fogalom az orosz kubo-futurizmus) jelenti, amely gyakorlatilag a modern fizika alapján az állandó mozgás/változás elemző megragadásában szakított a természet-látvány kiürült illúziójával, érzekelte, hogy a fényképezés mindinkább *műalkotásként* kívánja azonosítani önmagát, egyazon közösségi fölületeken – galéria, kiállítás, műkereskedelem, piac, műgyűjtés, múzeum – azaz: autonóm és minden más effélével egyenrangú (ám eleve tömegesebb) kulturális terméként. Ráadásul a társadalomkritika radikálisabb szegmensében képes megmutatkozni (szociofotó), mint az ilyes közleményekkel óhatatlanul allegóriába szédülő romantikus-realista festészet. A kubista festmény eredendő gesztussal lemondott a hagyományos társadalmi beágyazottságról, tudatosan elidegenítette magát tőle; pontosabban: tagadásával tartotta fenn a kapcsolatot. (Itt most ne essék szó az oroszok forradalmi téveszméiről.) Ennél is lényegesebb azonban kiszabadítása a metaforizált ideák realiztikusnak tekintett rendszeréből: reprezentációs bizonyosságából. Bizonyos értelemben etikai mozgalomnak értékelhető a kubizmus (és a futurizmus), föl akarta számolni a romantikus-realista művészet álságos szimulakrumait – nem sejtve, hogy a társadalomban ez már több, mint beidegződés, ez a gátlástalan kulturális (rendre-másra politikai) öngazolás fontos szerkezeti eleme. (A diktatúrák – például – világegyet sem mondanának le a tekintély, a heroizmus, a fénylő jövőkép ócska látvány-demagógiájáról, de a modern demokráciák is remek álcát találnak benne szemérmetlen hazudozásaikhoz, úgyszólván a fináncctőke markírozott asszisztenciáját tartósítják általa.

A fölszabadított forma az elemzés absztrakcióját követve egyre önkényesebb jelként kezdett funkcionálni a jelhasználatban, a fölhasználóhoz kötődve sajátos tautologikus folyamaton ment keresztül, amit talán Malevics négyzeteinek sora – fekete, piros, fehér – mutat a legpregnansabban: a szimbólum önállósulásában. Baudrillard kissé elhamarkodott idegenkedései ellenére pontosan látja: a tiszta forma valóban a modern művészet *paradoxona*. (Egyébiránt a *szabadvers* is magán viseli az ellentétek egységének paradoxonát.) Úgy is fogalmazhatott volna: mitológiája, amelynek alapmitémái a geometrikus, valamint a szabad forma. Megjelenésekor a műkereskedelem előbb abszorbeálta, mint a provokált közönség, éppen a műkereskedelem által vált szép lassan a tágabb kultúra részévé, miképpen a kubizmus provokációját követve hasonlóan az újabb és újabb provokációk. A provokáció mint műforma ugyanis a huszadik századi avantgárd első számú gesztusa, ha nem is fölfedezése. Az avantgárd metaforikus struktúráját rendre a provokáció képezi meg. Ebben az esetben a provokáció nem pusztán szakítás, de *szakadás* is; az új művészet ismételten az újszerűséget keresi a szakításban, a közönség viszont végletesen elszakadt az új művészettől, a modernizmus újabb és újabb kísérleteitől (érdekes a *kísérlet* szó karrierje a modern művészet magyarázataiban). Mintegy fölváltja a *stílus* jelentőségét, sok esetben a gesztus stílusáról sem érdekes értekezni: a *gegenstandlose Welt* ön maga a stílus.

Holott pontosan a tárgyát veszett világban értékelődnek föl a műtárgyak (szemben a természetes tárgyakkal és az elavultnak, divatjamúltnak minősített műtárgyakkal). Elegendő a modern világ elképesztő kacat-kultuszára, a kacatok folyamatos változtatására és tömegtermelésére utalni, az abszurd fölöslegességig fogyasztó társadalomra, amibe – persze – a tőke profithajszája kergeti – hol nyíltabban, hol meg alattomosabban – bele. A jó szimatú műkereskedelem idejekorán kisajátította az új művészetet, majd – ugyancsak kellő időben – betársította (értsd: korrumpálta) az üzletbe a műkritikát és a művészettörténetet. Mára egy olajozottan (olykor a cinizmusig olajozottan) működő társulásról van szó, amely a kapitalizmus szentségét követve szerves része a liberális demokrácia-hamisításnak. „Művészeti szakemberek” alkotnak meg látványos pályákat, amelyeket alkalmi normák igazolnak, amely normák sosem értékhierarchiában fogalmazódnak meg, hiszen *mindenki lehet művész*, és ebben a szemfényvesztő mellérendelésben bármely tárgy lehet műalkotás, amennyiben a művész nevére veszi a zabigyereket. Ugyanis a virtuális egyenrangú (alkalmasint azonos) a valósággal, a Brillo box-effektus voltaképpen a szimpla reprezentációba taszította vissza a művészetet: valami fanyar affirmációba, amelynek a tautológia az immanenciája, nem pedig esztétikai megalkotottsága. A nagyközönség ebben a reprezentációban nem ismeri föl önmagát, tehát nem is fogadja be: ő a tökéletes tárgyi hasonlóságot preferálta, nem pedig az *üres azonosságot*. Warhol metaforikus gesztusa – a közönséges tárgy műalkotássá szituálása – kvázi-relevanciával bír, egy pillanatnyi kulturális állapot reflexiója. A műtörténetben értelmezhető. Ehhez kell a „szakember” apparátus. Warhol – természetesen – nem volt szélhámos; Duchamp nyomán ráérezett a modern művészet tragikomédiájára.

Na és a színtér? Voltaképpen az absztrakció színterén mozgott a pop art is, hiszen a népszerűség mint fogalom szintiszta elvontság. A tárgy szürreális öazonossága a fogyasztói társadalom szimbólumaként idéződött meg, köznapi popularitásában, ha tetszik, maga a pop art művészeti irányként sosem lett tömegek sajátja, ahogyan a hiperrealizmus sem, a tömeg szemében ezek legföllebb művészetben túli jelenségeknek tetszettek, semmi esetre sem műélménynek a szokványos értelemben. Következésképpen egyazon színtéren mozogtak, mint a tárgy nélküli absztrakció bármely formája, ennyiben mindenképpen igaza volt a transzavantgárd, még inkább a posztmodern kimódolt revíziójának.

3

Az igazi művészet a valóságtól elütő színpadot akar teremteni, és egyáltalán nem törődik az analitikus igazsággal – állítja Baudrillard. Kijelentésének első fele igaz, a második legalább kétséges. Olcsó, Baudrillard véleményét ismerve a freudizmusról, inkorrekt hivatkozás lenne a pszichoanalízis karrierjét idézni a modern regényből, filmből vagy szürrealista képzőművészetből, ám esze ágában sem volt lemondani a lélektani elemzésről – mondjuk – Gogolnak, Dosztojevszkijnek, netán Balzacnak,

Flaubertnak vagy Theodor Fontane-nak, éppen hogy azzal támogatták meg alakjaik, történeteik igazságát. Az idézet első felében parányi igazítást kezdeményezve, a valóságosság talán *látszatra* módosulhat. Az analízis pedig lényegében a látszat mögötti igazságra irányulna – a modern fizika szellemében (lett-légyen bár helyel-közzel hipotetikus); vagyis – visszakanyarodva a Jancsik-művek által körvonalazott szintérre – valóban *elűtő színpadot* kell föltételezni, amelyen bizony kitüntetett szerepe van az *analitikus igazságnak*. Markáns lehetőség, hogy megnyissa a posztmodern által véglegesen bepecsételtnek ítélt utat – akár a „nagy-elbeszélés” előtt. Ebben az esetben a kvantummechanika világgképét friss, erőteljes metaforaként lehet aposztrofálni, szemben a már bejátszott szinterek elhasználódott, holt metaforáival. Mi több, remek cáfolata egy másik sommás Baudrillard-igazságnak, miszerint *a művészet témája lokális probléma*, ami – természetesen – ennyire kristályosan sosem volt helytálló.

Paradox módon ez az absztrakció alighanem a fizikai valóság anyagi realitásához vezet (még ha a kvantumrészcskék nem is föltétlenül rendelkeznek materiális tulajdonságokkal, sőt, többnyire ellenkezőleg). Továbbra is a festői gesztus (választás) mellett maradvá fontos hangsúlyozni, hogy semmi esetre sem a modern fizika illusztrálásáról lenne szó, annyira sem illetéktelen beavatkozásról a tudományok ügyeibe, hanem a metafora szellemének megfelelően új látási-gondolkodási modell ajánlásáról – a vizuális absztrakció megértéséhez. Jelesül, hogy az absztrakció semmi esetre sem zsákutca pusztán amiatt, mert gondolkodást igényel a követése. Egyébként Jancsik fölvetése sokkal komplexebb: az emocionális mozzanatok legalább olyan súllyal vannak jelen, mint a naturalista-realista művészetben, vagyis kell-e *nagyobb elbeszélés*, mint a kvantummechanikai-kozmológiai világgkép? A kanti *megelevenítő erő* éppen hogy föltámad a lélekben esztétikai szellemiséget érzékelve. *Esztétikai eszmén pedig* – így a königsbergi toronyszoba hangja – *a képzelőerőnek azt a képzetét értem, amely sok gondolkodásra ösztönöz anélkül, hogy vele valamilyen határozott gondolat, azaz fogalom adekvát lehetne, amit következképpen semmiféle nyelv teljesen el nem érhet és nem is tehet érthetővé*. Ezt a meditációs kényszert képtelen a tömeg elfogadni.

A fizikának ez a sajátos „hermeneutikája” tulajdonképpen filozófiai kérdéseket is jócskán fölvet, érint bizonyos ontológiai alapproblémákat, amelyek semmi esetre sem „mini-diskurzusok”, amiket meggondolatlan posztmodern gesztussal le lehetne söpörni. Kivált nem a történelem végéről körvonalazott fantazmagóriákkal. Ugyanis a kvantumok korántsem gondolati létezők, hanem detektáltan anyagi létezők, amelyeknek egynémely tulajdonsága szintén ismert. Az föltétlenül, hogy örökösen mozgásban vannak, eseményeket kreálnak, részint mintáját, részint koherens magyarázatát adják a Nagy Egésznek – szólásra készítve a róluk gondolkodót, aki már ezáltal létezésbe hozza azokat az elgondolásban – detektálás nélkül. Másfelől valóban Rovelli megjegyzését támasztják alá, még ha ez meglepi, netán deprimálja is a hagyományos gondolkodást, a valóság ismert képe ténylegesen látszat.

De hát a legkitűnőbb realista festő képe is látszat, sosem ugyanaz, mint a tárgya (még a trivialisáló popban sem!); tehát a látszat látszata. Jancsik Károly képei – mint autentikus műtárgyak – referenciális értelemben idegenek a mindennapok látszat-

valóságától, és – természetesen – idegenek is akarnak lenni, ez a szándékuk (miképpen minden absztrakt törekvésnek). Akár úgy is fogalmazható: valamilyen individuális eszmét próbálnak univerzalizálni – ismervén azt a nyelvi (szemantikai) mechanizmust, amely a legegységibb dolgot is nyomban általánosítja a megnevezéssel. Ezúttal – persze – a megjelenítéssel mint festői nyelvvel. A nyelvre a közlemény, az információ kötelezi föladóját; az egészen más kérdés, elsajátítható-e a befogadó számára a közleménynek a saját nyelve (*az ikon mint nonverbális szöveg*). Mindenesetre, Jancsik (alighanem minden művész) reménykedve hagyatkozik efféle készségre. Annak tudatában, hogy mégsem keresztretjvényt adott föl, hiszen legalább annyira hangsúlyos ajánlatában az emocionális elem, mint a racionális, mindkettőt pedig az azonos kulturális közeg legitimálja. Való igaz – ámbár nem föltétlenül pradoxon (ahogy Baudrillard állítja) –, hogy az ilyen művek (ekként a posztmodern utáni absztrakció csakúgy) nagyobb intellektuális erőfeszítést igényelnek, mint a naturalizmus valóság-hamisítványai (de semmiképpen nem igénylik ab ovo azt a „szakapparátust”, amelyet alighanem a műkereskedelem vagy a politikai ideológia telepít rá). Az azonban a posztmodern egyik közhelye, hogy mindaz, amit eladdig kulturális vagy éppen természeti realitásként szemléltünk, egyszeriben szemben áll saját reprezentációjával, ez pedig zavarhatja/zavarja a tágabb megértést.

Tévedés lenne azt hinni, hogy valamiféle tudományos ismeretterjesztésről volna ebben az esetben szó, ugyanis festészetről elmélkedve született ez a megközelítés; márpedig a festészet mint művészet történetileg identifikált, még csak olyan javaslat sem mozgatja Jancsikot, amely ki akarná billenteni közmegegyezései hagyományából a táblaképet, miként az a modernizmusban többször fölmerült. Anyagaiban, technikájában, kereteiben a tradícióhoz kötődik, gondolkodásmódja, következképpen nyelvzete más. Még csak nem is a hölderlin-i riadalom (*elvesztettük majdnem a nyelvet*) okozza a befogadói idegenkedést, inkább hogy nem lelte még meg az üzenet nyelvét, a friss metafora értelmét, belekényelmesedett a szokványosba. A megértés-aktus mindig a változásokban válik nehézkessé, bonyolultabbá, márpedig a világ, a róla alkotott kép folytonosan változik...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAUDRILLARD, Jean: *Az utolsó előtti pillanat*. Magvető, 2000. Ford: Tótfalusi Ágnes
ECO, Umberto: *Kant és a kacsacsőrű emlős*. Európa, 1999. Ford: Gál Judit
LEPAHIN, Valerij: *Az ikon funkciói*. Szombathely, 2001. Ford: Ágoston Magdolna, L. Murai Teréz
ROVELLI, Carlo: *Az idő rendje*. Park, 2018. Ford: Balázs István
STAROBINSKI, Jean: *1789 – Az értelem jelképei*. Európa, 2006. Ford: Lőrinszky Ildikó
Szöveg és interpretáció. Cserépfalvi, é.n. Szerk: Bacsó Béla

B U J I F E R E N C

Christus Platonicus¹

Volt mag, amely jó földbe hullott. Ez amikor kikelt és kifejlődött, százszoros termést hozott.

Mk 4:8 / Lk 8:8

A modern teológia szerint a teológia történetének „eredeti bűne” az eredeti jézusi üzenet hellenizálódása, azon belül is platonizálódása volt,² következésképpen a mai teológia egyik legfontosabb törekvése a teológia dehellenizálása és deplatonizálása: megkeresni és helyreállítani Istennek, embernek és világnak azt a szemléletmódját, amelyet ezek az idegen hatások még nem érintettek. A vállalkozás problematikusságát az adja, hogy a hellenizmus már a Krisztus előtti III. századtól kezdve áthatotta a judaizmust, vagyis a kereszténység már egy hellenizálódott zsidó közegen belül született, *smіндеzen felül* maga is számos hellenisztikus-platonikus elemet olvasztott magába már születése pillanatában is.³ Ilyen módon a kereszténységnek nincsen eredeti és mindennemű hellenizmustól mentes állapota – vagyis a kereszténység dehellenizálása mindenképpen magában foglalja olyan elemek kiküszöbölését is, amelyek kezdettől fogva integráns részét alkották. Másképpen megfogalmazva, a dehellenizált kereszténység nem az eredeti és tiszta kereszténység lesz, hanem egy bizonyos fokig megcsontított kereszténység. Ennek ellenére a modern teológiát áthatja a dehellenizációs szándék, sőt csaknem azt mondhatnám, hogy a *dehellenizációs düh*, és ebben nem egyszerűen a tiszta és eredeti kereszténység helyreállításának vágya mozgatja, hanem az, hogy egy dehellenizált kereszténység sokkal inkább kompatibilis volna azzal a kulturális-tudományos-szellemi környezettel, mint amelybe ma került, és amely a mai teológia képviselőit immár sokkal jobban áthatja és meghatározza, semhogy teret engedjenek egy másik kulturális környezet hatásának. A modernizmus a hellenizmusban saját *rivalisát* látja, és a dehellenizált kereszténység valamiképpen egyúttal modernizált kereszténységet is jelent. Amit tehát világosan kell itt látni, az az, hogy a kereszténység hellenisztikus kontextusa és modernisztikus kontextusa között antagonisztikus ellentét feszül, és akik átengedik magukat ez utóbbinak, szükségképpen kritikával fogják kezelni a kereszténység minden olyan elemét, amelyben felfedezni vélik az előbbi hatását. Ugyanakkor ez a modernisztikus paradigma, melynek égisze alatt a kereszténység fokozatosan új formát nyer, természetes szövetségesére talált a prehellenisztikus, vagyis *a kereszténység születését több évszázaddal megelőző* judaizmusban – ami azt jelenti, hogy a kereszténység dehellenizálása egyszerűen tagadó és elutasító oldala annak a folyamatnak, amelynek igenlő és állító megfogalmazása a kereszténység *rejudaizációját* jelenti, nem pedig eredeti formájába való visszaállítását.⁴ A kereszténység e rejudaizálásának azonban megvannak az évszázados gyökerei, mert a folyamat már elindult azzal a reformációval, amelyben sokkal nagyobb szerepet kapott az Ószövetség, mint az Újszövetség, s amely az Újszövetség központi személyiségévé az Emberfiával szemben *Pál apostolt* tette meg.

A kereszténység dehellenizálása és saját modern kulturális kontextusában való újraértelmezése – akár azon az áron is, hogy a folyamatnak a kereszténység eredeti és integráns elemei is áldozatul esnek – a modern teológiának tehát nagyon is érthető, lényegéből fakadó szükségképpeni törekvése, mert amivel a modern gondolkodásmód a legnagyobb ellentétben van, az a hellenizmus, és azon belül is a platonizmus. A kereszténység – elsődleges, „veleszületett” hellenizmusán túl – azonban a kereszténység keresztülment egy másodlagos, immár határozottabban platonizációs folyamaton is, amely a modern interpretációban természetesen fokozott elutasításra talál. E másodlagos – platonikus – hellenizáció elindítója az alexandriai iskola volt, Alexandriai Kelemennel és Órigenésszel az élen, akik azonban nem egyszerűen egy helyi iskola képviselői voltak, hanem a kor legnagyobb hatású teológiai személyiségei, akik túlbecsülhetetlen befolyást gyakoroltak a kereszténység további fejlődési vonalára. A következő jelentős lépést ezen az úton a kappadókiai iskola tette meg, amelynek hatása már végleges doktrinális formában (dogmatika) manifesztálódott, ugyanis mindmáig a kis-ázsiai zsinatok által rögzített teológia az Egyház teológiája. A végső lépést ezen az úton pedig Dionüsziosz Areopagitész tette meg, akinek neoplatonikus jellegű munkássága egy évezreden keresztül a keleti kereszténységben csakúgy, mint a nyugati kereszténységben felbecsülhetetlen hatású volt. Ráadásul a neoplatonizmus a platonizmus – ha szabad azt mondani – leginkább platonikus irányzatát képviselte, amennyiben a platóni tanításban csupán csíraállapotban lévő elemeket is kibontakoztatta, s ekképpen egy olyan típusú gondolkodásmódot képviselt, amely diametrális ellentétben állt azzal a gondolkodásmóddal, amelynek jegyében jelenleg a kereszténység radikális átértelmezése zajlik.

Míg az elsődleges hellenizmus a kereszténység integráns elemét alkotja – mint annak veleszületett sajátossága –, addig a későbbi hellenisztikus-platonikus hatások akár akcidentálisnak is tekinthetők, s mint ilyenek, akár indokolt is lehetne a kereszténység megtisztítása ezektől. A helyzet azonban korántsem ennyire egyértelmű. A kereszténység megfosztása másodlagos hellenizációs elemeitől csak az eredeti kereszténység relációjában lehetne indokolt, vagyis ha e folyamat végeredménye az eredeti kereszténység helyreállítása volna.⁵ A modern teológia törekvése folytán előálló kereszténységképben azonban erről szó sincsen: a másodlagosan hellenizálódott kereszténység alternatívája ugyanis nem az eredeti kereszténység, hanem a modernizálódott és szekularizálódott kereszténység. Az alternatíva tehát nem az eredeti kereszténység és a másodlagosan hellenizálódott kereszténység, hanem a másodlagosan hellenizálódott kereszténység és a modernizálódott kereszténység. Azonban a modern gondolkodásmód sokkal nagyobb távolságra van az eredeti keresztény szellemtől, mint a hellenisztikus-platonikus-neoplatonikus gondolkodásmód. A kereszténység másodlagosan hellenizálódott elemeinek kiküszöbölése *a modern teológia égisze alatt* tehát teljesen illegitim eljárás, mert egy olyan gondolkodásmód rákényszerítését jelenti a kereszténységre, amely sokkal távolabb van tőle, mint a hellenizmus, és azon belül a platonizmus.

De ebben a törekvésben nemcsak ez a probléma: megjelenik benne a modern gondolkodásmód fundamentális *hitetlensége* is, amennyiben úgy tünteti fel, mintha

kizárólag a „mag” – a kinyilatkoztatás – állna az isteni gondviselés felügyelete alatt, míg a környezet, a „talaj”, amelybe a mag került és amelyben egyáltalán kibontakozhatott, már esetleges volna. Ebben rejlik a *sola scriptura* protestáns elvének alapvető hitetlensége: Isten ugyanis nemcsak a magról (kinyilatkoztatás) gondoskodott, hanem arról is, hogy megfelelő környezetet biztosítva neki (hellenizmus/platonizmus) szárba szökkenhessen:

A mennyek országa hasonlít a mustármaghoz, amelyet fogott a gazda és elvetett földjében. Ez kisebb minden más magnál, amikor azonban felnő, nagyobb minden veteménynél, fává terebélyesedik, úgyhogy jönnek az ég madarai, s fészket raknak ágai között. (Mt 13:31–32)

Mintha csak a modern teológia úgy gondolná, hogy a magnak föld, napfény és eső nélkül, steril környezetben kellett volna kibontakoznia és fává terebélyesednie. A magvető példázatában is csak az a mag tud sokszoros termést hozni, amely *megfelelő földbe* kerül:

Volt mag, amely *jó földbe* hullott. Ez amikor kikelt és kifejlődött, termést hozott, az egyik harminc-, a másik hatvan-, a harmadik százszorosot. (Mk 4:8)

A kereszténység magja számára a hellenisztikus-platonikus talaj volt a „jó föld”, és meglehet, hogy eredeti krisztusi-evangéliumi formájában elpusztult, de ez volt a feltétele annak, hogy bőséges termést hozzon:

Bizony, bizony, mondom nektek: ha a búzaszem nem hull a földbe, és nem hal el, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz. (Jn 12:24)

A kereszténység krisztusi magja a hellenizmus és a platonizmus tápanyagokban gazdag talajába hullott, és ez a kereszténység rendkívüli történelmi pályafutásának fényében aligha szorul bizonyítékra. A zsidó talaj alkalmatlannak bizonyult: nem volt hajlandó befogadni a keresztény magot, hanem mintegy kivetette magából. A történelmi kereszténység az evangéliumi vetés rendkívüli bőségű termése, az a hatalmas fa, amely egy kicsiny mustármagból született (vö. Mt 13:31–32).⁶ Az eredeti krisztusi tanítás búzaszeme ebbe a bőséges, sőt túlbecsülhetetlenül gazdag termésbe voltaképpen belepustult, de ugyanakkor legjobb, még csíráállapotban lévő eszméit – legfőképpen a spirituális orientációt, az aszketikus életgyakorlatot és a misztikát, de az ezotéria és az exotéria megkülönböztetését is – éppen a hellenisztikus háttérű platonizmus segítette kibontakoztatni. E hellenisztikus háttérű platonikus talaj nélkül a kereszténység magja halálra lett volna ítélve.

Amikor platonizmusról beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk egy fontos dologról, még hozzá arról, amiről a teológia a maga *vallástörténelmi szűklátókörűsége* miatt rendre megfélelmezik: a platonizmus csupán egy „helyi” vagy inkább „regionális” – mediterráneumbeli – megfogalmazása egy sokkal általánosabb, sőt univerzális tanításnak, melynek alapelemei számos kultúrában és vallásban megjelentek, de amely a Mediterráneumban először a platonizmus különféle formáiban öltött testet.

Ami a platonizmus konkrét nyomait illeti az Emberfia tanításában, mindenképp érdemes odafigyelnünk a jelen munka általános témájára: *az ezotéria és az exotéria megkülönböztetésére*. Egyrészt ez egy jellegzetesen platonikus-neoplatonikus

sajátosság, mely már Platónnál megjelent, Plótinosznál markáns kifejezést nyert, a későbbi – bár kevésbé jelentős – neoplatonikusoknál (pl. Iamblikhosz, Proklosz) pedig még nagyobb hangsúllyal jelent meg. Elegendő itt csupán arra hivatkoznunk, hogy egy kései neoplatonikus szerző, az itáliai Marsilio Ficino (1433–1499) *Anthologia esoterica* (1497) címmel készített el egy válogatást a pogány és keresztény neoplatonikus szerzők munkáiból. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy az Emberfia tanításában mennyire markánsan jelenik meg ez a distinkció. És nemcsak egyszerűen markánsan jelenik meg benne, hanem *sokkal nagyobb hangsúlyt kap az ő tanításában az ezotéria és az exotéria megkülönböztetése, mint Platónnál vagy a neoplatonikus szerzőknél*. Amennyiben tehát az ezotéria és az exotéria megkülönböztetését a platonizmussal társítjuk, kénytelenek vagyunk arra a következtetésre jutni, hogy legalábbis e tekintetben az Emberfia platonistább volt a platonistáknál. Láthattuk azonban, hogy az ezotéria és exotéria megkülönböztetése *általános vallástörténeti jelenség*, amely Keleten éppúgy megjelent, mint Nyugaton, és bizonyos fokig még a korai judaizmusban is helyet kapott (a Templom függőnye, szentek szentje stb.).

Ügyszintén érintenünk kell az *aszkézis* kérdését. Az aszkézis éppen annyira jellegzetesen hellenista gyakorlat, mint amennyire idegen volt a judaizmustól. Nemcsak a platonista, hanem a sztoikus és a künikosz filozófusok is gyakorolták, sőt valamilyen fokon általánosan hozzátartozott a filozófiához (kivételt képeznek e tekintetben a szofisták).⁷ A hellenizmus előtt a zsidó vallás számára teljesen ismeretlen volt az aszkézis,⁸ és különösen ismeretlen volt azzal a céllal, amellyel megjelent Krisztus tanításában csakúgy, mint a platonizmus különböző formáiban: a testi elem visszaszorítása a spirituális vagy legalábbis noétikus elem kibontakozása érdekében.⁹ Aszkézis nincs a test, a világ és az anyag elméleti és/vagy gyakorlati leértékelése nélkül, még ha ezek külön bölcséleti megfogalmazást nem is nyernek. A test által generált vágyak akadályok az Isten felé vezető úton. Az aszkézis Krisztus ezoterikus moralitásának integráns és nagy hangsúllyal megjelenő elemét képviseli, s így az aszkézis szoros rokonságba vonja a platonizmust és az evangéliumot.

A harmadik jellegzetesen hellenisztikus-platonikus-neoplatonikus elem a *misztika*. A misztika különösen a neoplatonizmusban bontakozott ki – igaz, jóval Krisztus után. Az ezotériával és az aszketizmussal ellentétben a misztika explicit módon egyáltalán nem jelenik meg Krisztus tanításában, de az Emberfia személyének és tanításának vannak olyan sajátosságai, amelyek másképpen nem, vagy csak nehezen értelmezhetők. Ilyen mindenekelőtt az Emberfia nagyon sajátos imádkozási szokása, amely egyértelműen kontemplatív háttérű, és az is könnyen meg lehet, hogy amikor úgy fogalmaz, hogy senki sem ismeri [...] az Atyát [...], csak a Fiú (Mt 11:27) – akkor ez az istenismeret misztikus istenismeret, vagyis *teognózis*. János evangéliumában immár sokkal nagyobb hangsúllyal megjelenő misztikus elemek aligha tekinthetők krisztusi eredetűeknek, ennek ellenére minden további nélkül felfoghatók a krisztusi tanítás legitim értelmezésének: János ilyen módon is explicitté tette a krisztusi tanítás rejtett, misztikus háttérét.

Az ezotéria, az aszkézis és a misztika révén az Emberfia radikálisan más utat választott, mint amelyen a korabeli judaizmus járt, és önmagában véve már ez a három elem is elégséges ahhoz, hogy Krisztus tanítása és a platonizmus között megalapozza a szellemi rokonságot.

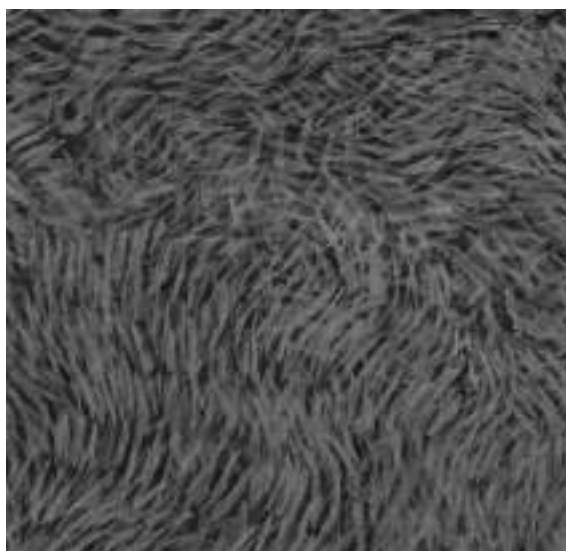
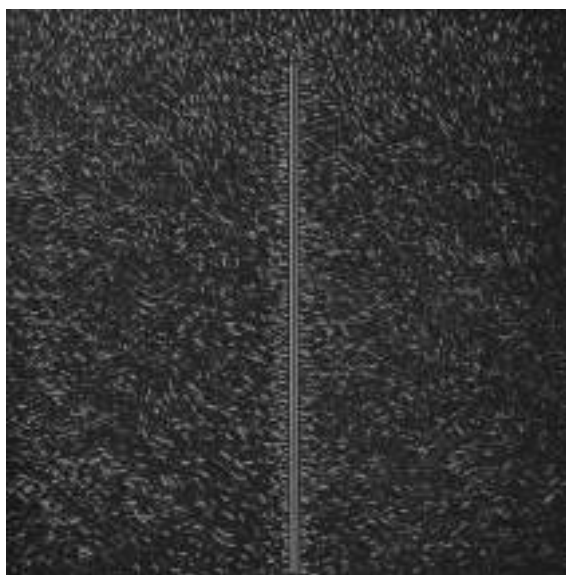
Ne feledkezzünk meg itt azonban valamiről: a platonizmus *filozófia*, az Emberfiának pedig nemhogy explicit és szabatos filozófiai tanítása nem volt (már az általa használt imaginatív és enigmatikus nyelvezet is kizárta ezt), de a tanításai mögötti teológiai nézeteire is csak következtethetünk. Nem az a kérdés tehát, hogy explicit utalások formájában megjelennek-e a platonizmus sajátos elemei az Emberfia tanításában, hanem az, hogy az Emberfia tanításából *kibonthatók-e* ezek az elemek. S erre a kérdésre határozottan igennel kell válaszolnunk.

A filozófiai kitekintésű teológiatörténet a platóni filozófia egyik legjellegzetesebb elemének tartja a *dualizmust*, az anyag és a szellem, a test és a lélek, a mulandó és az örökkévaló, az árnyékszerű tapasztalati világ és a sokkal magasabb valóságfokon lévő szellemi, avagy ideavilág megkülönböztetését.¹⁰ Azonban azt láthatjuk, hogy „ég és a föld” (Mt 5:18; 11:25) sémájában való gondolkodás az Emberfiától sem volt idegen, mégpedig pontosan abban az értelemben, ahogy a platonizmusban is megjelenik: a föld a *mulandó* világot képviselte számára („moly rágja és rozsda marja” – Mt 6:19), míg az ég az *állandóság* világát – hiszen az égbe(n) gyűjtött kincseket a földi kincsekkel ellentétben *nem* rágja moly és *nem* marja rozsda. (Mt 6:20)

Ez az égi világ az, ahol „örök életben” (Lk 18:30) fognak részesülni azok, akik követik az Emberfia tanítását. Ezért ösztönözte tanítványait arra, hogy a „hamis mammon” szétosztása révén igyekezzenek befogadást nyerni „az örök hajlékokba” (Lk 16:9). Még tisztábban kiemeli ennek a világnak a romolhatatlanságát és állandóságát az a kijelentése, hogy a „kicsiknek”, vagyis tanítványainak angyalai az égben szüntelenül látják mennyei Atyám arcát. (Mt 18:10)

Megjelenik itt a *kontempláció* legtökéletesebb formájának, az istenlátásnak (gör. *theoria*) jóval későbbi eszméje.¹¹ A szüntelen istenlátás részesülés annak az Istennek a természetéből, akiben nincs változás, még árnyéka sem a változásnak. (Jak 1:17)

A görög *theoria* kifejezést a későbbi, platonikus alapokon álló keleti keresztény misztika a népies etimológia alapján a *theosz* („Isten) és a *horaó* („néz”) szavakból eredeztette. S ha egyszer az emberek a feltámadás után nem nőülnek, férjhez sem mennek, hanem úgy élnek, mint Isten angyalai a mennyben (Mt 22:30), akkor ez egyúttal azt is jelenti, hogy a végső beteljesedés állapota, az a „nagy jutalom”, amelyben részesülni fog a *mennyben* (vö. Lk 6:23), az ember számára is az *istenlátás* lesz. És az Emberfiát – a maga minden bizonnyal kontemplatív – imádságai éppen oda vezették el, amit tanítványainak angyalaival kapcsolatban is megfogalmazott: *Isten arcának látásához*. Alighanem ezért mondhatta tanítványainak, hogy „senki sem ismeri az Atyát, csak a Fiú” (Mt 11:27). Ebben a kontemplatív istenlátásban tárult fel előtte Istennek mint Atyjának voltaképpen természete csakúgy, mint önnön fiúsága és fiúságának természete, és pedig olyan fokon, amely messze meghaladja a megszokott vallásos istenismeretet. És akik az „örök hajlékokba” akarnak bejutni, hogy ott

szüntelenül Isten arcát nézve részesei lehessenek az időtlen és semmiféle változást nem ismerő „örök életnek”, azok aligha akarhatnak mást, mint maguk mögött hagyni a „mulandóságnak alávetett” (Róm 8:20) földi világot. Íme, a mulandó és örökkévaló, változékony és változatlan, földi és égi „platóni dualizmusa”.

Bár az Emberfia eszkatológiai felfogásában az utolsó idők poszthistorikus eseményei állnak a középpontban, az eszkatológiai átalakulások végső célja messze túl van mind a historikumon, mind a poszthistorikumon:

Akik [...] méltók rá, hogy eljussanak *a másik világba és a halálból való feltámadásra*, nem nősülnek, s nem is mennek férjhez. Hiszen már meg se halhatnak többé, mert *az angyalokhoz hasonlítanak*, és az Istennek a fiai, mert a feltámadás fiai. (Lk 20:35–36)

Ami tehát a feltámadás révén megvalósul, az megfelelésben áll az angyali létformával – vagyis egy olyan létforma, amely távol áll az anyaghoz és testhez kötött földi élet folytonos változásaitól és romlandóságától. S noha az Emberfia a feltámadásra egyetlen alkalommal a poszthistorikus jövő eszkatológiai eseményeként utal, mindazonáltal szaduceus kritikusaival világossá tette, hogy a zsidó nép pátriárkáinak nem kellett megvárniuk a végidők nagy eseményét, hanem feltámadásuk a múltban már végbement:

Ami pedig a halottak feltámadását illeti, nem olvastátok, amit az Isten mondott nektek: Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene. *Isten nem a halottak Istene, hanem az élőké.* (Mt 23:31–32)

Lázár története (Lk 16:19–31) is pontosan ugyanezt mutatja:¹² ahogy Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak nem kellett megvárnia a végidők feltámadását, hanem „feltámadásuk” rögtön a haláluk után végbement (*miközben testi maradványaik továbbra is a földben nyugodtak*), éppígy Lázár is közvetlenül halála után került Isten színe elé.¹³ Nagyon lényeges tehát, hogy az Emberfia tanításában „a halottak feltámadása” nem a végidők eseménye lesz – hanem már végbe is ment azoknak a korábban meghaltaknak az esetében, akik erre méltónak találtattak.¹⁴ Ez ellen az Emberfiának csupán egyetlen kijelentése szól:

Dél királynője feltámad majd az ítéletkor e nemzedék tagjaival együtt, és elítéli őket. Mert eljött a föld széléről, hogy meghallgassa Salamon bölcsességét, s itt nagyobb van Salamonnál. A ninivei férfiak feltámadnak majd az ítéletkor e nemzedékkel együtt, és elítélik, mert ők bűnbánatot tartottak Jónás szavára, s itt nagyobb van Jónásnál. (Lk 11:31–32)

Az Emberfia e kijelentése nyilvánvaló ellentétben van azzal, amit a szaduceusoknak mondott. Pusztán belső érvek alapján nehéz eldönteni, hogy melyik volt Krisztus saját tanítása, már csak azért is, mert mindkét alkalommal a „kívülálló” előtt beszélt – mindenesetre amit Ábrahámval, Izsákkal és Jákobbal kapcsolatban megfogalmazott, az kifejezetten *álláspont, tanítás* volt, míg amit Dél királynőjével és a niniveiekkel kapcsolatban mondott, azt nemzedékének korholásaképpen mondta, alkalmazkodva az ő gondolkodásmódjukhoz. Viszont van az Emberfiának egy eszkatologikus beszéde, ami egy *argumentum ex silentio* révén adja megoldását a

kérdésnek: *az Emberfia abban a beszédében, amelyben szinte forgatókönyvszerűen fogalmazta meg a végidők egymást követő eseményeit, történéseit, egyetlen szót sem szőlt az addig meghaltak feltámadásáról.* Ezzel szemben a feltámadásról nem feledkezett meg, csakhogy számára a feltámadás csupán azok „feltámadását” jelentette, akiket a dicsőségében visszatérő Emberfia *életben talál:*

Mindjárt e gyötrelmes napok után a Nap elhomályosul, a Hold nem világít, a csillagok lehullanak az égről, és az egek erői megrendülnek. Akkor feltűnik az égen az Emberfia jele, és a mellét veri a föld minden népe, mert látja, amint az Emberfia eljön az ég felhőin, nagy hatalommal és dicsőséggel. Elküldi angyalait hangos harsonaszóval, s összegyűjtik a választottakat a szélrózsa minden irányából, az ég egyik szélétől a másikig. [...] Az Emberfiának eljövetelekor úgy lesz, ahogy Noé napjaiban történt. A vízözön előtti napokban ettek-ittak, nősültek, férjhez mentek egészen addig, amíg Noé be nem ment a bárkába, s jött a vízözön, és el nem ragadta mindnyájukat. Ugyanígy lesz az Emberfiának megjelenésekor is. Akkor, ha ketten lesznek a mezőn, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják. Ha két asszony öröl a malomban, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják. (Mt 24:29–31,37–41)

Szó sincsen itt tehát a halottak föltámadásáról. Az utolsó ítélet nem a halottak, hanem az élők „feltámadását” fogja jelenteni, tekintve, hogy az addig meghaltak közül azok, akik érdemesnek találtattak rá, *már* feltámadtak. Az Emberfia a maga ezoterikus – csak tanítványainak szóló – tanításában egyértelművé tette, hogy az álláspontja annak felel meg, amit a szaduceusoknak is megfogalmazott. Szó sem lehet tehát a halottak egyetemleges feltámadásáról, és kérdés, hogy mennyiben tekinthető egyáltalán a szó megszokott értelmében „feltámadásnak” az, ami azokkal fog történni, akiket az Emberfia visszatérése még életben talál (vö. Mk 9:1). Ábrahám, Izsák és Jákob is úgy van „feltámadva”, hogy testi maradványaik a földben nyugodnak. És ha egyszer a már meghaltaknak a „feltámadáshoz” nincsen szükségük a testre, azaz úgy is részesei lehetnek a feltámadásnak, hogy testük a földben porlad, akkor azoknak sem lesz szükségük a testükre a feltámadáshoz, akiket a feltámadás életben fog találni. A permanens istenlátás állapota semmilyen értelemben nem kívánja meg a test jelenlétét.¹⁵

Ekképpen újra megerősítést nyert, hogy a platonista „dualizmus”, a romlandó, változásnak alávetett anyag és test, illetve a végső beteljesedés minden változástól mentes szellemi istenlátásának kettőssége megjelenik az Emberfia tanításában is.

Magától értetődik és külön magyarázatra nem szorul, hogy ami mulandó, ami minduntalan ki van téve az elmúlás erozív hatásának, vagyis a folytonos *megmásulás* állapotában van, egészen más valóságfokkal rendelkezik, mint ami múlhatatlan és örökkévaló, vagyis *mindig azonos önmagával*. Az előbbi az *utóbbihoz képest* csak árnyékszerű léttel rendelkezik. Bár ez a jellegzetesen platonikus gondolat az Emberfiánál csak implicit jelenik meg, a zsidókhöz írott levél ismeretlen szerzőjénél és Pálnál – ha nem is természetfilozófiai szinten – már explicit megfogalmazást is nyer:

A Törvény a jövendő javak árnyéka, de nem a valóságok képe, (Zsid 10:1) [ugyanis] a valóság Krisztusban van. (Kol 2:17)

Ami a dualizmus morális vetületét illeti, az magától értetődően nagy hangsúllyal jelenik meg az Emberfia tanításában:

A jó ember jó kincséből jót hoz elő, a rossz ember rossz kincséből rosszat hoz elő. (Mt 12:35)

A „rossz ember” és a „jó ember” egy más megközelítésből egy másik fajta, határozottan platonikus ízű szembenállásnak felel meg:

A világ fiai a maguk módján [szó szerint: nemzedékük vonatkozásában] okosabban *a világosság fiaínál*. (Lk 16:8)

Aki pedig fölötte áll e dualitásoknak, az maga Isten, akinek nemcsak a platonizmusban a legfőbb attribútuma – gyakran egyenesen neve – az, hogy Jó,¹⁶ hanem az Emberfiánál is:

Senki sem jó, csak egy, az Isten. (Mk 10:18)

A platonizmus és az Emberfia felfogása közötti párhuzamokat nem azért emeltem ki, hogy Krisztus platonizmusát igazoljam, illetve azt demonstráljam, hogy milyen mértékben hatott rá a platonizmus és általában a hellenizmus. Az analógia még nem feltétlenül genealógia. Voltaképpen a platonizmus itt említett sajátosságai csak azok számára „platonikusak”, akiknek vallástörténeti ismeretei nem terjednek túl a Mediterráneumon. Mindaz ugyanis, ami a platonizmusban keresztény szemszögből platonikus,¹⁷ szükségképpen tartozéka minden egyes metafizikai, spirituális vagy misztikus iskolának. Vagyis az a furcsa helyzet áll elő, hogy a platonizmus jellegzetesen platonikus elemei nem is platonikusak. Egyszerűen csak arról van szó, hogy a platonizmusban mint fölfelé nyitott és – eleinte csak teoretikusan, később gyakorlati értelemben is – aszczenzionalis, „anagogikus” rendszerben ezeknek a „platonikus” elemeknek szükségképpen meg kellett jelenniük. A platonizmus tehát a Mediterráneum metafizikai és spirituális tradíciója volt, az egyetemes metafizika és spiritualitás hellenisztikus változata, melynek ugyan tagadhatatlanul megvolt a maga egyedi és platonikus „íze”, mindazonáltal lényegi vonásai azonosak voltak a hasonló törekvésű, de a Mediterráneumon kívüli iskolák törekvéseivel.

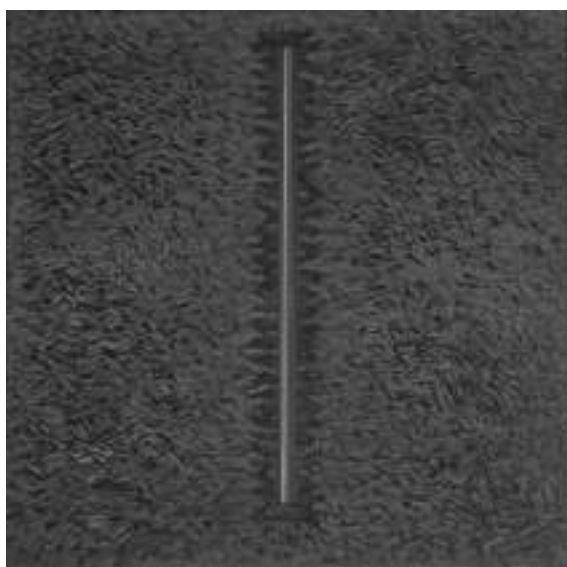
Az Emberfia platonizmusát tehát ebben az értelemben kell felfogni – ami azt jelenti, hogy az ő esetében sem lehet szó platonizmusról. Egyszerűen arról van szó, hogy magának Krisztusnak is szükségképpen módon integrálnia kellett tanításába azokat az elemeket, amelyeket a platonizmus is integrált, amelyek azonban sem nem platonikusak, sem nem keresztények.¹⁸ Az Emberfia – tágabb értelemben pedig a kereszténység – és a platonizmus analogikus vonásai abból fakadnak, hogy a maga környezetében mindkettő hasonló szerepet töltött be (nem feledkezve meg arról, hogy az egyik egy filozófiai, a másik egy vallási jelenség): ahogy a Mediterráneumban és a hellenizmusban a misztikus istenismeret (gör. *theognószisz*) irányába a platonizmus és különféle „affiliált” irányzatai (mindenekelőtt a hermetizmus) nyitották meg az utat, úgy a zsidó mikrouniverzumban, majd a korabeli *oikumené* egészében a názáreti Jézus és a belőle fakadó keresztény mozgalom volt az, ami egyhhez hasonló szerepet töltött be.¹⁹ Vagyis ahogy a görög és hellenisztikus világ „kereszténysége” a platonizmus volt, úgy a zsidó vallás „platonizmusa” a kereszténység volt. Egymásra találásuk szük-

séggképpen volt: a kereszténység kibontakozási időszaka elején rengeteget köszönhetett a platonikus hatásnak, ugyanakkor a platonizmus hatását a kereszténység több mint egy évezreden keresztül meghosszabbította. A platonizmus és a kereszténység között a kapcsolat ekképpen sokkal mélyebb az egyszerű genealogikus viszonynál.

JEGYZETEK

- 1 A szerző megjelenés előtt álló könyvének (*A rejtőzködő Messiás. Ezotéria és exotéria az evangéliumban*) egyik fejezete.
- 2 A hellenizmus/platonizmus lényege az oppozicionális jellegű dualisztikus sémában való gondolkodás: *idea versus anyag, lélek versus test, örökkévaló versus mulandó, jó versus rossz, fény versus sötétség, transzcendencia versus immanencia, állandóság versus változás*. Ezekből az ellentétekből fakadóan lényegi alkotóeleme a hellenizmusnak/platonizmusnak az aszketizmus, a kontempláció, a tökéletesedés mint megtisztulás, illetve a halhatatlanság eszméje. – A kereszténység hellenizálódásának/platonizálódásának az egyik legkiválóbb dokumentuma Endre von Ivánka *Platochristianus* című nevezetes munkája. Bár Krisztus platonizálása (*Christusplatonicus*) nem azonosítható Platón krisztianizálásával (*Platochristianus*), tulajdonképpen egyazon folyamat két oldalát alkotják.
- 3 Ezek nemcsak a jánosi iratokban, Pálnál, Jakabnál és az első Péter-levélben érhetők tetten, hanem magának az Emberfiának a tanításában is. Nem lehet feladatunk itt ennek tárgyalása, de a hellenizmus legjellegzetesebb eleme az Újszövetségben a jánosi Logosz-tan, vagyis Jézusnak/Krisztusnak isteni logoszként való értelmezése, mely mind a későbbi krisztológiának, mind pedig a trinitológiának integráns elemévé vált.
- 4 A kereszténység platonizálódása úgy fogható fel, mint ami a judaista hatás alternatíváját képezte. Platón és a platonizmus egyfajta „őszövetségévé” vált a korai kereszténységnek, háttérbe szorítva az eredeti Ószövetséget. Az Ószövetség allegorikus értelmezése a gyakorlatban nemcsak egyszerűen keresztény értelmezését jelentette, hanem platonikus, egészen pontosan *krisztoplatonikus* értelmezését is.
- 5 Mint nemsokára látni fogjuk, ebben a relációban sem indokolt maradéktalanul.
- 6 A jelen szempontból érdektelen, hogy az Emberfia szimbolizmusában a kicsiny mustármagból kinövő hatalmas fa nem a történelmi kereszténység volt, hanem a történelemfeletti és eszkatologikus Ország. A kicsiny magból Isten akarata szerint *ez* nőtt ki.
- 7 Lásd ezzel kapcsolatban Pierre Hadot úttörő – és egyúttal kiváló – munkáját: *A lélek iskolája*.
- 8 A judaizmus egyetlen aszketikus, helyesebben a felszínes szemlélő számára aszketikusnak tűnő eleme a már említett nazirátus. A *nazír* olyan személy, aki egy fogadalom révén Istennek szentelte magát. A nazirátus azonban kifejezetten rituális természetű, és a benne megjelenő aszketikus elemek egyszerűen a rituális tisztaság szolgálatában állnak. A *nazír*-fogadalomnak például a szexuális absztinencia nem is volt része. A legismertebb nazír Sámson, akinek esete szeretőjével, Delilával jól ismert (Bír 13–16); előtte pedig feleségül vett egy filiszteus leányt, majd miután elvált tőle, „Gázába ment, ott meglátott egy szajhát és bement hozzá” (Bír 16:1). Mindez azt mutatja, hogy a *nazír*-fogadalom nemcsak a házassággal nem állt ellentétben, de még olyan dolgokkal sem, ami a többi zsidó számára szigorúan tilos volt: a szeretőtartással és örömlányok látogatásával.

- 9 Az Emberfiát megelőzően egyedül Keresztelő Jánost tekinthetjük olyannak, aki az aszkézist gyakorolta, de semmi nem utal arra, hogy az aszkézis nála a magasabb spiritualitás eszköze lett volna.
- 10 Hogy ez a nézet mennyire helytálló, illetve hogy a platonizmusra a „dualizmus” szó mennyiben alkalmazható, az más kérdés. Ezúttal csak annyit hadd tegyek hozzá ehhez, hogy dualizmusról csak ott lehet szó, ahol az *ellentétpárok egyenértékűek, és ahol az ellentétpár egyik eleme sem vezethető vissza a másikra*. A platonista „dualizmus” nem ilyen. Az Emberfia sem volt morális dualista attól, hogy feltételezte a jó és a rossz, az erény és a bűn, a jóság és a gonoszság kettősségét – hiszen számára e kettő nem volt egyenértékű. Ugyanakkor a „dualitás” (lent–fent, balra–jobbra; előre–hátra; hideg–meleg; fény–sötétség) a teremtett világ megkerülhetetlen lényege, vagyis nem kell platonistának lenni ahhoz, hogy valaki „dualista” legyen.
- 11 Lásd ezzel kapcsolatban Vladimir Lossky: *The Vision of God*.
- 12 Bár Lázár történetét a recens szövegkritika hajlamos – legalábbis megformálásának módjában – Lukácsnak tulajdonítani, de hogy a példázat fő vonalai magától az Emberfiától származnak, azt még az igen kritikus Outi Lehtipuu is elfogadja (lásd *The Afterlife Imagery in Luke's Story of the Rich Man and Lazarus*, 27–29.).
- 13 Noha a jobb lator története, amely szerint Krisztus azt mondta volna a latornak, hogy „még ma velem lesz a mennyben (*paradeiszó*)” (Lk 23:43), nyilvánvalóan nem rendelkezik történeti hitelességgel, hanem inkább egy kegyes hagyománynak tekinthető, a történet mindazonáltal azt mutatja, hogy az Emberfia halála után néhány évtizeddel (egyébként pedig összhangban az ő felfogásával) a keresztény gondolkodás főáramában semmi kifogás alá nem esett az a gondolat, hogy a feltámadás közvetlenül a halált követi, vagy legalábbis a végső beteljesedés érdekében nem kell Krisztus dicsőséges visszatérésére várniuk azoknak, akik korábban haltak meg.
- 14 Ennek semmi köze a feltámadás ama interpretációihoz, amelyek a modern teológia fantáziájának termékei (ezekkel kapcsolatban lásd Előd István: *Katolikus dogmatika*, 672–678.). Ez egyszerűen annyit jelent, hogy a zsidó gondolkodás a maga erős szomatikus kötődése miatt a tudatos egzisztencia folytatódását vagy újraszületését csak feltámadásként – a test feltámadásaként – tudta értelmezni. Az Emberfia számára azonban a feltámadás ezen eszméjének nem volt semmiféle szomatikus jellege.
- 15 Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy akár János evangéliumában, akár a többi újszövetségi könyvben ne jelenne meg a testek általános feltámadásának eszméje (lásd pl. Jn 5:28). Itt pusztán csak arról van szó, hogy az Emberfiának a szinoptikus evangéliumokban megfogalmazott – különösen tanítványainak szóló – tanításából hiányzik ez a gondolat.
- 16 Plótinosz leghíresebb értekezésének (6:9) címe: „A Jóról, vagyis az Egyről”.
- 17 A platonizmusnak vannak olyan elemei is, amelyek keresztény szemszögből teljesen irrelevantánsak.
- 18 Figyelemreméltó ebből a szempontból, hogy már egy olyan jellegzetesen krisztusinak tűnő erény is, mint az ellenségszeretet, megtalálható Platón tanításában (Kritón 49b–c), ami abból fakad, hogy az ellenségszeretet, úgy, ahogy azt Krisztus felfogta, szükségképpen eleme minden anagógikus és aszczenzionális spiritualitásnak. Lásd ezzel kapcsolatban Buji Ferenc: *Az emberré vált ember*, 223–234. („Az ellenségszeretet a kereszténységén kívül” című függelék).
- 19 A kereszténységnek ezzel az üdvtörténeti szerepével kapcsolatban lásd Buji Ferenc: „A modernitás premodern gyökerei.”

IZSÓ ZITA

Altató

Megtaláltam a régi táskád,
ha akarom,
egyetlen csatoddal kinyithatom a múlt lezárt ajtóit,
amikor a levesbe szaggatott galuskaként
emelkedtek a magasba a felhők
akkor már két napja nem ettünk,
mertazóta tudtuk,
hogymi lesz veled.

És hat év múlva pontosan annyi idős leszek
mint amennyi te voltál, amikor megbetegedtél
ennyi idő alatt nevelhetnék
magamban egy hat éves gyereket,
aki elhiszi, hogy minden rendben lesz
és ha mindez még egyszer előfordul,
akkor már biztosan hatni fognak a gyógyszerek.

Az utolsó

Amióta megtörtént,
nem félsz a naptól,
amikor láthatóak lesznek közöttünk az Isten angyalai
mint reggelente a fűtetlen templomban
a túl korán érkezők lehelete,
mert eljön majd az idő, amikor minden virágba borul
és élő szervek teremnek a fa ágain
aminek a gyökere átfúrta az utolsó halott szívét.

A látogató

Te haltál meg,
de én vagyok az,
akire nem emlékeznek,
pedig csak néhány évet töltöttem távol.
Az ég szürke, mint az Isten
több napos, mosatlan inge.
A kiszáradt tó az ég halotti maszka
Benyitok a régi házba
a jelenlétem
nem odaillő, mint
aszomszédból átkiabált,
félrehallott szó.
Egy földdel teli bőrönd.
Egy koporsónyi hó.

A földet érés nehézségei

Mint bocsánatkérés közben a hang,
úgy vékonyodik el az elhagyott templom felé vezető út.
A végén már nem férünk el egymás mellett,
egyedül kell a veszteség elé járulni,
mintha a templom üvegajtájának tükröződő felülete
szembesülést jelentene önmagunkkal,
pedig csak arra jövünk rá,
hogy az átmeneti egyedüllét nem mentség semmire.
A virág a kezemben hervadozik,
azt mondták, örökké fog élni, ahogy rólad is
a zsebemben van még a zsírkréta is,
amit kölcsönadtál
nem merem kitenni,
mintha azzal belenyugodnék abba, hogy már nem fogod visszakérni.
Emlékszem, rendőr akartál lenni, mint annyi gyerek
azt mondták, ha felnősz, magas leszel és nagyon szép.
Mint egy viharban elszabadult csónak,
sodródik bennem az, aki soha nem lehetnél.

Memória

Gyerekkorod óta attól rettegsz,
hogy ujjal mutogatnak majd rád rablók,
hogy ő volt az, akitől nem tudtunk semmit elvenni,
hiába fessegettük éjszakákon át a hallgatás nehéz vasait.
A szüleid folyton azt mondják, milye jó voltál
de te legszívesebben berobbantanád a múlt
nyálkás részvétellel elárasztott tárnáit,
hogy az emlékezet folyton egy irányba tartó,
megállíthatatlan sodrása
ne tudjon felhozni belőle egy olyan kincset,
ami már rég nem jó semmire.

Kitermelés

Már rég nem élnek erre emlősállatok,
de a táj olyan, mintha egy kutya szájából húzták volna ki.
Ha esik a hó, még jobban látszik, milyen szürkék a házfalak,
állítólag nem miattunk van,
valahol messze még működnek az autók,
onnan száll ide a kátrány,
ezért nem beszélünk egymással
csak motyogunk magunk elé
ahogycsak a saját házuk elé szórjuk a sót,
ami felolvasztja a jeget, biztonságossá teszi a közlekedést-
de egyszer mindenhol véget ér a kitermelés
akkorkizöldellnek majd a mondataink.

JANKOVICS JÓZSEF

Egy tévelygő Móricz-hős, Báthory Gábor halála és többszöri eltemetetései

„Oh, te szegín, Istenben boldogul elnyugodt Báthory Gábor, melynek büntelenül kiontott vére mind az mai napig is az égben kiált; tested eltemetetlen áll, jószágod, mely nemzetségedet illette volna, törvénytelenül, hamisan elvétellett Dóczy András által, hamisan elfoglaltatott és oly karban állapotott, hogy azki Teneked s familiád-nak rontói és nagy ellenségei voltak, azok töltöznek ekkoráig lám vele, ő maga, az az jó Fejedelem, ha most feltámadhatna, elég keserves panasszal bizonyóságot tenne ez jelen való cikkemben be foglaltatott írásunk mellett.”¹

Elgondolkodtató, hogy a magyar régiség újratemetéseinek mik voltak a kiváltó okai. Hogy a szükség úgy hozta: az elhunytat gyorsan el kellett hantolni, s majd nyugodtabb időkben áthelyezték a végső nyughelyre? Hogy valakinek a valós érdemeit csak az utókor ismerte fel, s az újratemetéssel, e végső tiszteletadással az utókor tiszteletét és hálóját fejezték ki, és tették ezáltal is közhírré azokat? Hogy valakit bűn nélkül, ártatlanul kivégeztek, majd e tényt a következő generációk feltárva, az áldozatot rehabilitálva, esetleg lelkiismeret-furdalással, de nyugalomra juttatta? Hogy politikai-ideológiai-gazdasági-személyes okok miatt kivégezték, s az igazságtalan, erőszakos halált ezzel ellensúlyozzák? Vagy valaki a hatalom, a zsarnok útjában állt, tervei megvalósítását akadályozta, mely akadályt erőszakosan iktatták ki az útból? Vagy hősi halott számára érdemesebb, új temetőhelyet alakítottak ki? Avagy bárki, csak egyszerűen hiúságból, vagy korlátlan hatalma okán tette el láb alól a számára szubjektív okok miatt nem szimpatikus alattvalóit, esetleges ellenfeleit vagy társait, csak úgy elrekkentvén őket – s az utókor ezt feltárta?

S akkor a fenti kérdések közül melyik vonatkozik a címben megnevezett Báthory Gáborra? És ki volt egyáltalán Báthory Gábor – hogyan élt és hogyan halt meg, kinek állt érdekében a halála, és vajon mi vezetett a többszöri újratemetéshez?

A magyar történelem újratemetései között – sok kérdőjele miatt – kiemelkedő helyet foglal el Báthory Gábor erdélyi fejedelem többszöri eltemetésének története. Már meggyilkoltatásának is több elbeszélése van. Az eset narratíva-verziói légyegében egy irányba mutatnak, azonban az ilyenkor szokásos legfontosabb kérdésre nem adnak választ: *cui prodest*? Kinek állt érdekében az orgyilkosság? Ugyanis két vagy több pártnak és magánembereknek is egyaránt lényeges okai lehettek a fejedelem eltávolítására az uralkodói trónról. Lehettek ők a feleségük elcsábítását-megerőszakolását megbosszulni akaró megalázott férjek (egy-két kortársi megjegyzésből úgy

tűnik, hogy voltak bő számmal), de ugyanilyen eséllyel törekedhettek önjelölt trónutódok, vagy a török porta érdekeit kiszolgáló, fejedelmi vágyaktól fűtött, ugyanakkor valamiképpen Erdély megmaradásáért is küzdeni kész férfiak, ám akár éppen a Habsburg-udvar, akár a magyar nádor Thurzó György, udvaréhoz közel álló érdekeit kiszolgálni készülő, felbérelt orgyilkosok. Vagy éppen Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány készült így megszabadulni tőle a ráért Brassó körüli vereségért? De eltervelhették a fejedelemgyilkosságot a Báthory körül önmaguk fejedelemválasztási elképzeléseit érvényre juttatni kívánó hajdú segédcapatok is. Az igazság megértéséhez először nézzük, milyen életet élt Báthory Gábor.

BÁTHORY – MINT „ERDÉLY TIRANNUSA”?

Az 1608 márciusában tizennyolc éves korában Erdély trónjára került, az udvari intrikákban és az országirányítás művészetében még járatlan Báthory hatéves uralkodásának első éveiben is elég sok támadásra adott okot. Ellentmondásos személyisége és durva, erkölcsileg nemcsak a kései olvasó, hanem a kortársak számára is elfogadhatatlan cselekedetei miatt uralkodási tevékenysége jellegének megítélése mind a kortársak, mind a kései utókor számára megválaszolhatatlan kérdések hosszú sorát veti fel.

A történelmi szakirodalomban az évszázadok során összecsaptak a vélemények a történelmi források alapján kikövetkeztethető jellemképéről. Innen erednek a később ráraggatótt jellemzések, „Erdély Casanovája”, „Erdély Hektora”, vagy éppen „Erdély tirannusa”. A trónon őt követő Bethlen Gábor udvari történétírója szerint „véres kezű, zabolátlan zsarnok a fejedelem, aki ráadásul botránnyos életével magára haragította az ország lakosságát”.² Már trónra lépésének évében verses gúnyiratban említik nevét, szemére hányván három jellemhibáját: a féktelen kéjvágyat, az italozást, valamint a hadi bátortalanságot. Ez utóbbit igaztalanul aggatták rá, mert voltak hadi sikerei.

*Hallottam hirödet, jó Báthori Gábor,
Igen elvont téged Iffju Kata s az bor,
Fejed szégyent vallott Patakon az harckor,
Göncről is Kassára szaladtál éjféلكor.³*

Előkelő családi nevéhez tapadó hagyományaiért, alkalmi katonai sikereiért, daliás alakjáért, emberfeletti erejéért s bőkezű adományaiért sokan kedvelték is, s a halála alkalmából szerzett temetési énekekben, a műfaj követelményeire illő versekben, vagy a róla szerzett krónikásénekekben nyomát is lelmi a korabeli nagyrabecsülésnek:

*Jó szerencsájü csillagnak világát,
Báthori ágnak tündöklő csillagát,
Házi kígyói ellen forgódását
Kezdi el Thália beszélni dolgát.⁴*

Ám a korabeli jellemzésben a negatívumok oldalára billen a mérleg – még akkor is, ha szem előtt tartjuk azt, hogy a forrást a trónutód Bethlen Gábor propagandisztikus célja árnyékolja be –: minél alkalmatlanabbnak írja le elődjét, annál indokoltabb a török előtt az ő trónra kerülése. Bethlen 1613-ban, Báthory halála előtt nem sokkal remek retorikával ekként informálta személyesen a Fényes Portát: „...a jó erkölcsét gonoszra, kegyelmességét kegyetlenségre, igaz voltát igazságtalanságra, adakozó voltát fősvénységre fordítá. Mert sem Isten, sem ember törvényével nem gondolván, legelsőben is fő és alacsony rendű emberek feleségeiket személyválogatás nélkül megparáznítá, leányaikat elragadoztatá, azokkal gonoszul éle, sőt maga testvérhúgának [Anna] sem kedveze. Ki ezen gonosz életit az urak s igaz hazafiak közül nem javallják vala, azok közül kit hazájából kikergete, kit megölete, elannyira, hogy senki is valamire való ember s igaz értelmes hazafia már nincs mellette, hanem aféle tolvajok... azokkal éjjel-nappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik.” A „zsarnok” fejedelem „...megszegte a városok törvényeit, a szászok fővárosát [Szebent] elfoglalta”, hogy ott húzza meg magát a török elől, s a fényes porta ellen is fegyvert foghasson, és központja lehessen minden gonosz cselekedeteinek.” Nagyszebent „...maga utcánként járván el, a lakosoknak házokat, ...nagy részeket a lakosoknak a kapukban seregenként ölette meg.” Tehát a levélíró kéri a pasákat, hogy „...ha Erdélyt, kit a tirannus teljességgel elnyomorított, meg akarjátok tartani attól az alattomban való házi tolvajtól, mely latrabb a nyilvánvalónál: szabadítsátok fel minél hamarább a győzhetetlen császárnak győzedelmes fegyvere által.”⁵ Csoda-e hát, hogy a díván pasái már ezek halatán Bethlent mint Erdély új fejedelmét üdvözölték, megígérvén, hogy amikor csak hívja őket, „minden erejekkel melléje mennének és Erdély fejedelemségére vinnék be.”⁶ De nem kellett ahhoz Bethlen Gábor jellemzése, hogy Báthory Gábor elidegenítse magától a török szultánt. Jelentősen késlekedett az adófizetéssel, nem képviselte magát megfelelően, két évig nem volt főkövet a portán. A császár követét pedig megvetéssel fogadta, küldőjét pedig szidalmazta: „...midőn a csauzát hozzája küldötte volt, az orálás közben a fejedelmet a császár rabjának mondotta volt a legatus, kin a fejedelem megbúsulván az orálást félben szakasztotta, a császárt megszidalmazta, egynéhányszor mind atyjáról, mind anyjáról (melynek nem kellett volna lennie, de nem tudott simulálni és patialni) és papucsát levetvén és a legatusnak mutatván, azt mondotta volna, hogy csak annyit sem ad az császáron, mint a papucs.”⁷ A színlelés és a türelem pedig a bölcs uralkodó legfőbb tulajdonságai, ő pedig hirtelen haragú volt, s büntetéseiben pedig kegyetlen. A jelenet megtörténhetett: a Báthoryt elbocsátó országgyűlési búcsúzó levél szövege is utal ilyenre: „...az szomszéd országokkal való csendes békeséges állapotunkat felháborítván, az mi nagyobb, az hatalmas győzhetetlen császárt, mind több keresztény fejedelmeket bosszúsággal, szidalommal illetvén, megmaradásunkért nemhogy fejedelmi kegyességgel viselt volna gondot, de esküvéssel mondotta, hogy *csak viselt papucsát sem adná érettünk!*”⁸ Érthető, ha a törökök már Báthory életének végóráiban sietve tettek eleget Bethlen Gábor hívásának, s erdélyi földre tették talpukat, ami nem lehetett Báthory számára sem váratlan, hi-

szen a magyar nádortól kért segélycsapatok, a hajdúk ezredei már elértek Váradhoz, amelybe végső mentsvárként beköltözött, s ahol a tragédiája bekövetkezett.

Bethlen propagandagépezete Báthory halála után is gyűjtötte az anyagot, hogy minél jobban befeketítse a Báthory családot (közte az elhíresült Báthory Erzsébettel). 1614-ben boszorkánypert rendezett, melynek iratai mintegy „...ezer olyan asszonyról és leányról beszélnek, akik állítólag áldozatul estek a feleségétől (a „nagy kövér testű Palotsai Annától”) távol élő – mert házassága után egy évvel elűzte magától – fejedelem ’dúvadkodásainak’”.⁹ Állítólag viszony fűzte Imrefy Jánosnéhoz,¹⁰ saját tanácsura nejehez, majd a férjet kivégeztette; unokanővérehez, Dengeleghyné Török Katához – akinek elárulta, hogy meg akarja öletni Bethlent, aki ezért menekült előle a törökhöz – és saját testvérhúgához, Báthory Annához is. Egyesek úgy tartják, Kornis Boldizsár ifjú nejeének elcsábítása okozta az ellene 1610-ben szervezett széki sikertelen merényletkísérletet.¹¹ De egy másik Kornisnéhoz, Zsigmond feleségéhez is viszony fűzhetett. Rozsnyai Dávid, későbbi jól értesült portai tolmács fel is jegyezte Báthory e gyengéjét, de ő az önként vagy férjük ráhatására felajánlkozó hölgyeket teszi felelőssé a történekeért:

*Bátori Gábornak bátor vala szíve,
Ö rendin kinek volt hasonlo ereje
Erdélyben? Nem szollok, hidgyed, hizelkedve,
Igazán volt néki Bátori a neve.*

*Vala Báthorinak esze is, el hidgyed,
De supplicans Dámák csalák meg, el hidgyed,
Nem ő kezdte elől, ha mondgyák, se hidgyed,
Urak kötötték rá feleségek, hidgyed.*

*Lött volna ő jokkal incomparabilis,
Mind mezön, s mind othon volt ő probabilis,
Kard lekötve holt meg, mert volt horribilis,
Két gyilkos kéz mián lön lamentabilis.¹²*

Ugyancsak a nők iránti erőszakos vonzalmáról tanúskodik Segesvár jegyzője, a szemérmes Georg Kraus, amikor, a várost felprédáló Báthory és a szebeni asszonyok, különösen Johannes Balck városi gyógyszerész feleségének esetét jegyzi fel: „A Tanács börtönbe vettetése jó alkalmat nyújtott Báthorynak, hogy néhány tanácsbeli asszonyával mulasson és kénye-kedve szerint bánjon velük. Nevüket ez alkalommal nem jegyzem le, nehogy szégyent hozzak leszámazottaikra és nemzetségükre, nam veritas odium parit. Báthory oly messzire ment a kicsapongásban, hogy kéjvágya kielégítése végett fel és alá kocsikázott avagy lovagolt a városban, és ha valahol megpillantotta egy tisztességes férfi feleségét, aki elnyerte szemérmetlen tekintetének tetszését, azt erőszakkal megbecstelenítette. Némelyek a szégyen és erőszak miatt életüket vesz-

tették, amint ez a becsületes Johannes Balck uram, a városi gyógyszerész feleségével is megtörtént. Ezt az asszonyt szemérmessége s viselkedése folytán Lucretiához¹³ hasonlíthatjuk. Mert amikor a nevezett asszonygyalázó eme patikusnén, aki módfelett szép, de hűséges és erkölcsös asszony volt, a kedvét akarta tölteni, a becsületes asszony, amennyire ereje engedte, védekezett, úgyhogy Báthory hosszú ideig semmire sem ment vele. Végül a szerencsétlen asszony elmenekült előle, és – bocsánattal legyen mondva (reverenter) – elrejtőzött egy titkos kamrában. Amikor aztán hosszas keresés után épp eme mulatságos, azaz inkább rút helyen ráakadt, jóllehet nem a fejedelmi palotában vagy az örömházban tartózkodott, gerjedelme csillapítására meg akarta erőszakolni. Ő azonban becsületét menteni akarván úgy védekezett és küzdött, hogy semmiféle csorba nem esett tisztességén. A fejedelem, mivel nem tölthette rajta kedvét, megverte, összetörte, lábaival megtaposta, majd kénytelen volt otthagyni. Ez a becsületét féltő asszony, e második Lucretia az elszenvedet ütlegek miatt nemsokára életét vesztette. [...] Miképpen az egészséges juhok között is akad rühös, órvaros és búzló berbécs, azonképpen a tisztességes asszonyok között is találni szegyéntelen szajhákat, akik nagy szorgalommal legszebb ruhájukat öltötték fel, és addig jártak fel és alá a fejedelem ablaka alatt, amíg meg nem kapták, amire számítottak.”¹⁴

Rádásul Bethlen Gábor élénk leírással ecsetelte spanyol udvari emberének, Don Diego de Estradának, miként erőszakolta meg Báthory a nagy meleg miatt az ágyán könnyű hálóingben hanyatt alvó első feleségét, Károlyi Zsuzsannát. A török padisah pedig mindezek megtorlása végett tette fejedelemmé Bethlent. Nem kétséges, hogy a fentebbi, „boszorkányoktól” beszerzett adatokat az új fejedelem birtokszerzési célokkal bocsátotta közzájra.

A későbbi önéletíró erdélyi fejedelem, Kemény János szintén magától Bethlen Gábertól értesült Báthory Gábor személyiségéről és tetteiről: „Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiú fejedelem volt egyébiránt, de az rossz alkalmatosságok és ártalmas conversatiójú melléje magokat színlett tanácsadók az egyébiránt is affélékre hamar hajlandó ifiú elmét megvesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemítették. Némelyek magok feleségekkel is kedveskedtek; ilyek néhányan voltak: többek között Gyaluvárát Kamuti Farkasnak is olyanért adták volt (ugyan rusnya proverbiumban is kelvén akkori időben: Tarts fiam, Kata, Gyaluváráért). Más rendbéliek felfualkodtatták vitézi virtusával, elméje élességével, természetével, minthogy deli természetű ember is volt. Többek között volt egy Imrefi János, veszedelmes, de feleségéjért igen kedves embere; ezt atyám Kurvafi Jánosnak hitta, és több akkor élt böcsületes főrend hazafiai is. [...] Az említett Imrefi publice nem általlotta azzal hízelkedni s dicsekedni: Ha, úgymond, volt Nagy Sándor, az is jobb s virtuosusabb nem volt Báthory Gábornál; ha volt Sándornak Parmeniója, tanácsosa, nem alábbvaló van Báthorynak is, Imrefi Jánosa.”¹⁵

Szalárdi János *Siralmas magyar krónikájában* is hasonlóan ítélezik: „De az ifjú indulatoktól és világi gyönyörűségtől a méltóságos állapotban nagyon meggyőzetetvén, nem sokáig maradhatta a törvényes igazgatásnak igaz határai között, hanem azokon kívül maga tanácsa és elméje után indulván, Sedeciás módjára¹⁶ felbontá az országnak újabban sok munkával helyben állíttatott szép békességét s frigyét, és a

szomszédságbéli oláh vajdákkal is jó szomszédságot nem viselven, hanem ujjat vonván, birodalmokon kapdosván, a szegény országot nagy nyughatatlanságba, veszélybe hozá, hol egyfelől, hol másfelől vonván ellenséges hadakozásokat nyakába.”¹⁷

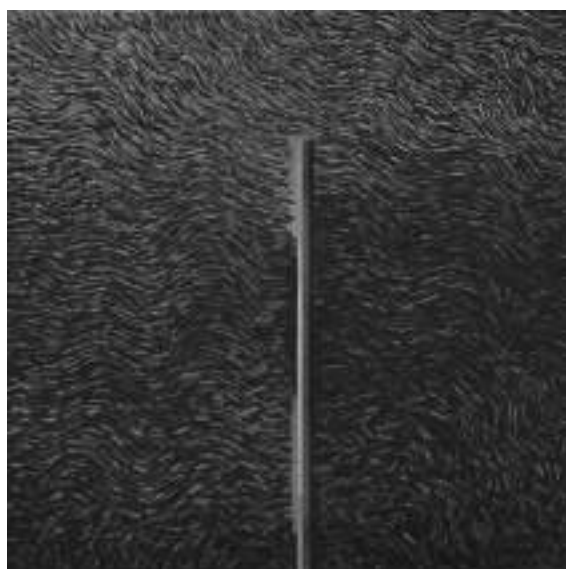
És itt eljutottunk az egyik legalapvetőbb kérdéshez: tényleg olyan szexmániás, kegyetlen, evő-ivó, duhajul dorbézoló, könnyű kézzel és szívvel gyilkoló és gyilkoltató – a fáma szerint egy kerti mulatság alkalmával Nagy András nevű kedvelt hajdúkapitányát egyetlen baltacsapással küldte a másvilágra – lett volna Báthory Gábor? (Igaz, megtudta róla, hogy elárulta, átállt ellenségéhez, a brassaiakhoz, ekként az életére tört. A valóság azonban az, hogy tettéért „csak” egyszerűen lefejeztette.)

A régebbi szakirodalom súlyos egyéniségei szerint igen: „hiú, kéjvágó, szeszélyes, és némelyek szerint nagy testi ereje dacára is gyáva férfiú volt”. „Erdélynek nem anyyira fejedelme, mint basája” (Nagy Iván). „Önkényes, ledér, kegyetlen, emelett ’garázda s féktelen’, aki minden felekezetet felingerelt maga ellen” (Horváth Mihály). Deák Farkas szerint „hódító szépsége, hatalmas ereje s némi szellemi tulajdonai” ellenére valójában „ellenszenvet keltett”. „Hat éves uralkodása sok erkölcstelenségbe, törvénytelenységbe torkollott, tehetségét kegyencnökre és kegyencekre pazarolta”. Szilágyi Sándor, az olvasmányjaiban oly sok borzalmat megért kiváló történész, higgadtabb: szerinte kollégái túl fekete színekkel festik Báthory jellemét, s a másik kép róla, a békés kegyelmes úr. De mindegyik túlzó, nem volt zsarnok, ám forró vére miatt „az államférfiúi bölcsesség helyét vakmerőség, dölyf foglalta el. Helyzetét félreismerte, számítani nem tudott. Mondhatni, megbuktatta önmagát.”

Ám az új idők új szeleket hoztak a történetírásba is.

Benda Kálmán vélekedése: „ez a kiugróan tehetséges ember (akinek nőügyeiről egész Erdély beszélt), túlfűtött és szexuálisan aberrált volt.” De ha nem is ennyire sarkosan, negatív a véleménye Bársony Istvánnak, Péter Katalinnak, Szakály Ferencnek, Pálffy Gézának, főleg azzal az érveléssel, hogy az államszervezési ügyekben járatlan, a modern államok gazdálkodási törvényeit nem ismerő, az uralkodásra felkészületlen volt, „...fejedelemségre méltatlan személyisége az országon belül is zűrzavart okozott”, és a „...külső viszonyokban helyreállt egyensúlyt is kibillentette.”

A legújabb szakmai értékelések érzelmmentesebben közelítenek ehhez a rejtélyes, összetett személyiséghez, tárgyiasabb, távolságtartóbb és politikai–gazdasági–társadalmi környezetébe jobban beágyazottan elemzik tevékenységét. Rácz István szerint: „...a fejedelem nem kívánt engedelmes eszköze lenni sem az erdélyi feudális uralkodó osztálynak, sem a töröknek, sem a Habsburg hatalomnak. A fejedelem teljesen kész, önálló politikai programmal ült Erdély trónjára, s ehhez szinte élete végéig görcsösen ragaszkodott. Belpolitikáját is e külpolitikai koncepció megvalósításának szolgálatába állította.” A hajdúkra és a székelyekre támaszkodva el akarta foglalni Havasalföldet s Moldvát, majd Lengyelországot is meghódoltatva esetleg a magyar koronát is a fejére helyeztetni.¹⁸ Rendkívül körültekintően és tartalmasan összegzi Bársony István Báthory alakjának változásait újabb történetírásunk tükrében.¹⁹ Oborni Teréz tanulmánya kiválóan szolgálja annak a reménytelen politikai helyzetnek bemutatását, amelyben Báthory vergődött a keresztény, főleg protestáns Magyar Királyság, a ka-

tolikus bécsi Erdély-politika és az állandó török fenyegetettség között, s pontos a konklúziója is Báthory bukásának szélesebb politikai okairól: „A kettős szorítás annyira kézzelfogható volt Báthory Gábor uralkodása alatt, hogy mindinkább kimondható, Erdély sorsát a kiszámíthatatlan körülmények legalább annyira befolyásolták, mint fejedelmének az uralkodásra adatott tehetsége.”²⁰

Nagyralató terveket koholt – természetem hozzá én, korántsem történészként –, s erkölcsei alapok nélkül (tudom, ez nem történelmi/politikai kategória), korlátlan és brutálisan kegyetlen hatalmi eszközökkel, ami az ókortól napjainkig bizonyítja és szolgálja önmaga bukását. Erre rendkívül, az eddig előszámláltnál is érzékenyebben reagált Erdély egykorú vezető rétege. Idézet az ország búcsúzó és egyben búcsúztató leveléből, mely október 21-én, Báthory halála előtt egy héttel kelt: felsorolván a külső, belső és természeti csapásokat, amelyek az ország „iszonyú romlását” okozták, azokban az Isten ostorát vélik felfedezni, s a felett a fejdelemmel együtt sírnak. „Jóllehet Felséged felől azt szomorú szívvel halljuk, hogy ilyen iszonyú romlását szegény hazánknak, most is mintha örvendezne rajta, csak tánccal és víg lakásokkal mulatja.”²¹ A hívek elfordulnak, elmenekülnek vagy megfélemlített álhívekké válnak. A „főhős” magára marad.

De a bukás okait keresvén, van egy másik megfontolandó súlyos vélemény is. Horn Ildikó magisztrális tanulmánya szemléleti változást hoz és sürget, új irányokat jelöl ki a Báthory-kutatásban. Miközben saját kutatásai eredményeként sok újdonságot és összefüggést fedez fel a rokoni szálak felgombolyításával, a fejedelmi tanács szerkezetéről mondottakkal, a nő-problematika és a jellem-kérdés megoldásáról is érdekes novumokat állít. Prépostváry Zsigmondról, Báthory tanácsuráról idézi az egykorú forrást Dóczy András 1612 (!) februárjában: „Báthory Ecsedben öszveveszett vele, csaknem torkon verték, de bizonyos dolog, hogy kitaszították az ajtón. Az felesége miatt volt az Controversia.”²² Illetve: Perneszy Gábor ugyancsak Dóczy Andrásnak: „Bethlen Gábor igen vendégli gyakran szállásán az fejedelmet virrattig való tánccal.”²³ Azonban e tárgysorban mintha ellentmondásba kerülne anyagával. „Báthory Gábor szexualitása önmagában nem több szerintem, mint érdekes mentalitás-történeti adalék, ezen túlmenően a történész számára csak akkor izgalmas, kutatható téma, ha nyilvánvalóan befolyásolta a fejedelem politikai döntéseit” – írja Horn Ildikó. (Mit szólnának ehhez a feministák és a „társadalmi nem” kutatói?) Hát miről beszéltünk eddig, kérem én, éppen hogy befolyásolta azt! (Gondoljunk VIII. Henrikre: őt sem befolyásolták politikai döntéseiben feleség-gyilkosságai?) Még akkor is, ha kézzelfogható bizonyíték nincs is a kezünkben, s ha ránk, az utókorra már a Bethlen Gáborhoz hű értelmiség propagandája által manipulált kép maradt is. Ha csak terjesztették, akkor is ott volt a közösségi emlékezetben. Állandóan arról beszéltek. Kitűnően mutatja a fejedelem viselkedésmintájának követését, annak hatását alattvalóira az, amit Szebenben művelt és műveltek követői: a város kifosztása közben a férfiakat elűzték a városból, biztonságosabb helyekre menekültek, „... és erre-arra szétszóródván, sok sírás-rívás közepette asszonyaiktól és gyermekeiktől is meg kellett válniuk. Időközben azonban ezek a véredek többeket megerősakoltak és megbecs-

telenítettek az asszonyok közül, akik valami munka végett a városban maradtak. Mindebben maga a fejedelem járt elől és akarata ellenére megbecsületlenül néhány becsületes, jóra való ember feleségét, akik közül többeket én, e sorok írója is ismertem. Mert ez volt a derék uralkodó és pásztor, aki alattvalóinak és báránykájának fajtalan-ságból és paráznságból mutatott példát.”²⁴ Lehet, hogy Kraus kortársi, szemtanúi vélekedése is elfogult, mert családját mindenükből kifosztották, apját megölték Báthory emberei? Ugyanakkor ott van a valóságban a valós idejű figyelmeztetés is, a brassóiak 1611-es manifesztumában, hogy a kortársak az uralkodójuk szexuális viselkedéséből milyen politikai–társadalmi következményeket olvastak ki. Megrójják a fejedelmet, hogy „feleségét megveté és minden törvén nélkül, nem különben mint rabot, ő Felsege hol egyik s hol másik várában... nyomorú állapotban” tartja. „...efféle vétkekért – figyelmeztették a fejedelmet – és néha egy ember büneiért országokat s tartományokat szokott az Úr Isten elveszteni, és efféle házasságszegések miá sokszor országok, tartományok, várak, faluk és városok szoktak elpusztulni, evértaltatni és elromlani, kiről bizonyosságink lehetnek az magunk országunkbeli sok pusztulások, romlások, nyomorúságok.”²⁵ A brassaiak féltükben udvariasan fogalmaztak, de a céljuk világos: a házasságszegés fedőnév, involválja a házasságon kívül megvalósuló örömszerzést is. Főleg, ha az erőszakkal megy végbe. Aminthogy az abból következő „országunkbeli sok pusztulások, romlások, nyomorúságok” sem csak a múlta, hanem főleg a jelenre vonatkoznak. A jellemről és az abból fakadó következményekről a fenti sok egy irányba mutató vélekedése nem elgondolkodtató? Ez nem elég kortársi, egykorú, talán még kevésbé manipulált vélekedés a történész számára, hogy Báthory politikát meghatározó magánéleti problematikáját kutatásra érdemesítse? Hogy több, egymást felelősítő jellemhiba, vagy pszichés, paranoid, személyiségzavaros, hiperszexuális, állandó alkoholos abúzusok okozta depresszióba süllyedésből fakadó halálfélelem-típusú betegség meggondolatlan döntések sorával ne befolyásolná az ember országos cselekvéseinek következményeit?

Az erdélyi rendek 1613. október 29-én Dóczy Andrásnak írt leveléből beszédesen kiviláglik, hogy jelentős részben Báthory „fajtalan-sága” idegenítette el őket a fejedelmüktől: „Az megholt fejedelmünk, Báthori Gábor, semmi külső országokban való nagy fejedelmek, azok között az nagyságod jó intésének, sem országúl az mi sok esedezéssel való könyörgésünknek nem akarván engedni, megmutatták végre azkiket az Isten ez földön hatalmasokká tett, hogy aki azoknak nem enged, romlás és szegényvállás dolga; immár nagyságodnál nyilván vagyon, fejedelemségével együtt élete is elfogyatott. Mely ha szintén nem következik vala is, országúl az ő *sok fajtalan hallatlan iszonyú éktelelenségét úgy meguntuk és utáltuk vala* (kiemelés tőlem, J. J.), azokon kívül kik eleitől fogván tanácsadói és igazgatói voltak, hogy iszonyú utolsó veszedelmünkkel is rajtunk uralkodni nem hadtuk volna.”²⁶ Tehát ha nem ölték volna meg, tettei miatt súlyos belpolitikai következmények, a kényszerű fejedelmváltás lett volna sorsa Báthorynak és Erdélynek is.

BÁTHORY HALÁLÁNAK NARRATÍVÁI

Amilyen élete volt, olyan volt halála is, vitézi, de végtelenen ellentmondásos.

Az események alakulását a több beszámoló-változat mellett a legfrissebben előkerült verzióval kezdjük, mivel ez, ha áttétellel is, de a véres események résztvevőjétől származik, kiegészítve az egyéb variánsok fontos mozzanataival: „...15. die Novembris Váradnál léssen Abaffy az két ezer lóval, mentenek be az Várban, Rhédeivel is egyet értvén, Giczivel (Géczivel) együtt végeztenek úgy, hogy ha magát találják az házban, Abaffy mondja, hogy bizony soha nem láttam, kinek az kard oldalán ilyen szépen álljon, és így illjék, mint fölségödnék, tudom, hogy az vasa még szebb az külső mívénél. Ha dicsérni fogja az fejedelem, vegye látni tőle, és ugyan azonnal által verje. Szintén így bemenvén, magát találták, dicsérni kezdte az kardot, kire mikor mondta volna az fejedelem, hogy az vasa katonaembernek való, kérte Abaffy látni, kivonván az fejedelem, kezében adta, Abaffy, hogy már az végezés szerint gondolkodnék az megölelésről, csak reájok nyitották az bejárók az ajtót, úgy nem vihették szándékokat véghöz, hanem mégis tovább gondolkodván, másnap mentenek be az Farizeusok, mivelhogy negyed naptúl [negyedik napja] fogván mezőkben nem voltak, és az fejedelem, és kezdik erősen persvadeálni, hogy kimenjen az Táborokban, mert az az köznép közt az híre, hogy titkon Ecsedben ment volna. Kire azt mondotta, hogy csodálkozik hihetetlen [hitetlen] voltokon, holott soha még az ő orcáját el nem rőjtötte, azkit ha az segítség érköznék, és az ellenségre fognának menni, azki még nem látta, meg fogja látni. Azért, hogy ne kétölködjének, másnap ki fogna közikben menni. Azok a konspirátorok kimenvén, éjjel két hajdúkapitánt ötvened magokkal választottak, és hozzájuk esküdtettek, azkik regvel lovakra ülven 17. [helyesen 27.] októbris várták az váradi várason házoknál, hogy szekérre ült volna az fejedelem, ötöd avagy hatodmagával, egy nínhány ifjú legény, gyalog előtte az váradi várason hogy menne, úgy ütöttek rea, három kopjával találták, az az két hajdúkapitány, Szilasi János²⁷ és Ladányi,²⁸ harmadik is²⁹ közöttök, így mikoron megsebesítették, mégis leugrott, kardot rántván benne megsebesített, azután lovakkal tiportatták el, és úgy ugrott le Ladányi, azon fekvő heliben egynihány helen által verte az testét, ott tartották meztelen, hanem az kékek³⁰ érköztenek másnap, mivelhogy az maga tábora egynihány mérfölddel küljebb volt Váradnál, azoknak sem akarván adni az testet, úgy mondták, hogy inkább mind meghalnak, hogysesm azt ott hagyják, mivelhogy ők mind hites szolgálai voltanak, és addig mind azok, míg az teste föld kívül vagon, úgy veték az testet egy négy ökor szekérre és Székelhídra vitték és ott temették el.”³¹ Az előadásmódon érződik (Farizeusok, konspirátorok, képmutató összeesküvők a résztvevők), hogy a levélíró vagy informátora szemtanú, résztvevő lehetett, és Báthory-szimpatizáns volt.

Az a szerencsénk, hogy fennmaradt az a levél is, amelyet a biztos résztvevő, Abaffy Miklós egyenesen Ferdinánd főherceghez írt 1613. november 2-án, amikor útban volt Bécs felé, már Thurzó nádort is felkeresvén. Így össze tudjuk vetni a két híradást.

„Akkor, amikor engem Öcsászári Felsége, legkegyelmesebb uralkodónk akaratából a nádor és Forgács főkapitány úr által az észak-magyarországi megyék hadseregével Erdély tartományba küldött Báthory megsegítésére, Nagyváradra indultam, ahová ő Erdélyből elmenekült. Mielőtt a hadsereg odaért volna, személyesen jelentkeztem nála és a Császári Felség legkegyelmesebb atyai gondoskodását és segítségét tolmácsoltam, ugyanakkor hadseregem elszállásolását valamint elrendezését kértem tőle. Megegyeztem vele, hogy az ellenség aggasztó betörésére való tekintettel gyalogosaimat a várba a legénységi állomány megerősítésére rendeli, a lovasságnak viszont a határon kell várakoznia. A fejedelem viszont ezt a segítséget kevésnek találta, ismételtén kiküldte embereit Nagyszombatba és más helyekre, hogy további segítségről tudakozzon, amely helyekről ismételtén figyelmeztették őt, hogy további segítséget Császári Felségétől ne reméljen és ne is várjon.

Ettől az időtől kezdve nem csak nekem nem nyilatkozott sem az ellenség már elért helyzetéről, sem az erdélyi provincia állásáról velem nem beszélt. Előkelő hű embe-
reitől annyit tudtam meg, hogy Báthory úgy nyilatkozott, hogy arra az estre, ha a török elérné Nagyváradot, én ne számítsak arra, hogy a várban maradjak, hanem inkább az ellenséges veszélynek tenne ki, mert azt látná, hogy elegendő segítséget nem kapna Császári Felségétől.”³²

Hogy a viszony mennyire elmérgesedett, azt szintén megtudjuk egy, a főhercegnek írt másik beszámolóból: „Báthory úgy nyilatkozott, hogy ha a török jó, nem bocsát be a várba, inkább alkudozik a szerdással két debreceni polgár segítségével. Noha több ízben intettem, nem használt semmit. A főurakkal megbeszéltem a szörnyű veszélyt „amennyiben ők az uruk, Báthory ellen bármi olyan ellenvetést tennének, hogy az ellene irányuló megvetéssel ne értenének egyet, akkor bennünket tehát úgy nézzenek, mint akik őt, a haza tönkretevőjét eltakarítják az útból. Ettől az időtől kezdve, mert a késedelem veszélyes, minden módon azon igyekezem, hogy amit egyszer elhatároztak, azt kövessük, és olyan rendelkezést hoztam, hogy a napot az ő meggyilkolására kijelöljük: a hálókamrájában a saját oldalfegyverével, azzal, amit az én kérésemre maga adott a kezembe. Mindenek után ez, azon személy, akit én megfontolt módon segédként kijelöltem, gyávasága miatt megakadályoztatott. Ezért ezt az ügyet szükség szerint a következő napra, azaz október 27-re kellett halasztani; miközben Báthory semmi szándékot nem vett észre, én őt ezen a napon délután rábeszéltem arra, hogy látogasson meg engem a szabadban sétálva, és én ennek előtte a külvároson kívül a saját embereiből ötven jó katonát rendeltem, akik őt ebből az alkalomból várták és mihelyt Báthory a külvárosba került, két lövést kapott ezektől, s ezért leugrott a kocsiról, védekezett, de a többiek lerántották és agyonlőtték. Eközben az övéi közül kettőt, akik veszélyes helyzetükben megadták magukat, halálosan megsebesítettek. A katonákat, akik ezt végbevitték, egyelőre fogságba rítettem, nehogy vérengzés támadjon köztük és Báthory emberei közt. Eközben nem hanyagoltam el Géczy András és Kamuthi Farkas által arról tárgyalni, hogyan lehetne Nagyváradot a Császári Felség számára megtartani és ehhez szolgálatomat jelezni. De ezek attól félnek, hogy a török ostrom alá fogná ez esetben a várat. Ha azonban az ellenség jó,

ők eo facto eltökéltek, hogy ezt Őcsászári Felségének megőrizték és szavukat tartják. Jó volna Rhédey Ferenc kapitánynak, Géczy Andrásnak és Kamuthi Farkasnak hivatalos kegyelem-levelet írni.

Abban, hogy Báthoryval mit, esetleg jogtalanságot cselekedtem, Óhercegi

Fensége legkegyelmesebb diszkrétójára és ismeretére bízom. Hűségem miatt számot tartok kegyére.

Kelt tábori szállásomon...”³³

Látható, hogy e változat szerint már nem Abaffy döfte volna le saját kardjával a fejedelmet, másra hárítván a fejedelemgyilkosság bűnét. A valódi gyilkosság további részleteiről Angyal Dávid úgy értesült, hogy a hintóból kiugró fejedelemmel tartott még Lónyai Farkas és Komáromi András, akiket szintén lekasaboltak, két hű emberét pedig halálosan megsebesítették.³⁴ Tehát az orgyilkosság-kísérletnél jelen volt Abaffy Miklós, tokaji kapitány, a magyarországi hajdú segédhadak vezetője és Géczi András, a Magyarországról egy kanonok megölése miatt Erdélybe menekült nemes, akit Báthory a kebelére fogadott, Rhédey Ferenc, Bethlen „sógora szabású”, Várad kapitánya és Kamuthy Farkas, ez utóbbi kettő Báthory tanácsosa – ők tervelték ki a gyilkosságot. Géczit fejedelme 1612-ben a törökhöz küldte követségbe, s ha már ott járt, mindjárt meg is kérte a maga számára a fejedelmi trónt, kapott is athnámét, de hadakat hozzá nem, és a hazai rendek is elutasították. Báthory mindezek ellenére újfent visszafogadta bizalmába, s az „udvari hadak lovas kapitányává” téve, maga körül tartotta. Mint olvashattuk, a fejedelemgyilkosok első próbálkozása meghiúsult, a másodikat oly körülmények között szervezték meg, hogy nekik csak szemlélőként kellett részt venniük a fejedelem kivégzésében. Ők ketten, Abaffy és Géczi a koronatanúk, akiknek írásos emléke, mint fentebb és alább is olvashatjuk, ránk örökítődött.

A fejedelem haláláról szóló másik beszámoló azon a levélen alapul, melyet Forgách Ferenc esztergomi érsek írt Scipione Borghese bíboros neposnak Tapolcsányból 1613. november 6-i kelettel. Ebben arról értesíti a római főpapot, hogy Báthory Gábort megölték. A történesek leírását a fentiekben már említett Abaffy Miklós, az események egyik főszereplőjének elbeszélése alapján közli. Információit vagy a nádortól, Thurzó Györgytől, vagy pedig már az udvari köröktől szerezte. A latin levél kivonatának vonatkozó részét Kruppa Tamás műve alapján mutatjuk be. „Ami Báthory Gábor sorsát illeti; amikor értesült arról, hogy a török sereg Erdélyre támad, először Kolozsvárra húzódott, majd onnan az éj leple alatt Váradra menekült. Szinte mindenki cserbenhagyta, ezért aztán, mivel látta, hogy a fejedelemséget elveszíti, újra a császár hűségére akart visszatérni. Az erdélyi rendek, akik búcsút mondtak neki – ami magyarul annyit tesz, hogy megfosztották fejedelmi tisztétől, J. J. –, nyilvános levélben arra figyelmeztették Forgách Zsigmondot”, a felső-magyarországi főparancsnokot, aki Abaffy vezetésével a hajdúkat Váradhoz küldte, „hogy Báthory támogatása háborúhoz fog vezetni a törökkel. Ezt megakadályozandó, a fejedelem néhány híve, Kamuthy Farkas, Géczi András, Rhédey Ferenc, Abaffy Miklós tervet eszeltek ki Báthory meggyilkolására.” Az egyik narratíva szerint Géczi azonban az utolsó pilla-

natban közbelépett, azt gondolva, hogy jobb lenne a gyilkosságot nem a váradi várban, Báthory hívei között, hanem a váron kívül végrehajtani. „Ezért kicsalták a fejedelmet, azzal az ürüggyel, hogy tartson szemlét csapatai felett; ekkor rárontottak, puskalövésekkel és karddal megölték, összeszurkálták, majd a halottat megfosztották ruháitól, és a testet egy parasztszekérre dobva Ecsedre vitették. Mindez október 27-én történt. Erdély új fejedelme, Bethlen Gábor mindenképpen el akarja kerülni a háborút öfelségével, amelyet annak reményében, hogy udvarhű fejedelem kerüljön a trónra, vállalni kell. Amíg nem érkeznek meg a német csapatok, vissza kell foglalni a Báthorynak átengedett magyarországi vármegyéket és Nagybányát. Várad viszont a késlekedés miatt már elveszett.”³⁵

Előző forrásunk szerint ugyanakkor lehet, hogy a testőrség egyik tagja, vagy „bejárója”, a szolgálatára szegődött valamelyik nemesi ifjú akadályozta meg a gyilkosságot, de legalább ekkora esélye van annak a verzióknak is, hogy az orgyilkosok azért sem merték ölésre vinni a dolgot, mert amint Báthory a kardot Abaffy kezébe adta, azonnal leemelt egy hegyestört a szögről, minélfogva nem maradt fegyver nélkül, mint ahogyan azt eredetileg elképzelték. A következő napi második próbálkozás előadása szerint, Báthoryék már kiértek a várból a külvárosba, amikor a fejedelem azt mondta: „Menjünk vissza immár.” Ahogy beértek a várba, a belső sorompókaput bezárták előttük, s ahogy a külsőn már átjutott, mintegy 60 lovas utána eredt s egy kertbe szorítván őket, meglövöldözték a hintót, a fejedelmet találat érte, de kiugrott a hintójából, egy fűzfánál kardjával magát oltalmazta, de a túlerő, Szilasi János, Ladányi Gergely, s Abaffy segédhadából Basa János zászlóartó, Zámbo Balázs hajdúkapitány megölte. Testét megfosztván mindenétől, a Pece patak vízébe vetették. Csak a kutyája sírt a parton utána, és próbálta kihúzni az iszapból. Másnap, ugyancsak 3-4 óra között, a várba beérkező hajdúk gyűlésekor Nagy Balázs a testet szállásukra vitte, s szekérre téven Ecsedbe szállította.³⁶

Rendelkezünk még egy újabb gyilkosság-narratívával, amely ugyancsak Abaffy nevéhez köthető, és ugyancsak Ferdinánd főherceg a címzett. Ez a dokumentum szintén külföldről származik, és részint a korabeli erdélyi politikai-katonai helyzetbe ágyazza bele az elbeszélést, mely által egy egészen új, más forrásokban nem szereplő, ma is azonosíthatatlan főszereplő, Decsi Gáspár váradi prédikátor – talán nem a véletlen műve, hogy az ő feleségét is megkedvelte a fejedelem, vagy Géczi András nevének romlásáról lenne szó? – tűnik a vállalkozás legfőbb szervezőjének, rendezőjének. „Báthori ilyen kegyetlensége miatt a lakosság ekkortól már erősen elfordult tőle. Ezt az alkalmat használta ki egy erdélyi nemes, név szerint Bethlen Gábor, aki, jóllehet nem állt ellenséges viszonyban Báthorival, el kellett hagynia az országot, felkereste a nagyvezírt és arra kérte, nevezze ki őt Erdély fejedelmévé és Báthorit űzze el. Ennek fejében vazallusságát ajánlotta fel, nagyrabecsülését és néhány erősség, így Lippa és Jenő átadását.

Kérését a portán vita nélkül elfogadták és a következőkben Szekender pasának parancsa érkezett, hogy Erdélybe vonuljon. Útközben Lugost elfoglalta, Lippa és Jenő várait, a török szokással ellentétben viszont nem ostromolta meg.

Tehát augusztus 27-én teljes erejével betört az erdélyi provinciába, mégpedig két hágón: az első betörés a dévai szoros hágónál történt, amit Vaskapunak neveznek, 4000 lovassal és kopjással, a következő napon 12000 lovassal és 6000 török gyalogossal jött Bethlen Gábor mellé. Amikor ez a támadás Báthorinak tudomására jutott, [?]István főkapitányt ugyan jelentős számú hajdúval a törökök ellen küldte, ő azonban a nagy túlerőt nem támadhatta meg, hanem visszavonult és ismertette Báthorival a közelgő nagy veszélyt.

A másik oldalon Magyar-Ogly pasa nem messze Brassótól a hegyek szorosain keresztül nagy hadinéppel hatolt be Erdélybe és a 6000 székelyt, akiket Báthori a szoros hágók őrzésére rendelt, szétverte. Így tehát a törökök könnyűszerrel elfoglalták az egész Barcaságot és a brassói elővárosba legott janicsárokat telepítettek. Emiatt az egész Erdély megrémült és mindenki reszketett és aggódott.

Az erdélyi rendek ugyan azt tanácsolták Báthorynak, hogy mivel nem elég erős, ajánljon fel ajándékokat a töröknek, ő azonban azt válaszolta: nem tud és nem kíván a töröknek semmit sem küldeni, mert minden készpénzét kiosztotta a hajdúknak.

Amikor ezután Báthory hallotta, hogy a két török tábor egyesült és feléje közeledik, felállította 15000 főből álló táborát a Maros folyón túl Szászsebesnél, Gyulafehérvárral szemben.

A két pasa és Bethlen Gábor ezalatt seregükkel ellene vonultak, hogy vele megharcoljanak. Báthory azonban nem akarta az ellenséget megvárni, hanem elmenekült Somlyóra és onnan Nagyváradra, mégpedig olyan gyorsan, hogy egy nap 15 magyar mérföldet lovagolt. Ezzel sem kerülhette el viszont halálát, amint alább meglátjuk.

Menekülését azzal magyarázta, hogy a Császári Felséghez hűséges akart maradni. E látszat alatt segítséget és sereget kért. Így ezután Forgács nádor [helyesen: Thurzó György nádor] és [Forgách Zsigmond] főkapitány számos lovas és gyalogos katonát bocsájtott rendelkezésére. Ám ahhoz, hogy ezeket Erdélyben bevessék, az ellenség túlon túl erős volt, kiváltképp azért, mert a provincia szinte teljes egészében elfordult Báthorytól és Bethlen Gábor pártjára állott.

Szkender pasa ezután Bethlen Gábort Erdély fejedelemségébe emelte azzal, hogy vegyen példát Báthoryról és jobb életet, valamint jobb uralkodást mutasson Magyarországnak és Erdély számára, de semmit se tegyen a szultán tudomása nélkül. A nevezett pasa ezen kívül egy írást küldött Forgács főkapitánynak Kassára, amelyben biztosította őt arról, hogy semmiféle támadásra nem készül Magyarország ellen. Az ő leg-hatalmasabb császára ugyanis erősen megparancsolta neki, hogy a hadsereget Erdély országán belül tartsa és fővesztés terhe mellett egyetlen lépésre se engedje Magyarországra, parancsa csak annyi volt, hogy Báthoryt űzze el.

Időközben Váradon néhány erdélyi úr titokban tanácsot tartott, miképpen lehetne a tirannus Báthoryt eltakarítani az útból és ehhez közülük kettőt megnyerni, név szerint Nadányi Gergelyt és Szilasi Jánost, akikkel Báthory egészen bizalmas viszonyban volt. Ők kezdetben nem akartak ráállni, ám a helyi prédikátor, Decsi Gáspár – akinek a feleségét a fejedelem szívesen látta – meggyőzte őket, hogy Isten megáldaná őket, ha ők, mint Phineas,³⁷ egy ilyen rendkívül bűnös embert megölné-

nek. A fejedelem semmi gonoszságra nem gondolt, amikor hozzá jöttek, egy szablyát tartott akkor a kezében, amit éppen kiéleztetett, mutatta Szilasinak, dicsérte a szablyát és körülsuhintotta őt. Szilasi meg akarta nézni ezt a szablyát és amikor a kezébe vette, a megadott tervre gondolva megreszketett a keze. Amikor azonban a fejedelem erről kérdezte, azt válaszolta, nem tudja, talán valami szédülés az oka. Ezután visszaadta Báthorynak a szablyát és azt mondta Decsinek, hogy lelkiismerete meggátolta. Ő, Decsi, azonban ismételtelen rámutatott a fejedelem már elkövetett mocskos tetteire és hogy Isten haragja reá száll, úgy, hogy a következő napon véghezvitték azt, amit korábban elmulasztottak, és Báthoryt eltakarították az útból.³⁸

Más volt az elmélete a gyilkosok kilétéről Bethlen Gábornak, aki kedves hallgatójának, Don Diegónak fabulázik, konfabulál: azt hírel, hogy „maga nevelt emberei, borivó hívei” ölték meg Báthory fejedelmet. Ez igaznak látszik. De a folytatás sem érdektelen. Kíei voltak azok az emberek, akik a gyilkosságot végrehajtották? Ghiczi (Géczi), látszólag most éppen Báthory pártján van, s az említett Rhédey Ferenc, a fejedelem tanácsura, Várad kapitánya is közéjük tartozik, és Bethlen Gábor is, az egyik legfontosabb, kedvelt tanácsadója, bizalmas embere volt, amíg csak meg nem haragudott rá is Báthory. Igaz, Bethlen a végén így meséli el a gyilkosságot: „Kiment egy napon Báthory, hogy járjon egyet a folyó partján, mely a vár alatt folyik el, oly szorosán, hogy ha megárad, vize a várfalakat nyaldossa; ám, ha medrében marad, pompás hintóutat hagy szabadon. Négy mágnással ült a fejedelem a hintóban, mikor az egyik torony lábánál öt lovas pillantott meg, kik közül az egyik, azt színlelvén, hogy süveget akar emelni előtte, pisztollyal a mellébe lőtt. Kiugrott Báthory fejedelem a hintóból, a szokásos bátorságával; de nem bírván magát lábon megtartani, holtan esett a folyóba.”³⁹... Ezután az öt merénylő egy megközelíthetetlenül magas, szakadékokkal övezett várba vonult vissza, amely várat még Báthory ajándékozta a „rosszul élvezett, ám jól meggyalázott hölgynek”, Károlyi Zsuzsannának, ki onnan küldte ki „...az öt embert, hogy a fejedelmet megöljék.” Ám, miután ő, már mint új fejedelem, kivégeztette az öt fejedelemgyilkos lovas, ledobtván őket a magas várfokról, mint természetes uruk elárulóit. Jóllehet eredetileg „Báthoryt maga akarta megölni test test elleni nyílt párviadalban.”⁴⁰ Ez az állítása is tartalmaz igazságmagot: a fejedelemgyilkosságban tevéleges szerepet játszó Szilasit és Ladányit a katonák valóban ledobták egy medgyesi toronyból, mint természetes uruk, a fejedelem gyilkosait. Viszont azt legalább megtudtuk, hogy a megalázott Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony volt, aki bosszút állt az erőszakos amorozó fejedelmen a rajta s talán többi megerőszkolt sorstársán esett gyalázatért is. Elképzelhető, hogy a spanyol udvaronc fiktív kompilációjáról vagy félreértésekből eredő kompozíciójáról van szó:⁴¹ Lehet, ám ahol ellenőrizhető, s nem más konfabulációját követi, a történet igen megbízhatónak tűnik.

És végül, álljon itt Georg Kraus leírása is a gyilkosságról. Ő is másként értesült a fejedelem tragédiájáról: amikor ellenségei elől menekülve Váradra érkezett, ott „... a várakozás hosszúnak tűnt számára. Mivel rájött, hogy mindenfelől ellenségek vesznek

körül és hogy az övéiben sem bízhat, különféle *agyrémei és lázálmái* támadtak.”⁴² S megemlíti *búskomorságát* is. „Isten különös gondviselése folytán bizonyos idő eltelével észrevette ezt – ti. Báthory rossz idegállapotát J. J. – Géczy András, aki október 17-én [helyesen 26-án] rábeszélte Báthoryt, hogy a maga mulattatására és hogy valamelyest szabaduljon a *súlyos gondoktól meg a búskomorságtól*, (kiemelés tőlem, J. J.) induljon a váradi várból sétakocsizásra. Báthory beleegyezett, a hintóba maga mellé vette Lónyay Farkast, és tíz tarka török lóval néhány szolga kíséretével kikocsizott a várból. Amikor azonban a közönségesen *Velenceinek* nevezett *utcába* ért, a két szomszédos sikátorból Nadányi Gergely és Szilassi János ötven hajdúval váratlanul rajtaütött, és Báthory útját mindenfelől elzárván, mindkét oldalról rárontottak kocsijára. Nadányi homlokon lőtte Báthoryt, Szilassi pedig *hegyestőrrel* két szúrást ejtett rajta, úgyhogy kiadta nyughatatlan lelkét. A hajdúk és a kapitányok kihúzták Báthoryt aranyos hintójából, anyaszült meztelenre vetkőztették, több helyütt is sebet ütöttek rajta, majd az élettelen tetemet az ott folyó, Pecének nevezett malompatakba vetették, ahol belepte az iszap. A hajdúk végül kirabolták a kocsit is, és az ezüst miatt, amivel ki volt verve, teljesen összetörték, majd kereket oldottak. [...] Báthory holtteste négy óra hosszat feküdt az iszapban. Miután mindenki eltakarodott, néhány lakos a tetemet egy ökör és egy tehén húzta szekérre, bársony és selyem helyett kevés régi szalmára fektette, és a piactérre egy elhagyott kápolnába vitte.

Amint látjuk, mindegyik elbeszélés tartalmaz azonos és eltérő momentumokat is, így gyarapítván egymást – ugyanakkor a hitelesség érzését elbizonytalanítják a befogadóban. A többféle verzió külön-külön nem, de talán együttesen is csak sejtéssé fokozhatja le eseménytörténeti szempontból az ismereteinket. Mindazonáltal mégis van értelme egymás mellé helyezésüknek, mivel a történésekkel közel azonos idejű a lejegyzésük. S forrásaink az akció résztvevőinek vagy szemlélőinek elbeszélésén alapulnak.

BÁTHORY (ÚJRA)TEMETÉSEI

Kraus fent megkezdett története a következőképpen folytatódik: „Másnap innen Bátorba szállították, és a templom sekrestyéjében helyezték el. Ezután, az 1626. [helyesen 1628] esztendőben Bethlen Gábor e templomban fejedelmi módon eltemettette, amint azt a maga helyén hallani fogjuk.”⁴³

Szalárdi János a temetéséről további részleteket is elárul „... szomorú halála, a bányába [fürdőbe] akarván kimenni, s gyalogi mellőle elküldetvén, s azon utcában áru-lóitól bizonyos házaknál meglesetvén és véletlenül [váratlanul] szekérében általuk csak obruáltatván s általverettvén, meglövöldöztetvén. Kinek felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázzal illetetett a háladatlan világtól, hogy egy hitvány kasos szekeren két tehemen hurcoltatott Adorjánig, ahol híre lévén benne az öreg Csáky Istvánnának, ki akkorban még neveletlen árva fiai ott való házoknál talált

vala lenni, a nagy jeles fejedelem ember veszedelmén s méltatlan esetén, siralmas során nagyon megesvén szíve a kegyes úriasszonynak, maga hintószekerén s lovain kísértette s küldte volt Ecsed várába, s onnét vitték Nyírbátorba, ahol egy szekrestyébe tétetvén be, azután nem elébb, hanem 1628. esztendőben, die 18. [helyesen 21.] Szeptembris Bethlen fejedelem által azon nyírbátori templomban nagy méltóságos pompával temettetett vala.”⁴⁴

Ezzel a Szalárdi-jelzete váratlan végső kegyeleti aktussal le is zárhatnánk temetés-történeti beszámolóinkat. Mind a kortársak, mind a kései utókor megnyugodhatott, végső, családi szálláshelyére jutott az orvul meggyilkolt fejedelem teste. Ezzel a történet véget ért. Ám az ehhez vezető útnak azonban még volt egy közbülső állomása, amelynek létéről Szabó Péternek csak levéltári jelzete volt, szöveganyag nélkül. Azonban néhány évvel ezelőtt Papp Sádor Bécsben fellelt dokumentumok alapján felhívta a jeles halál-kultusz szakértő figyelmét egy időközben lezajlott temetésre. Mégpedig nem sokkal Báthory Gábor halála után a korábban Ecsedbe szállított holttestnek végbement „szabályos, vitézi” sírbatétele. Ugyanarra a megszentelt helyre, ahova ő temettette nagybátyja, az apja helyett is apja, ecsedi Báthory István országbíró testét, aki arról volt híres, hogy mint országbíró, soha sem tette a lábát Pozsonyba, vagy Bécsbe, s aki vallotta, hogy ő csak akkor megy az országgyűlésbe, ha egész Ecsed is megy utána. Ezen elhatározásához haláláig tartotta magát. Ennek az elvnek megfelelően „politikai töltéssel bíró kegyeleti gesztust” gyakorolt Báthory Gábor is, amikor 1605-ben Nyírbátorban temettette el nagybátyját-nevelőjét, amikor „...kifaragatta gyámajja, ecsedi Báthory István nyírbátori sírszekrényét, s azt híven rokona újsztoikus szemléletéhez, a sorssal és a halállal megbékélő, a vanitatum vanitas gondolat-körében megszületett feliratokkal látta el.”⁴⁵

Volt tehát 1614. május másodikán Nyírbátorban egy fejedelemtemetés, amelynek Dóczy András szatmári kapitány volt a megrendezője. Ez idő tájt Dóczy, szatmári, illetve kollégája, Lónyai András kállói kapitány, megpróbált el-elcsipdesni Erdély területéből, s a kapitánytársak egymást támogatva elérték, hogy Ecsed, Huszt, Kővár, Nagybánya s Nyírbátor néhány évre Habsburg-befolyás alá kerüljön. Dóczy szatmári kapitányként jelentős tényező volt a királyi Magyarország és Erdély kapcsolatának ellenőrzésében és bonyolításában, állhatatos királpárti, s ő kapta Bécs részéről az utasítást, hogy immár Ecsed is a császár hatalma alá kerülvén, adjon végső tisztességet az „...Istenben boldogult kegyelmes urunknak, az erdélyi fejedelemnek”. Ezzel is jelezvén, hogy nem tartják magukat felelősnek a fejedelemgyilkosságban, álláspontjuk szerint kijár neki a fejedelemhez méltó végtisztesség-nyújtás.

Papp Sándor figyelemfelhívása után Szabó Péter tárta fel a bécsi dokumentumok alapján, hogy „Báthory koporsóját az ecsedi vár piacán 1614. május 2-án felravatalozták. Innen, később vörös posztóval díszített szekérre helyezték a katafalkot, majd 75 lovas kopjás hadnagy felvezetésével, gyalogosok kíséretében megindult a gyászmenet Nyírbátorba. Az ottani református templomban Báthory Gábor teteme felett prédikációt tartottak, búcsúbeszédet mondtak.”⁴⁶ Tanulmánya írásakor Szabó Péter ezeknek a szövegét nem ismerte. Bitskey István azonban Futó György 1978-as [!]

közleménye alapján bemutatta a ceremónia legfontosabb eseményei közül Alvinczi Péter kassai lelkész és Czeglédi János ecsedi prédikátor orációit. Mivel a halotti beszédek műfaji előírásai nehezen viselik el a halottat illető kemény bírálatot, gyalázást, Alvinczi is főleg a dicséret hangján a laudáció építményét emeli Báthory holtteteme fölé: „Báthori Gábor eredetire, nemzetségére nézve oly vala, hogy más hozzá hasonló nemzetünk között nem volt! Termetében s személyében ékes, udvara népe között kedves! Elméjében serény, szólásában bátor s extemporaneus [alkalomhoz illő, illetve: meggondolatlan], és emberi mód szerént hazájának, nemzetének szolgálatjára mindenképpen alkalmas. Mit hozzon az felvirradott nap? ...hitetlenül s kegyetlenül mézárálak fel”. S ha utal is a fejedelem gyarlóságaira, ítéletet nem mond felette. „Életének folyását én nem vizsgálom, mások azt énnálamnál jobban tudhatják, kicsoda az, azki véték nélkül lehetne? Ha mi excessusi [túlkapásai] voltak szegénynek, ímé az Úrnak ítéletit viselte érette! Mi tisztünk ez, hogy jó ítéletben legyünk felöle...” Az ecsedi prédikátor Czeglédi János, aki ifjú korában nevelője volt „Gábris vitéz”-nek, ahogy születésekor nevezték, valóban „jobban tudja”, mint szolgatársa, és Salamon királyhoz hasonlítja az elhunytat, aki egy időben az „ez világi haja hujának, bor italnak, részegeskedésnek, muzsikának” adta fejét. Efféle vétkeket követett el Báthory Gábor is.⁴⁷ A végtisztesség bezárásaként a holttestet a sekrestyébe helyezték, s a kulccsal bezárt helyiség ajtaját – valószínűleg a Bethlen Gábor elleni vérvád tartós, jelképes fenntartása céljából – vörös szőnyeggel borították.⁴⁸ Mindenesetre a külföldön megtalált források egyértelműen tisztázzák, hogy nem Bethlen Gábor szállíttatta át 1628-ban a holttestet Nyírbátorba az újratemetésre. Az megtörtént már 1614 folyamán. Ecsedben kellett talán elhangzania annak a búcsúztató versnek, vagy legalábbis azon alkalom hozatta létre azt, melyben az ismeretlen szerző az elhunyt szájába adván földi tevékenységének eredményeit, s elbúcsúzván az álnok Erdélyországtól, az elárulóitól, akik nem hagyták, hogy megvalósíthassa terveit, ellene fordították fegyverüket, s „Bötlen pogan Gabort ellenem tamaztad.”⁴⁹ Vagyis ártatlanságát hangsúlyozták, s Bethlen Gábort tették felelőssé haláláért, mivel a pogányokat az országba hívta. A kortársak között elterjedt hagyomány volt Báthory ártatlansága bizonyítékeként, hogy a sekrestyében történt elhelyezése után még évekkel is verejtékes volt az arca, mint a váradi sírjából a székelyek megsegítésére siető, majd oda visszatérő Szent Lászlónak, s keszkenővel törölgették is, amint arra tanú lehet Thököly Miklós.⁵⁰

CUI PRODEST?

Látván immár több változatban is Báthory halálának, temetéseinek körülményeit, végül, ám elengedhetetlenül, megválaszolásra vár, hogy mégis, *kinek az érdeke* volt Báthory Gábor féltreállítása.

Talán a hajdúk igyekeztek Báthory Gábort eltüntetni a politikai porondról? Nem valószínű, mert mint láttuk, kapitányuk, Nagy Balázs haraggal és féltő kegyelettel

szedte össze maradványait a Pece partján, s gondoskodott az eltemetéséről. (Ezzel megrendezte első „temetését” Székelyhídon.)?

Báthory kétségkívül magára haragította ugyanakkor Bécsset, ahol ugyanis a sok tárgyalás után már azt érezték, hogy fegyveres segítség fejében átengedi Váradot meg a még követelt négy vármegyét. De Báthory még Váradba szorulásakor is azt hangoztatta, azzal fenyegette a segítségére jövő hajdú-vezetőket, hogy kibékül a törökkel. Gyulaffy Miklós 1613. október 10-én Prépostvári Zsigmond, Báthory tanácsosa üzenetét tolmácsolta Dóczy András szatmári kapitánynak. Az üzenet lényege, hogy a császárral történt kiegyezés ellenére „minden tanácsával és minden tractájával azon volt őfelsége, az erdélyi fejedelem, hogy az törökkel megbékéljék és [...] emben arczúl forduljon Magyarországra.” S „Asztala felett peniglen őfelségétül nemcsak én, sokak, *de én is sokszor hallottam, boros korában: im meg nem segítenek az eszezek* [kiemelések tőlem, J. J., a kor bevett káromkodása: *eszez lélek kurvafia*, értvén ezt a magyar királyi félre], de megbékélem az törökkel és valamit *én alám ástak, bizony, az magok nyakát szakasztom abban.*” De ez a terv most a fejedelem markába szakadt. „Most vigyázzanak az hazára, mert Pécsi Simon követet, aki a török vezérhez ment tárgyalni, úgy köszöntötte borral a kapucsi pasa: »adja Isten, Simon, hogy ez jövő nyáron Bécsben köszönhessem reád ez bort.«” Kéri, hogy titokban értesítsék a császárt, s ha kell, és az idő eljön, az egész ország előtt feltárja, amit most üzent. Megjegyzi még, hogy Horvát Lázár volt az, aki a fejedelmet felbízta, aki maga sem tagadta, s amikor megszólították ebben az ügyben, ők, az igaz magyarok, úgy felelt: „...miért nem segítik hát ez eszezek”; és olyan biztos volt a török bejövételében, hogy már Szatmár körül megszerezhető birtokot is keresett menedékül.⁵¹ Abaffykat tehát az ösztökelte tervük határozott és gyors végrehajtására, hogy tisztában voltak vele, kétezeren nem tudják feltartóztatni az állítólag húszezer körüli török hadat, melyet Bethlen Gábor hívott be, s Váradal együtt török kézre jutnak a környező vármegyék is.

Várad sorsa amúgy még a fejedelem halálával sem alakult az előzetes elképzelések szerint. Nem sokkal Báthory halála után, Thurzó György nádor Biccseről 1613. november 3-án költ levelében értesíti Dóczy Andrást, hogy „Kegyelmed levelét tegnap megvőnk, abból Báthory Gábornak mint történt dolga, megértettük. *Abaffi Miklós is hozzánk érkezvén, voltaképpen mindenenek megjelente; ha az keresztyénséghez gonosz igyekezettel volt, az magyar nemzetnek és hazánkknak javára lett ily véletlen [váratlan] halála* [kiemelés tőlem, J. J.], holott az Úristen az afféle gonosztságot igyekezetekben csudálatos móddal mindenkor meg szokott zabolázni, sőt afféle kegyetlenek életinek soha nem volt, nem is leszen jó végek. Várad dolgát az mi illeti, adná isten, tartatnék urunk őfelsége számára, de az minemő emberek maradtak benne, félő, hogy csak kevés kizsátozással is oda Erdélyhez ne hajoljanak, jelesben ím Rédey Bethlen Gábornak sógora szabásó is, bizony nem köllött volna Abafinak onnan kijönni, holott ott szolgálhatott volna többet s jobban is, megbizonyíthatta volna az őfölségéhez való hívségét és hazájához szeretetét; de minthogy így történt, mi itt semmit sem késleltettük, hanem mindjárt őfölségéhez expediáltuk.”⁵² Abaffy tehát előbb a magyarok legfőbb vezetőjét kereste fel a hírral, nála elbeszélte a Váradon történeteket, s csak tőle

folytatta útját a bécsi udvarba. Ami Váradot illeti, a nádor valójában Abaffytól remélte a vár megszerzését, de őt a dicsőségvágy többre vezérelte, Béctől kívánta az igazi elismerést. Bizonyos lehetett benne, hogy a vár- és területszerzésről ott határoztak. Dóczy András levelezéséből viszont az derül ki, hogy az udvarban láthatólag elég könnyedén kezelték Várad ügyét. Mindenképpen Báthory Gábor halálától várták, hogy Várad a kezükre jusson, valójában csak azt remélték, hogy ráfordítások nélkül ölükbe pottyan az országrész. Az esztergomi érsek, Forgách Ferenc is könnyedén betörődött a kedvezőtlen kimenetelbe. Kassáról tudósítja a szatmári kapitányt 1613. november 8-án: „Az kegyelmed levelét meghozák énnékem, kiből Gözi [Géczi] András mit írjon kegyelmednek, megérttettem; azért ő mindenkor ilyen tökéletlen [hűtlen, köpönyegforgató] volt, és ezután is abban az tökéletlenségben marad; efféle rossz, tökéletlen emberekkel nem is kellene oly dolgot indítani; de ha immár így történt, maradjon ebben, hihető, hogy öfölségének gondja leszen mindenekre.”⁵³

A császár azonban nem kapta meg ezt az ajándékot, fizetni érte viszont nem akaródzott neki. Az állandó központi probléma, amely a Habsburg–magyar viszonyt évszázadokra meghatározta: Ki adjon embert, ki fizesse a számlát?

Forgách Zsigmond, a felső-magyarországi főkapitány Kassáról 1613. november 10-én jelezte Dóczynak: „...Nagybánya ide akarna fejet hajtani és az minemő választ tettek Bethlen Gábornak, igen jó ratiókkal írták, mert az ugyan úgy vagyón és nem kell engedni. Azmi az Huszt dolgát illeti, Váradot és az Erdélyen kívől való vármegyéket, azt parancsolja herceg urunk, hogy *ha occupálhatják, occupálják; occupálni nem volna nehéz, csak pénzt küldene öfölsége, hogy fűzetett hadunk lehetne, hogy azhová kellenék, mindjárt népet küldhetnénk bele.* Én megírtam öfölségének, hogy mi el tudnánk az dologba járni, csak öfölsége ne *kímillené pénzét ilyen hasznos dologba; noha Giczi uram kegyelmednek ő tekéletlensége szerint tett választot, de vóna nekem azért abba módom, hogy Váradot kezemhez vehetném, csak vóna osztán kivel megtartani.*”⁵⁴ [Kiemelések tőlem, J. J.]

Thurzó György nádor otthonából, Biccseről címezvén Dóczy Andráshoz 1613. november 12-én írt levelében, még egy hónap sem telt el Báthory meggyilkolása után, de már szkeptikusan gondolkodik a vár könnyű megszerzéséről: „...Ami azért az Várad dolgát illeti, *ugyan csodálkozunk vala, azminemő emberek vannak benne, hogy azok öfölsége császár urunk számára akarnák tartani; de az relatióból azmint vesszük eszünkbe, nem oly könnyen lehet az meg, hanem különben köllene öfölségének arra gondot viselni; mi bizony szívünk szerint akarnánk, minthogy Magyarországon vagyón az a négy vármegye, és ezelőtt is ide való volt, hogy ezután is ide lenne; [...] adná isten, hogy ez mostani fejedelem jobb volna Báthorynál, de minthogy az keresztnevek mind egy, egy cseppnyire sem aránzzuk, hogy jobb legyen annál. Ami pedig azt illeti, hogy az török, tatár kiment volna Erdélyből, azmint elpusztították és elrablották most azt, ezután is valamikor kedvek vagyón és akarják, mindenkor szabadon bemehetnek.*”⁵⁵ Bécsben rendelnek, a Magyar Királyságban és Erdélyben fizetnek pénzzel, ingyenmunkával, beszállással, fegyverrel, vérrel.

A Dóczy-levelezésből kitűnik, hogy a császár nem nagyon apasztotta meg pénztárcáját Váradért s a négy egykor Magyarországhoz tartozó vármegyéért; s nem akarták a törököt sem egy várfoglalással és jelentős terület elcsatolásával hadba szólítani. Illetve egyes bécsi udvari köröknek jól jött volna, ha a török megszegi a fegyverszünetet, okot ad megtámadására s egyúttal Báthoryt is eltünteti a hadszíntérről.

Ha jól odafigyeltünk az újonnan előkerült levélrészletre, amelyet szövegünk elején idéztünk a gyilkosság résztvevőiről, egyik főszereplő közülük a magyar nádorhoz, majd a császári udvarba szaladt az eseményekről adott koronatanúí vallomással, akkor nem lehet kétséges, hogy az orgyilkosság megrendelőjéhez sietett az eredményt közölni. Ugyanis Forgách Ferenc levele arról tudósít, hogy a gyilkosságot eltervezők közül Abaffy egy hét múltán már a császári udvarban volt a sikeres orgyilkosság hírével, s talán behajtható az érte járó vérdíjat is...

Kruppa Tamás Forgách Ferenc Scipione Borghese bíboros neposzhoz írt levelének jegyzetében Angyal Dávid *Báthory Gábor uralkodása*⁵⁶ című dolgozata alapján feltárja a valós helyzetet.

„Abaffyt Forgách [Zsigmond, J. J.] küldte kétezer emberrel, mivel több pénze nem volt, Várad alá Báthory megsegítésének ürügyén, valójában, hogy elfoglalja a várost.”⁵⁷ Ha pedig Forgách küldte, az nem történhetett meg Thurzó nádor beleegyezése vagy kezdeményezése nélkül. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek egy dokumentuma arra enged következtetni, hogy ez meg is történt – jóval korábban. „Így történt, hogy mielőtt még Báthory követeit, Péchy Simont és Erdélyi Istvánt fogadta volna [II. Mátyás], október 17-ről Cesare Gallo-t titkos megbízatással Forgács Zsigmondhoz küldé. Fontos követség volt ez: a király már megegyezett⁵⁸ a nádorral, hogy Báthory mozdíttassék el, s a parancsot Forgács Zsigmondnak Gallo vitte meg, hogy a felső-magyarországi generalis ennek útját készítse elő.” November 4-én Gallo már meg is egyezett Forgáchcsal, „aki természetesen késznek nyilatkozott a terv kivételére”. Közbelépett azonban Báthory, török támogatással elriasztotta az általa megszállt Szebentől, Brassó vidékéről Forgách csapatait. Így aztán pontosan *két évvel későbbre kellett halasztaniuk* a bécsi-magyarországi szervezőknek Báthory-buktató tervük megvalósítását.

Bécs Báthory uralkodásának kezdetétől sajátos politikát fogalmazott meg a legfőbb szervező, Melchior Klesl bécsi püspök tervezetei révén: céljuk a középkori Magyarország egységének visszaállítása volt Habsburg irányítás alatt. „...az országegyesítés szándéka alapvetően két módon volt elképzelhető: közvetlenül, vagyis katonai offenzíva révén, vagy pedig Habsburg-hű uralkodó – a német szóhasználatban »Voivoda«, azaz vajda – hatalomra juttatásával, aki a magyar király nevében kormányozza a tartományt” – amint arra Cziráki Zsuzsanna rámutat, új dokumentumok feltárása által új adatokban és ismeretlen összefüggésekben rendkívül gazdag tanulmányában.⁵⁹

Ezért aztán Báthory Gábort megbízhatatlannak tartván, mindenképpen el kellett őt takarítaniuk az útból.

Klesl püspök, aki a Titkos Tanácsot is befolyása alatt tartotta, tehát úgy vélekedett már korábban is, hogy Báthoryt „...*vagy mondassák le, vagy ölják meg*, [kiemelés tőlem, J. J.] és helyét töltsék be Báthory Zsigmonddal.”⁶⁰ Mindenki pechjére utóbbi 1613. március 27-én meghalt. Így Báthory Gábor maradt székében és a céltábla középpontjában. Klesl ugyan sem a nádor Thurzó Györgybe, sem a főkapitány-végrehajtó Forgách Zsigmondba nem vetette bizodalját, hogy az elmozdítás ügyét meg tudják oldani. Ezért aztán Ferdinánd főherceg és II. Mátyás császár és király segítségért folyamodott a magyarok meggyőzésében. Hárman már elég hatékonyan bizonyultak, s a nádor és a főkatona elfogadta a javaslatot. Forgách Zsigmond pedig a végrehajtásra alkalmasnak tartotta mind Abaffy tokaji főkapitányt, hogy hajdúival megoldja a feladatot, mind a Váradba szorult Báthoryt megsegítő ál-segély akciót, hogy a megzavarodott fejedelmet kiiktassák uralkodói helyzetéből. Lehet, hogy túlbuzgóak voltak az eltávolítás módszerének megválasztásában, s nem kellett volna megölniük az uralkodót, bár abból, hogy a hálószobájába eleve azzal a céllal léptek be, hogy saját kardjával likvidálják Báthoryt, nem nagyon gondolhatunk másra. Csak a véletlenül múlt, hogy nem sikerült megvalósítani elképzelésüket. Az eltérő narratívák közül bármelyik működhet: vagy benyitott az inas/testőr és megzavarta őket, vagy a kísérőnek kijelölt hajdúkapitány, Szilassi János keze remegett meg, avagy Géczy András elhalasztási ötlete valósult meg, vagy pedig valóban Abaffy Miklós gondolta meg magát. Így a kijelölt időpontról másnapra, a kijelölt helyszín helyett pedig a palotán és a váron is kívülre, a városba tették át az eseményt. Valószínűleg Báthory Gábor depressziós hangulata is hozzájárult az akció sikeréhez: rábeszélésükre ki akart ugyan menni Abaffy hadai közé, hogy azok is és saját csapatai is meggyőződhessejen jelen- és helyén-létéről, megpillantása erősítse az egységek harci kedvét, ám amint elhagyták a várat, kis idő után meggondolta magát, s egy „Menjünk vissza immár!” óhajtással maga szaladt bele gyilkosai csapdjába. Ha kiment volna a hadak közé, talán másképp alakulhattak volna a dolgok. Rövid időre. De tudjuk, aki időt nyer, életet is nyerhet.

A fentiek alapján tehát meglehetősen pontossággal meghatározhatjuk a *cui prodest* kérdésének köreit és figuráit. De vajon lehetett-e bárki másnak érdeke a kicsapongó fejedelem halála?

Ne feledjük, hogy Bethlen Gábor már fejedelem volt, s nem kívánt maga mellé egy élő trónkövetelőt. Neki is feltétlen érdeke volt, hogy, bár török segítséggel, de megszabadítsa országát a zsarnok fejedelemtől. Mert mi más lenne az a Báthory, akinek a rendek ilyképpen írnak: „Noha pedig eddig Felsőgedet, úgy, mint fejedelmünkhöz való kötelességünket csak az is méltán felszabadította, hogy semmi rendeket ez egész országban régi szabadságában, törvényében meg nem tartván, sőt abban nekünk adott hűt ellen sokképpen megrontván és háborítván, az szomszéd országokkal való csendes békeséges állapotunkat felháborítván, az mi nagyobb, az hatalmas győzhetetlen császárt, mind több keresztény fejedelmeket bosszúsággal, szidalommal illetvén, megmaradásunkért nemhogy fejedelmi kegyességgel viselt volna gondot. [...]

Annak utána sem tanácsinak, sem országul minékünk intésünket, esedezésre való kérésünket az fejevári táborban meg nem fogadván, egy gonosz személynek kedvéért országul ellenünk, az egész nemesség ellen titkos és ártalmas végzései voltak mindnyájunknak levágatására. [...] Ezzel szeretettel intvén és kérvén felségedet: minket azmint eddig szokta volt, az sok iszonyatos gyalázatos szitkokkal ne illessen és ne terheljen, mert bizony azt sem Isten, sem ez világ előtt nem érdemeljük: holott már minékünk is szabados mezőnk lévén, arra volna materiánk, pennánk s papirosunk is, hogy azt magunkról igazán elvehetnők [...].⁶¹ Túl azon, hogy ebben az időszakban Bellarmino nyomán felmerült annak kérdése, amely már elterjedt nézet a katolikusok között, hogy – korántsem teológiai precizitással fogalmazva – a zsarnokot nem bűn meggyilkolni, „...az eretnek uralkodók, amennyiben eltérnek az igaz vallás (a katolikus) útjáról, megfoszthatók trónjuktól”⁶²; ott van az örök dilemma, hogy mi a társadalmilag „hasznosabb”, s ki cselekszik a jövő, az állam megmaradása érdekében, aki kegyetlen kézzel eltávolítja a zsarnokot, vagy aki – a vallási előírások szerint, mióta csak hitéletet éltek – türelmes, minden megalázást, szenvedést, az egyéni és a közösségi szabadság elvesztését elviselő kortársa neki? Az erdélyi rendek, nyilvánvalóan Bethlen Gábor tudtával, hozzájárulásával, esetleg egyenesen ösztönzésére – példátlanul kegyetlen vérfürdőt vittek véghez, amiként Báthoryval, hasonlóképpen bántak el orgyilkos alattvalóival is.

Jóllehet Heltai János érvgazdag tanulmányában meggyőzően kiáll Bethlen Gábornak a gyilkosság ügyében tanúsított ártatlansága mellett.⁶³ Szerinte Alvinczi Péter a bibliai Dávid és Saul párhuzamát alkalmazta Bethlenre és Báthoryra: Dávid–Bethlen eltemetteti a Saul–Báthoryt. Még ha ártatlanságát el is fogadjuk, ismervén az uralkodását elkezdő – majd folytató – Bethlen Gábor öldöklési listáját, az ő lelkének nyugalmaért sem merném a kezem tűzbe tenni. Elég végigtekintenünk a diszkvalifikáltak névsorán. A gyilkosságban fontosabb szerepet játszóknak közül Abaffyn kívül – aki szintén félt a megtorlástól, de hát ő szerencséjére nem erdélyi fi volt – alig-alig találunk valakit, aki megmenekülhetett volna a jogos/jogtalan(?) haláltól, annak külföldi nemeitől. Mindenesetre bírói eljárás nélkül. Kezdjük a külső gyűrűn: Dóczy András, aki Forgách generális helyettese volt, amikor Szebent akarták fölszabadítani 1612-ben, s valószínűleg későbbi egyéb Erdély-ellenes tettei miatt is, de 1620-ban Bethlen börtönében halt meg. A többiek fél éven belül eltűntek a süllyesztőben, alig éltek túl áldozatukat. A főkolompós Géczi András – aki ezúttal is kettős játékot űzött, mint láthattuk fentebb, Dóczy András révén a felvidékieket is hitegette, hogy az övék lehet Várad, de már az új fejedelem, Bethlen Gábor felé is mutatta készségét – még a kegyetlen fejedelmgyilkosság, a kivégzés napján jó gazdaként, hideg fejjel számolt be a rendeknek, ők pedig nyilvánvalóan azonnal Bethlennek Várad jövőbeli sorsáról: „Az nagy hatalmú, szent, véghetetlen irgalmú, felséges atya, a mindenható Úristen az mi előbeli kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, Báthori Gábornak *sok mód nélkül való magaviselését, (kiemelések tőlem, J. J.) cselekedetét megeléglvén, a szegény hazának is ennyi sok kárvallását, szörnyű ínségét megszáván ez máj nap, úgymint októbernek huszonhetedik napján, délután három órakort Váradon, Velence utcában*

valami legények által életének véget vete; és így az nagy félelemnek, inségnek is vége lévén, és megszabadítván azokból, az vár kapuját az városbeli nemességgel és bennevalókkal felvonatván, az egész várban mindenféle rendet, nemességet, fizetett népet, városbeli embert és parasztságot ezen eskettünk meg: hogy az várat senki feje fennállásáig meg nem adja; hanem minthogy ilyen szép végházat az mi eleink és atyáink Erdélynek jövedelméből az keresztyénségnek megmaradására építette volt, életünk fogytáig Erdélyországnak megtartjuk.” S tudatos elhallgatással tudósít az Abaffy által vezetett csapat céljáról, mint akinek tudomása sincs arról, hogy közben a felvidékieket és az udvart is hitegette a vár átadásával: „Az római császárnak is penig őfelségének itt való segítsége nem azért jött, hogy az hatalmas győzhetetlen császár hadának, az-vagy Erdélyországnak véteni vagy ártani akarna, hanem inkább azért jött, hogy minden dolog jobb móddal menjen végben, és azmely konföderációja volt őfelségének az hatalmas császárral, az szentül megtartassék: sőt bé is nem jött volna, ha magunk nem hívtuk volna: holnapi napon Isten segítsége velünk lévén *szép* rendelt seregekkel innen az vár mellől elbocsátjuk őket.” „...Jenő várába, Lippába és Karánsebesbe, Lugasba is mindjárást megíratam, hogy imide-amoda ne hajladozzanak, hanem Önagyságát, az mostani új fejedelmünket és Nagyságtokat állapotjok felől megtalálván, Önagyságának és Kegyelmeteknek is megmaradásokra kiváltképpen való gondviselések leszén.”⁶⁴

Géczi András ezúttal rosszul számított: „Báthori megölésének szerzőjét és intézőjét, ezt a vérsomjas és csalárd embert, december másodikán Szebenben, ugyanabban a házban, melyben a legsúlyosabb esküt tette Báthorynak, elfogták, s Balling János Fogarasba vitte. Hosszú koplaltatása és megőrülése után, melyben Isten igazságos ítélete nyilatkozott meg, 1614. január 10-én cigány hóhértól megfojtatva csúfosan meghalt. Testét ganéjjal telt tyúkketrecbe tették, horoggal egészen a tömlőc lépcsőjéig húzták, s ott temették el mint nyilvános tolvajt s apagyilkost.”⁶⁵

Báthory hajdúkatonáinak sem jutott jobb sors, bár ők vitézebbül haltak meg. Történt ugyanis, hogy Bethlen Gábor nem sokkal Báthory Gábor fejedelem csúfos vége után mint új fejedelem, Medgyes városában 1614. február 22-re országgyűlést hirdetett, ahová beérkeztek a Báthory-gyilkosság tevékeny résztvevői, Szilasi János és Nadányi Gergely is. „Ebben az időben a fennhéjázó gyilkosok, mindnyájan sisakosan, aranyos kardokkal övezve s töltött karabélyokkal felszerelve forgolódtak a nyilvánosság előtt.” Az ülésteremből, amint az a fejedelemgyilkosság elkövetőinek kijár, kidobták őket, az utcán örködő és lézengő katonák úgyszintén nagy ellenszenvvel fogadták személyüket a hűtlenségük miatt, éppen hogy meg nem ölték őket. 26-án az orgyilkosnak nevezettek „díszes ruhába öltözve, sisakosan és fegyveresen” jelentek meg, s az ítélmesterhez és egy tanácsúrhoz fordultak védelemért, s hogy az udvari katonaságra panaszt tegyenek, hogy „nekik az országnak a zsarnoktól való megszabadításért nem szidalmakat, gyalázásokat, szemrehányásokat, hanem uradalmakat, birtokokat, falvakat s tisztségeket ígértek sok biztosító levélben az ország lakói.” Azok március 3-án a rendekhez utasították őket, ahol újfent szidalmakkal és felindulással fogadták a panaszosokat, s kitoloncolták őket a teremből. Az utcán levő

katonák ezt meglátván utánuk eredtek, mintha egy cipót az árustól ellopó csavargót akarnának elfogni, aki az előzetes megegyezés szerint az ő irányukba kezdett szaladni, üldözőbe vették őket. Szilasi fegyverhordozóját, Váczi Pétert, „aki Báthory selyemujjasát fennhéjázva viselte”, elfogták és fejét vették. A többiek a „takácsok bástyájára” menekültek, s bátran felvették a harcot felbőszült ellenfeleikkel, akik a bástya mellett levő templomból egy rejtékúton az üldözőkhez jutottak, Nadányi [Ladányi] a csigalépcsőn a katonákkal viaskodva a kardját a felette húzódo gerendába vágta, s nem tudta kihúzni, egy katona a puskája vascsővével halántékon vágta, s azonnal meghalt. Georg Kraus szerint „...oly derekasan küzdöttek, hogy reggel héttől délután négyig senki sem férhetett hozzájuk. Végül egy félszemű darabont, próbára téve férfiaságát, egy hátsó nyíláson felkapaszkodott a toronyba, s bár megsebesült, egyes-egyedül addig szorongatta őket, amíg meg nem hátráltak, a torony egyik kis szobájába be nem menekültek és amíg segítséget nem kapott.”⁶⁶ A túlérő Szilasit és Zámbo Balázst megfosztotta ruhájuktól, s a bástyáról a földre vetették Nadányi után, ahol a tömegek kivont karddal várták őket, s „ősi szokás szerint” egy pillanat alatt miszlikbe vágták mindhármukat. Mindnyájuknak teste beleikkel és ürülékükkel keverve – miután három napon át a disznók és kutyák prédája volt –, végre a nyilvános hóhérok által kampókkal és kapákkal egy sekély árokba behúzatott, s porral és kövekkel behányatott.

Miután ez megtörtént, a fejedelem mintegy nyilvános engesztelő áldozattal feloldva, mindenkinek még nagyobb szeretetébe jutott...”⁶⁷ Elvégeztetett, fejedelmükhöz jutottak, fátlyat rájuk – gondolta az új fejedelem.

V. AZ ÚJRATEMETÉS VALÓDI INDOKA

De vajon milyen érdeke fűződhetett Bethlen Gábornak 1628-ban Báthory Gábor fejedelmi rangjához méltó, látványos vitézi újratemetéséhez?

Azt már láttuk fentebb, hogy az 1614-es ecsedi temetés ceremóniája szimbólumrendszerével a Királyi Magyarország érdekeit szolgálta.

Nyírbátori újratemetése feltétlenül Bethlen Gábor érdekeit próbálta megjeleníteni. Mutatni azt a stabilitás-érzetet, amelynek elérését akarta kifejezni, hogy már ezt is megengedheti magának. Talán valami lelkiismeret-furdalást is érezhetett elődjével szemben, vagy példát kívánt mutatni, hogy a fejedelemtemetéstől elszokott rendek majd az övét miként tegyék emlékezetessé?

Mindenesetre egyetérthetünk Szabó Péter vélekedésével: e temetési pompa Bethlen Gábor reprezentációs válasza volt amarra az ecsedire. „Báthory Gábor 1614. évi első temetése a Habsburg foglalásokat manifesztálta az erdélyi állam területén, az újratemetéssel viszont fenyegetett helyzetében Bethlen Gábor demonstrálta – az első reprezentációra adott válaszul – hatalmát az erdélyi államterülethez tartozó szűkebb magyarországi részekben.”⁶⁸ Mindenesetre mindkét udvar megmenekült az ártatlan vér kiontásának bűnétől, elhíresztelvén Európa-szerte annak hírét, hogy Báthoryt

saját emberei, ivócimborái ölték meg, amellyel Abaffy Miklós is tisztára moshatta kezét, s a közkatonaság lázadására háríthatta a királygyilkosság felelősségét.

Szabó Péter fentebb egyetértésünkkel idézett véleménye mellett azonban súlyos érveket lehet felhozni Bethlen Gábor külpolitikáját illetően is, melyek alátámasztják e temetés szimbolikus jelentőségét. Gebei Sándor véleménye szerint Báthory hadi pompával, ünnepélyes keretek között megrendezett temetésének „...igenis üzenetértéke volt Lengyelország felé. Erdélyben a báthorizmus megsemmisítésén oly szorgalmasan működő Bethlen csak egy tisztára mosott Báthory-nimbusz erkölcsi támogatásával érkezhett volna meg.”⁶⁹ Már mint a királyi trónra. E cél eléréséhez egész Báthory-stratégiát épített fel Bethlen: Németh Csaba véleménye alapján többlépcsős folyamat figyelhető meg taktikájában. „Báthory Gábor temetésének a jelentősége tehát abban áll, hogy ez jelentette az első lépést Bethlen új politikai irányának elindításában: amikor régi nagy célját, a magyar korona megszerzését a korábban megszokott Habsburg–török érdekkörön túllépve, Lengyelország felől próbált meg elérni.”⁷⁰ De hogy ez sikerülhessen, előbb látványosan jeleznie kellett a „Báthory-örökség felvállalását. Ehhez viszont a Báthory-családdal való kibékülésen keresztül vezetett az út.”⁷¹ Ennek is több lépésben kellett manifesztálnia. 1627-ben, amikor bizonyos portai hírek alapján Báthory Gábor öccse, a Lengyelországban tartózkodó András került szóba, mint lehetséges erdélyi fejedelemjelölt, Bethlen kereste a vele való kapcsolatfelvételt, s engedélyt adott az újratemetésen való részvételére, és lányának, Zsófiának, az utolsó Báthorynak is lehetővé tette, hogy a kivégzett fejedelem húga, Anna örökségéből egy kisebb magyarországi részhez hozzájusson. Az újratemetés évének tavaszán pedig a Prágában elhunyt Báthory Zsigmondnak, akinek holtteste a Czernin-család sírboltjában kapott nyughelyet, sírkövet állíttatott.

Vagyis Bethlen Gábor a Báthory-hírnév piedesztáljáról akart a lengyel trón, majd onnan a magyar korona most már saját érdemei alapján való megszerzéséhez eljutni.

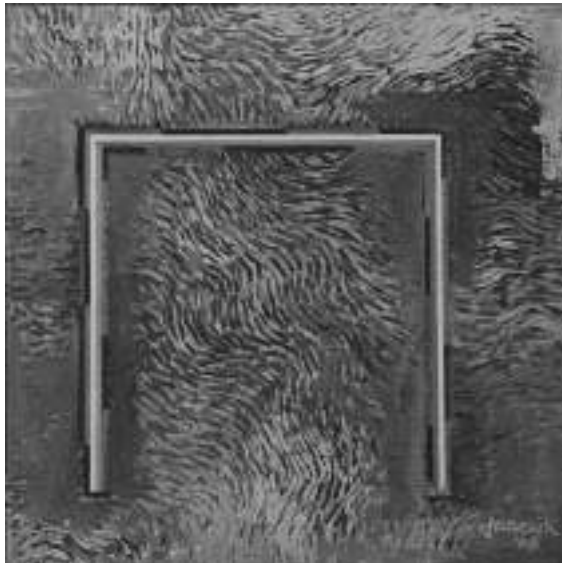
JEGYZETEK

- 1 JANKOVICS József, *Báthory Gábor meggyilkolásának újabb változata: Egy koronatanú elbeszélése alapján*, Lybus, 2015, 39–43. A szöveg, melynek nincs datálása, szerzője, címtettje, II. Nádasdy Tamás, a Bocskay pártjára állt evangélikus mecénás főúr iratai között maradt fenn a Festetics levéltárban. Nádasdy 1620-ban hunyt el, tehát a levélnek ez előtt kellett keletkeznie, még Báthory 1614-es ecsedi eltemetése előtt.
- 2 BOJTHI VERES Gáspár krónikáját idézi NAGY László, *A rosszhírű Báthoryak*, Bp., 1984, 156.
- 3 A Bolygó János (minden bizonnyal Rimay János álneve, vö. ÁCS Pál, *Rimay mint Bolygó János*, = „*Az idő ósága*”, Bp., 2001, 80–101.) szerepte pasquillust lásd *Régi Magyar Költők Tára*, XVII/1., s. a. r. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos és STOLL Béla, Bp., 1959, 394. Iffjú Kata az 1594-ben kivégzett Iffjú János lánya volt, Imrefy Jánosnak, Báthory Gábor legfőbb tanácsosának felesége, aki a kortársak szerint Báthory szeretője

- lett. A fejedelem a férjet, posztja ellenére, vagy éppen ellenkezőleg, éppen amiatt kivégeztette.
- 4 A Báthory Gábor ellen 1610-ben Széken szervezett összeesküvés éjszakáját a *Conspiratio Kendiana* örökíti meg a fejedelem melletti nézőpontból, RMKT, XVII/1, 398–428. 399.
 - 5 Idézi NAGY László, *i. m.*, 157. A teljes szöveget lásd: *Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603, Hidvégi Mikó Ferenc históriája, 1594–1613. Bíró Sámuel folytatásával*, kiadja KAZINCZY Gábor, Pest, 1863, 238. skk.
 - 6 *Uo.*
 - 7 *Szepsi Laczkó Máté krónikája 1521–1643 = Erdélyi történelmi adatok III*, szerk. és kiad. Gróf MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1858, 189.
 - 8 *Erdélyországnak búcsúzó levele Báthori Gábor fejedelemhez = A Báthoriak kora*, s. a. r., vál., utószó SEBES Katalin, Budapest, 1982 (Olcsó Könyvtár).
 - 9 Idézi NAGY László, *i. m.*, 156.
 - 10 Egykorú tanúvallomás szerint „Tudom bizonyosan, hogy eléggé szerelmeskedett az fejedelem Báthori Gábor éjjel és nappal Imrefi Jánosnéval.” *Erdélyi Szótörténelmi Tár XII*, anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila, főszerkesztő KÓSA Ferenc, Budapest–Kolozsvár, 2005, 424.
 - 11 Lásd erről *Historia Báthory Gáboré [Conspiratio Kendiana]*, RMKT, XVII/1, 398–428.
 - 12 RMKT/XVII/16, s. a. r. KOMLOVSZKI Tibor és SÁRDI Margit, Bp., 2000, 11–12.
 - 13 Tarquinius Collatinus felesége; szépsége által magára vonta és erénye által az őrjöngésig fokozta Tarquinius Superbus egyik fiának, Sextusnak érzéki szerelmét, aki midőn más-képp célt nem érhetett, csellel a palotába hatolt és erőszakkal megejtette az erényes fiatalasszonyt. Lucretia hajnalban magához hívatta atyját és férjét, és miután a történetet előttük elmondta és őket bosszúállásra felszólította volt, törrel vetett véget életének.
 - 14 Georg KRAUS, *Erdélyi krónika, 1608–1665*, VOGEL Sándor fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel, Bp., 1994, 79–80.
 - 15 *Kemény János önéletrnása és válogatott levelei*, s. a. r. V. WINDISCH Éva, Bp., 1959, 85–86 (Magyar Századok).
 - 16 Sedékiás, Júda utolsó királya, akinek uralkodása idején történt Jeruzsálem elpusztítása, s a zsidók babiloni fogsága.
 - 17 *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, s. a. r., bev. tan., jegyzetek SZAKÁLY Ferenc, Bp., 1980, 87–88 (Bibliotheca Historica).
 - 18 E véleményeket összegyűjtötte NAGY László, *i. m.*, 158–162.
 - 19 BÁRSONY István, *Báthory alakja a történetírásban = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 11–28.
 - 20 OBORNI Teréz, *Báthory Gábor megállapodásai a Magyar Királysággal = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 111–122.
 - 21 *A Báthoriak kora*, *i. m.*, 289.
 - 22 HORN Ildikó, *Báthory Gábor belpolitikája = Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 133–152., 134.
 - 23 *Uo.*
 - 24 KRAUS, *i. m.*, 71.
 - 25 HORN, *i. m.*, 135.
 - 26 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, 1608–1614*, VI, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., 1880, 369.
 - 27 Szilassy János hajdúkapitány, aki állítólag a feleségével való bánásmódért akart bosszút állni Báthoryn.
 - 28 Ladányi (másutt Nadányi) Gergely, a hajdúk közötti nemesfi
 - 29 Zámbo Balázs hajdú

- 30 Báthory testőr csapatai
- 31 JANKOVICS József, *i. m.*, 41–42. Valószínűleg Székelyhídon csak ideiglenesen helyezték el a holttestet, esetleg valamilyen gyógyszer tartási esemény is történt, de aztán, kis idő múlva tovább szállították Ecsedbe.
- 32 *Ortelius Redivivus et Continuatus*, Frankfurt am Main, 1665, 42–43. Ötvös Péter köszönettel vett fordítása.
- 33 ANGYAL Dávid, *Újabb regeszták külföldi levéltárakból*, Történelmi Tár, 1879, 359–360. Angyal Dávid német szöveggel egészíti ki regesztáját, ennek fordítását Ötvös Péternek köszönhetem.
- 34 ANGYAL Dávid, *Báthory Gábor uralkodása*, Századok, 1896, 125.
- 35 *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában: Okmánytár II (1695–1613)*, közread. KRUPPA Tamás, Budapest–Róma–Szeged, 2009 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, vol. 38. Collectanea Vaticana Hungariae, vol. 5.), 277–279.
- 36 SZEPSI LATZKÓ Máté *krónikája 1521–1624* alapján összefoglalja NAGY László, *i. m.*, 151.
- 37 Phineas eljegyezte Andromédát, ám a lányt nagy veszélyből kimentette, kiszabadítván őt egy tengeri szörny karmaiból Perseus, ezért beleegyeztek, hogy az ő felesége legyen. Az esküvőn azonban Phineas az embereivel rátámadt Perseusra, aki egy Medusa-fővel tartotta őket távol, s kövé változtatta támadóit.
- 38 *Ortelius Redivivus et Continuatus*, *i. m.*, 42–43. Ötvös Péter köszönettel vett fordítása.
- 39 *Bethlen Gábor emlékezete*, vál., szerk., bev. tan., MAKKAI László, Bp., 1980, 517–518.
- 40 *Uo.*
- 41 *Uo.*
- 42 KRAUS, *i. m.*, 93.
- 43 KRAUS, *i. m.*, 93–94. A krónikaszerző ugyan bejelenti, hogy Báthory temetéséről is meg fog emlékezni naplója szövegfolyamában a maga kronológiai helyén, ígéretét azonban elfelejtette beváltani.
- 44 *Szalárdi János siralmas magyar...*, *i. m.*, 90.
- 45 SZABÓ Péter, *Báthory Gábor újratemetése 1628-ban = Báthory Gábor és kora*, szerk. PAPP Klára, JENEY-TÓTH Annamária és ULRICH Attila, Debrecen, 2009, 45.
- 46 *Uo.*, 48.
- 47 BITSKEY István, „*Erdély Hektora, avagy tirannusa?*” (*Báthory Gábor alakja a kora újkor irodalmában*) = *Báthory Gábor és kora*, *i. m.*, 34–35. Idézetek innen. A dolgozatban hivatkozott forrás: FUTÓ György, *Ismeretlen prédikációk Báthori Gábor teste fölött = Eszmei és stilisztikai kérdések a régi magyar prózában*, szerk. BITSKEY István, GOMBA Szabolcsné, VARGA Pál, Debrecen, 1978, 66–73.
- 48 SZABÓ Péter, *i. m.*, 48.
- 49 RMKT, XVII/1. 456.
- 50 NAGY SZABÓ Ferenc alapján írja NAGY László, *i. m.*, 156.
- 51 SZILÁGYI Sándor, *Okmányok és levelek az 1613-ik év történetéhez*, Történelmi Lapok II, 1875, 636.
- 52 *Uo.*, 638–639.
- 53 *Uo.*, 639.
- 54 *Uo.*, 640.
- 55 *Uo.*
- 56 Századok, 30 (1896) 23–36, 114–128.

- 57 KRUPPA, *Erdély és a Szentszék, i. m.*, 278. vö. MARCZALI Henrik, *Újabb regeszták a külföldi levéltárakból*, Történelmi Tár, 1879, 359–360.
- 58 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, VI, 41–42. Kruppa Tamásnak köszönöm, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.
- 59 CZIRÁKI Zsuzsanna, *Erdély szerepe Melchior Klesl írásos véleményeiben = Bethlen Gábor és Európa*, szerk. KÁRMÁN Gábor és Kees TESZELSZKY, Bp., 2013, 86.
- 60 *Uo.*, 90.
- 61 *A Báthoriak kora... i. m.*, 289–291.
- 62 KRUPPA Tamás, *Báthory Gábor a forrásokban: propaganda és ellenpropaganda = Báthory Gábor és kora, i. m.*, 37–43. 39.
- 63 HELTAI János, *Bethlen Gábor és Báthory Gábor viszonya a kortársak szemében*, Irodalomtörténet, 1983, 683–708.
- 64 *A Báthoryak kora*, s a. r., vál., utószó SEBES Katalin, Bp., 1982, 293–294.
- 65 *Bethlen Gábor emlékezete, i. m.*, 112–113.
- 66 KRAUS, *i. m.*, 95.
- 67 *Bethlen Gábor emlékezete, i. m.*, 112–127. Bethlen István, Bethlen Farkas és Nagy Gergely az új fejedelem megbízásából megjelentek a helyszínen, de látván a katonák elvadult akcióját, tehetetlenségükben, dolguk végezetlenül elhagyták a terepet. *Uo.*, 126.
- 68 SZABÓ Péter, *i. m.*, 52.
- 69 GEBEI Sándor, *Egy megkésett fejedelmi temetés: Báthory Gábor 1628. szeptember 21-i újratemetéséről = A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa)*, főszerk. DÁM László, szerk. ULRICH Attila, Nyírbátor, 2008, 185.
- 70 NÉMETH Csaba, *Báthory Gábor újratemetése = A Báthoriak kora (A Báthoriak és Európa)*, *i. m.*, 157–170. 167.
- 71 *Uo.*, 160, 165, 166.

KISS GY. CSABA

A változások sodrában*

(SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM)

I.

Ott van a zsebnaptáromban két bejegyzés, február 17-ről és 23-áról, hogy Kis Jánossal volt találkozóm. Az Egyetem presszóban a Ferenciek terén. Ma már talán hűlt helye sincs. Ismertem őt már régebben, de ez inkább fölületes ismeretség volt. Gyakran láttam őket, ott ültek Bence Györggyel az akadémiai könyvtár bejárati csarnokában. A filozófusok, akik továbbfejlesztik/revideálják Marxot, valami ilyen egyszerűsítő séma volt róluk a fejemben. Meg persze bátorságuk, hogy földalatti ellenzéki folyóirat kiadására vállalkoztak. Azóta persze történt egy s más. Például: Lakitelek. Ott van persze a radikális csapat, a már bejáratott *Beszélővel* és mögötte támogatói bázissal; mekkora, nem lehet tudni. De vannak különféle akciók, és fölpezsdült a civil mozgás, a hatalom nagyobb türelme fölбудzdíthat sokakat, hogy arra tájékozódjanak. Egyébként ezeket a kérdéseket Kis Jánossal csak igen szörmentén emlegettük föl. Nem volt közömbös az időpont. A január 30-i sikeres Jurta Színházi fórum után beszélgettünk. Volt ezeknek a találkozásoknak egy másik apropója. Tulajdonképpen ez volt az indok, amiért kerestem. Ha nem tévedek, talán Bába Iván volt abban a közvetítő, hogy vegyek részt egy olyan kiadványban, amely a szlovákiai magyarokról készülne angol nyelven. Szükséges volna ebben a magyarországi szlovákokról is szólni, létszámukról, földrajzi elhelyezkedésükről, problémáikról – leszerelendő az egyoldalúság esetleges vádját. Nekem volt erről tanulmányom, föl is ajánlottam. Ez volt az ürügy. De János próbált finoman arra terelni, hogy miképpen képzeljük a Fórum további útját. Mondtam, hogy tervezünk újabb rendezvényeket a Jurta Színházban – például a magyar kisebbségek helyzetéről. Később éreztem, hogy oda akar kilyukadni, tervezzük-e valamilyen szervezet megalakítását. Ez rövid távon még nem szerepelt terveink között. Tapogattuk egymást, visszakérdeztem én is, szándékoznak-e létrehozni ők valamilyen szervezet, kitérőleg válaszolt. Egy hónap sem kellett, felhívást adtak ki a Szabad Kezdeményezések Hálózatának a megalakítására.

És eszembe jutnak a Villányi úti esték. Nehéz előkeresnem emlékezetem homályából, hogy mikor is jártunk ott, kétszer-háromszor Lezsák Sándorral. Kenedi János lakásában. Annyi biztos, hogy az első Lakiteleki Találkozó után. Talán még 1987 legvégén. Vagy 1988 elején. Nagy cigarettafüstben ült a társaság, lehettek vagy harmincan-negyvenen. A radikális ellenzékiek köre, a mi szóhasználatunk szerint. A *Beszélő* szerkesztői, mondhatnám, a „kemény mag”, a későbbi SzDSz törzse. Hosszú eszme-

* Részletek a Nap Kiadónál megjelenő *Harminc év után (1988–89)* című könyvből

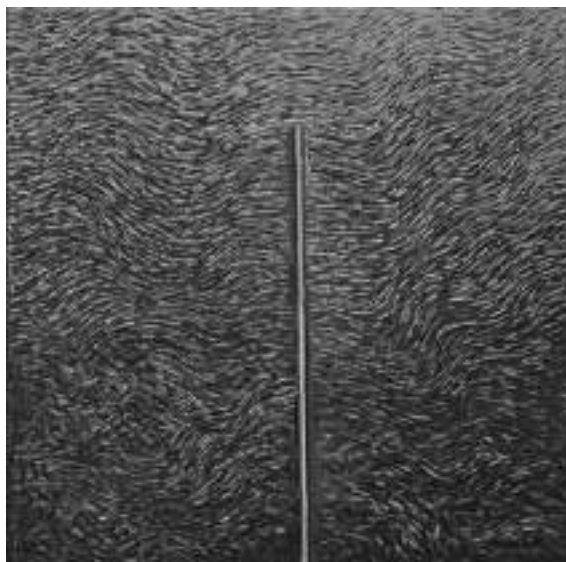
futtatások a politikai helyzetről, okos mérlegelések és képtelen fölvetések, ahogy szokott lenni ekkora körben. Mi ketten elég szűken mértük a szót. Néha az volt a benyomásom, ránk, azaz a mi véleményünkre lettek volna elsősorban kíváncsiak. Meg hogy merre, hogyan akar továbblépni a lakiteleki mozgalom. Ernyőszervezetről beszéltek, hogy szükség volna a különféle kritikus, ellenzéki szervezetek, csoportok összefogására. Ernyő, ernyő – gondoltam, de ki tartaná a nyelét? Elhúzódtak estébe ezek az összejövetelek, volt, hogy még szünetet is tartottunk. Emlékszem, Sándorral kint állunk az előszobában, és Göncz Árpád meg Mécs Imre jön oda hozzánk. Velük jól ismertük egymást. Nagyon komolyan mondták, hogy nekik mennyire fontos, hogy egyetértés legyen közöttünk, s ha úgy gondoljuk, ők szívesen közvetítenek ebben. Udvariasan megköszöntük a fölajánlott segítséget. Azután olvasom Kőszeg Ferenc egyik visszaemlékezésében (K. történetei, Magyar Narancs 2009. 31.sz.), az események enyémétől eltérő olvasatát. Szívesen idézem, ugyan bennünket „népnemzeti” ellenzéknek nevez, amiről még később szeretnék meditatálni, de lássuk: „A demokratikus ellenzék nem a saját szervezete megalakítására törekedett, hanem a különböző szervezetek, csoportok szövetségét akarta létrehozni.” Közbejött persze Lakitelek, mondja, némi rosszállással. Majd tovább: „Ennek ellenére hónapokon át folytak az egyeztető megbeszélések Kenedi János lakásán. A lakitelekiek vezetői nem jöttek el soha, noha a tanácskozás mindenekelőtt a velük létrehozandó megállapodásról szólt. Képviselőtükben Kiss Gy. Csaba volt jelen. K. határozottan együtt érzett vele: az volt a benyomása, hogy a jeles polonista őszintén reménykedik a szövetség létrejöttében. Amikor az alapító Felhívás tervezete végre megszületett, a szövetség nevére kellett javaslatot tenni. Valaki bedobta a konföderáció szót, ezt Kiss Gy. odaadón támogatta: a kifejezés, mondta, a Rákóczi-kor magyar-erdélyi konföderációját meg az 1668-as oroszellenes felkelést elindító lengyel konföderációt idézi. A következő ülésen azután letörve jelentette be, Csurkákék semmiféle formában nem kívánnak csatlakozni az új alakulathoz. „Mit látok csúsztatásnak? Először is: a lakitelekieknek csupán hét/kilenc szervezője volt, ha úgy tetszik, egy kis csapatról lehet beszélni, szervezet nélkül, másodszor: egyedül nem lett volna érdemes odamennem, harmadszor sem Lezsák, sem jómagam nem nyilatkoztunk arról, hogy csatlakoznánk-e az „új alakulathoz”, ezt mindvégig függőben hagytuk. Csupán filológiai apróság, ha említettem, lehetséges, a lengyel bari konföderációt, akkor föltehetően 1768-at mondtam. Tanulságos volt szintén olvasni nemrégiben Szalai Erzsébet visszaemlékezését (Új Egyenlőség /Társadalomelméleti Magazin/ 2018. március 17.). Ő arra emlékezett, hogy „A népieket reprezentáló Kiss Gy. Csaba csak néhány alkalommal jelent meg.” De azt is fölfedi, milyen elképzelések voltak az ő csapatukban. Érdemes ezt is idézni: Közülük „Az egyik – nagyobb – csoport tagjai az ‘ernyőszervezetben’ látták a garanciáját annak, hogy az urbánusok a népiek fölé kerekedhetnek: az ‘ernyő’ terveik szerint kiterjedt volna a népieket integráló MDF feje fölé is.” A kisebbség – Szabó Miklós, Tamás Gáspár Miklós – önálló szervezetet kívánt létrehozni. Így állt hát a dolog – onnan nézve. Más kérdés, hogy magam részéről fontosnak tartottam a kapcsolatokat az ellenzék különböző csoportjaival. 1988 első hónapjaiban hittem

abban, hogy nálunk is, ahogy a lengyeleknél a Szolidaritás mozgalomban, lehetséges lesz valami széles koalíció, ha nem is ernyőszervezet. Persze ahhoz többoldalú egyeztetésekre lett volna szükség, mindenki által elfogadott világos szempontokra, és nem utolsósorban mindenki által elfogadott közéleti személyiségek garanciájára, olyanokra, mint amilyen például annak idején Kodály Zoltán volt. Ilyen pedig akkortájt nem volt a mezőnyben.

Így amikor közhírré tétetett a március 17-i felhívásban, hogy megalakul a Szabad Kezdeményezések Hálózata, úgy éreztem, egyértelmű lett, ki akarja tartani az ernyő nyelét. Bába Iván keresett meg akkor, akit jóval korábban, még 1969 augusztusában ismertem meg a felföldi egyetemisták táborában, Kéménd mellett a Garam szigetén. Találkozni akart velünk, ha úgy tetszik, mint követ. A Hálózat szervezőinek üzenetét hozta. A napra már nem emlékszem, a helyre viszont igen. Az Andrássy út elején lévő Keringő presszóban volt a találkozó. Bíró Zoltánnal és Für Lajossal hármásban képviseltük az MDF szervezőit. Bő lére eresztve magyarázta Iván, miért volna előnyös az MDF-nek a csatlakozás. Túl sok ellenérvet nem hangoztattunk, különösebb előzetes egyeztetés nélkül mindhárman oda jutottunk, hogy nem lépünk be a hálózatba. Ki lépett volna be? A szervezők csoportja, az MDF, mely szervezetként ekkor nem létezett?

II.

Terveztük a következő fórumot a határon túli magyarokról, szintén a Jurta Színházban. Március 6. volt a kijelölt időpont. Magam részéről legalább annyira fontosnak tartottam az előző napra tervezett vidéki fórumok megtartását. Egyértelmű volt: csak országos mozgalomnak van értelme. Nálunk Budapest volt az egyetlen olyan nagyváros, ahol bármilyen szervezkedés kevésbé tűnt föl a politikai rendőrség előtt. Emlékeztem a Tokaji Írótáborban szerzett tapasztalatokra, amikor diósgyőri munkásokkal volt író-olvasó találkozásonk. Hogyan keresték a szavakat, s mennyi elégedetlenség volt bennük, amikor nem irodalomról, hanem napi gondokról beszéltek. Két helyen indult ekkor szerveződés: Miskolcon és Kiskunmajsán. Mind a két helyen volt egy kis csapat, néhány értelmiségi. Miskolcon Furmann Imre költő (foglalkozása szerint jogász), akit éppen az Írótáborból ismertem, Kiskunmajsán pedig Kozma Huba tanár, a helyi múzeum szervezője, aki szintén ott volt Lakiteleken. A kiskunmajsai rendezvényt harminc évvel később Kozma Huba így idézte föl: *„Az MDF szervezői azzal bízták meg a frissen megalakult kiskunmajsai szervezetet, hogy a miskolciakkal azonos időben szervezzék meg március 5-én az első vidéki fórumot. Bihari Mihály és Csurka István indult a szervezők képviselőjében Kiskunmajsára. Lezsák Sándor, Kozma Huba és Soós János Géza szegedi népművelő értesítette a meghívottakat arról, hogy a rendezvényt – a résztvevők számától függően – vagy Kozma lakásán vagy a kiskunmajsai tanyasi kollégiumban tartják meg. (A gyülekező: Kozma lakása). Felhívják a gépkocsival érkezőket, hogy a helyszínektől legalább 200-300 méterrel távolabb*

parkoljanak. Az első vidéki fórum majsai rendezvényén hatvannégy meghívott vett részt. Mivel arra a napra Kiskunmajsán és környékén minden számbavehető közintézményt – könyvtárat, kultúrházat, tanyasi kollégiumot – szigorúan eltiltottak bármilyen célú bérbeadástól, a fórumot Kozma Huba lakásán (Kiss Gyula utca 3.) tartottuk meg. A kora délutánig tartó összejövetelen a helyi résztvevőkön kívül Szegedről, Pécsről, Kiskunhalasról, Kecskemétről, Izsákról, Budapestről érkeztek vendégek. A rendezvény témája: Helyi hatalom, helyi társadalom volt. A felkért előadók: Pálné Kovács Ilona, Debreczeni József, Kozma Huba és Nagy Szeder István, az alulról épülő társadalom egykori és majdani eljövendő közösségek önszerveződését tűzte ki célul. Az előadásokhoz csatlakozó hozzászólók: Rácz Sándor 56-os munkástanácsi elnök, Ö. Kovács József levéltáros-történész, Birinyi József közgazdász, Herczeg József matematikus, Farkas Zoltán tanár, Kerpits Miklós tanár, Zádori Nándor gazdálkodó, Soós János gazdálkodó, Csurka István író, Bihari Mihály egyetemi tanár. A fórum résztvevői ezután elfogadták a Jurta Színház másnapi rendezvényére készített ajánlásokat.”

Ami a határon túli magyarokat illeti, nagyjából már elkészült a Jelentés a romániai magyarság helyzetéről. Ennek fő téziseit a szerkesztőbizottságot irányító Joó Rudolf készült bemutatni a Jurtában. És persze vártunk erre a fórumra határon túli magyarokat is, személy szerint például Duray Miklóst Pozsonyból.

A kisebbségi helyzet volt a nemzeti demokrata ellenzékét kristályosító egyik fontos tényező. Mivel a nemzet és nemzeti függetlenség igen kényesnek számító kérdésével volt kapcsolatban. Úgy számoltam, legalább az ország lakosságának 20-25 %-át – rokonság okán – személyesen érinti a szomszéd országokban élő magyarok helyzete. A szovjet birodalmi politika főleg praktikus – részben pedig ideológiai-kulturális – okokból az I. világháború befejezése utáni rendezést fogadta el a térségben a maga számára. Érdekes volna ismerni a felső szintű szovjet érvelések szempontjait. Keveset tudunk például a szovjet pánszlávizmusról. Sovány e tekintetben a nemzetközi szakirodalom. Vladimir Fisera strasbourgi professzor munkája kivétel: *Les peuples slaves et le communisme de Marx á Gorbatchev (A szláv népek és a kommunizmus Marxtól Gorbacsovig)*, 2003. Az SzKP Központi Bizottsága mellett működött egy szláv bizottság. Naiv elképzelés azt gondolni, hogy az univerzális (globális?) ideológiát hirdető Szovjetunió expanziós politikájában figyelmen kívül hagyta volna a nemzeti kérdést: a nagyorosz imperializmustól kezdve a többi szláv – és pravoszláv – érdekeig. Lengyelország jelentős kárpótlást kapott a Szovjetunióba bekebelezett keleti területeiért. Ezáltal gondolták túsznak az új, etnikailag homogén lengyel államot. Támogatták Moszkvában a második csehszlovák állam szláv homogenizációját (tudjuk, a teljes magyarság kitelepítésének szándéka a nyugati hatalmak ellenállása miatt nem valósult meg). A bizalom mértékét jelzi, hogy a Vörös Hadsereg egységei már 1945 végén kivonultak Csehszlovákiából. Még Bulgária is megtarthatta a Romániától 1940-ben elcsatolt Dél-Dobruzdását. Hogy végül a szovjetek elálltak még a Magyarország és Románia közötti csekély határmódosítástól is, ennek geopolitikai, továbbá ideológiai okai lehettek. Hiszen Romániának le kellett mondania Moldovának arról a részéről, melyből szovjet tagköztársaságot csináltak, ám a románok mégis a bizánci kultúrkörhöz tartoztak. Tehát rendre volt némi nemzeti jóvátétel a szovjet berendezkedés során. Magyarország viszont kivétel maradt. Nem föltétlenül valaminő magyarelles érzelemből. Így kívánta a birodalmi érdek. A kádári Magyarország hivatalos diskurzusának a forradalom leverése óta alaptétele volt a nacionalizmus elleni harc, így maga a magyar kisebbségek léte is – szinte a kommunista rendszer bukásáig – tabu témának számított. A határon túli magyarság iránti érdeklődést gyanúval kezelték. Nagyjából 1968-tól ment végbe az irodalmi életben és egyes tudományágakban (néprajz, nyelvészet, irodalomtudomány) szerény áttörés. Így ezt a területet különösen fontosnak tartották az MDF szervezői. Szinte kivétel nélkül széles személyes kapcsolathálózattal rendelkezünk a szomszédos országok magyar értelmiségi közegeiben. Magam is nemegyszer vállaltam üzenethordozói szerepet Erdélybe és Szlovákiába. A romániai – nem csak magyar – menekültek növekvő száma sürgetően időszerűvé tette a tanácskozás témáját.

Március 5-én szombat este kissé izgulva hívtam föl Bíró Zoltánt (nekem ehhez le kellett mennem az utcára), kíváncsi voltam, sikerült-e megtartani a vidéki fórumokat. Örömmel hallottam, hogy igen. Igazi mérföldkőnek éreztem ezt a két találkozót. Mind a két helyen csak magánlakásban sikerült megtartani. Kiskunmajsán Kozma Huba volt a fő szervező, Bihari Mihály és Csurka István képviselte a „szerve-

zöket”, több mint hatvanan jötek össze. Miskolcon sem kaphattak nyilvános teret, így azután Furmann Imréc lakása lett a helyszín. Egy 55 négyzetméteres lakótelepi lakás. Meghívtak vagy száz embert, de – jól érzékelteti a korabeli hangulatot – végül mindössze 20-an vettek részt a találkozón, ahol Lengyel László tartott vitaindító előadást.

A Jurta fórum a határon túli magyarságról vasárnap 10-kor kezdődött. Még nagyobb volt a sereglés mint január 30-án. Elnökségként a pódiumon Király Zoltán, Csoóri Sándor, Czine Mihály és Bégány Attila foglalt helyet. Bíró Zoltán indította elnökként a tanácskozást, eléggé fűtött volt a hangulat. Először Furmann Imre és Kozma Huba tájékoztatását hallgattuk meg a vidéki rendezvényekről. Joó Rudolf mutatta be ezután a romániai magyarok helyzetéről készült 130 oldalas Jelentés összefoglalóját. Kemény kitételekkel fogalmazott: „Úgy tűnik, hogy ennek a nemzetiségnek a léte egyre inkább titokká válik”, kulturális népiertást emlegetett. Csoóri Sándor az erkölcsi revízió fontosságát hangsúlyozta. Duray Miklós (akinek főlszólalását mások – utóbb tudtam meg, hogy Bettes István és Zsoldos Péter is – hozták át magukkal Magyarországra) a történelmi közelmúlt, az első csehszlovák köztársaság mának szóló tanulságait majd az 1945-48 közötti évek tapasztalatait elemezte. A tanácskozás második szakaszában Szabad György elnökölt, a pódiumra pedig a következők ültek ki: Benda Kálmán, Bihari Mihály, Domokos Pál, Duray Miklós, Fekete Gyula, Horváth Mihály és Tamás Gáspár Miklós.

Fekete Gyula hangsúllyal említette hozzászólásában a Hitel megjelentetésének a tervét. Für Lajos a nemzeti tudat módszeres pusztításáról beszélt, hogy a büntudatot, a szégyenérzetet növesztették évtizedeken keresztül. Kárhoztatta, hogy az oktatásból kimaradt a magyar nemzetiségek bemutatása. Tétéles javaslatokban sorolta el, milyen kisebbségvédelmi programra volna szükség. Czine Mihály szintén a teljes magyarságismeretet szorgalmazta, hogy az oktatásban és a tömegtájékoztatásban kapjanak méltó helyet a határon túli magyarok. Király Zoltán azt javasolta, hogy a magyar alkotmányban legyen elvi nyilatkozat a magyar nemzet egységéről. Csurka István Kelet-Közép-Európa általános válságáról beszélt, azt hangsúlyozta, hogy az erdélyi magyarság megmentésének csakis a demokratikus, emberi szabadságnak helyet adó Magyarország lehet a garanciája. Tamás Gáspár Miklós hozzászólásában történeti visszatekintéssel kezdte, majd ő is az egész térség válságára hivatkozott. Fél hét tájban be kellett fejezni tanácskozást az esti színielőadásra való tekintettel, ezért született a döntés, hogy március 21-én folytatjuk a téma megvitatását. Alig lehetett helyet találni egyébként a színházteremben, itt-ott lépcsőkön ültek, mások oldalt álltak, több mint hétszázan voltunk.

Március 15-én Dunapatajon voltunk apámmal. A Művelődési Házban mutatták be a Magyar Bálint könyve alapján készült a *Dunánál* című filmet (Schiffer Pál volt a rendezője). Mozaikok egy falu sorsából az ötvenes-hatvanas évekből. Érdekes volt, hogy az „érintettek”, apám unokatestvérei például, miként magyarázták a látottakat. A történelem szele valahogy nem legyintette meg őket belőle, inkább egy-egy részlet ragadt meg bennük, meg hogy ki mindenki tartozik a szereplők közül a több generációig számon tartott rokonsághoz. Követhetetlenül sok ága-boga volt ezeknek a

kapcsolatoknak. Az a nemzedék még számon tartotta. Nemesi atyafiságról képzelte volna ezt az ember. Egyszer fordult elő életemben, hogy dédanyám alapján azonosítottak. Ez néhány évvel később történt, 1994-ben, amikor a Duna tévének készült egy tudósítás Patajon. Szél Károly bácsi 92 éves volt, s bemutatkozásakor helybeli „gyökereimről” kérdezett. Soroltam a fölmenőimet, nagyanyám édesanyjánál bólintott: Vépi Mária, édesanyám jól ismerte.

Így azután csak a híret hallottam otthon a budapesti Március 15-ének. Szép számmal – legalább tízezren – voltak a tüntetők. Meg is kapta az MDF a bírálatot, hogy vezetői nem voltak ott a menetben. Való igaz, tartottunk a provokációktól, úgy éreztük, vannak a hatalomban, akik szívesen statuálnának példát kemény rendőri föllépéssel, ami azután visszatartaná az embereket a politikai részvételtől. Nehéz volt fölmérni, meddig lehet – érdemes – elmenni.

Március 21-e hétfői nap volt, valamivel kevesebben jöttek el a Jurtába. Közben nagy hullámokat keltett a hír Bányász Rezső kormányzóvivő március 10-i kijelentése, miszerint a Jurta Színház fórumán cigányellenes vélemények hangzottak el, és különben is ő olyan szervezetet, hogy Demokrata Fórum, nem ismer. Az elnöklést Bíró Zoltán kezdte, ismertette cáfolatunkat, tiltakozásunkat, melyben visszautasítottuk a vádakát. Ezt persze nem engedték nyilvánosságra hozni a médiumokban. Érvényben volt a tájékoztatási blokád. Ezúttal Csengey Dénes, Göncz Árpád, Esterházy Péter és Nagy Gáspár ült az elnökségben. Az első fölszólalók között Ablonczy László szellemes formában határozottan bírálta a sokunk által csak „Aczél-doktrínának” nevezett tételt, miszerint azzal csak ártunk a kisebbségi magyaroknak, ha gondjaikról nyilvánosan szót ejtünk. Fölsorolta – neveikkel – a botrányos megnyilvánulásokat. Hosszantartó dörgő taps jelezte az egyetértést. Bodor Pál arról beszélt, csak hosszú folyamat hozhat eredményt, fontosnak tartotta a tudományos megközelítést. Mécs Imre fölszólalásában a közép-európai integráció fontosságát hangsúlyozta, fölvetette egy közép-európai egyetem megalakításának szükségességét. Érdemes megjegyezni, ez a gondolat tőle származik, és egészen más formában képzelte el, mint ahogy később megvalósították. Tamás Gáspár Miklós közös magyar–román konferencia megszervezését javasolta. Többen – Székelyhidi Ágoston, Ara-Kovács Attila, Bécsből Eva Maria Barki, Vásárhelyi Judit – foglalkoztak a romániai menekültek kérdésével. A januárban alakult Menedékbizottság közleményét Szilágyi Sándor olvasta föl. A tanácskozás közben egy megbeszélésre át kellett mennem Szesztay Andrásához Budára, ahol személyesen is megismerhettem Pozsgay Imrét. Így szűk körben közelről rokonszenvesebbnek láttam, mint politikusként távolabbról. Bíró Zoltán, Csoóri Sándor nem igyekezett engem bemutatni neki. Azt hiszem tartottak csípős, lengyel beszédmódon edzett antikommunista szóhasználatomtól. A házigazdával és Keresztes Sándorral (aki a Márton Áron Társaságot szervezte) együtt a lengyel katolikus kapcsolatról (Stefan Wilkanowicz, a krakkói Tygodnik Powszechny főszerkesztője, igazi szürke eminenciás II. János Pál köréből) váltottunk szót. Visszarohanva már Fekete Gyula kezében láthattam az elnöki pálcát. Hallgathattam Lezsák Sándor beszámolóját a Fórum szervezésének további lépéseiről. Az addigi címlistáink alapján

eddig több mint ezren vettek részt rendezvényeinken. A következő témákból javasoltak fórum szervezését: nyilvánosság, környezetvédelem, demográfia, munkásság helyzete, egyházak. Magam is általános kérdésekről, az MDF-ről kívántam néhány gondolatot elmondani. Úgy éreztem, újra fontos szakaszhatárhoz jutottunk. Néhány napja meghirdették a Szabad Kezdeményezések Hálózatát, a hatalom pedig próbálta fékezni a társadalom egyre jobban terjedő mozgalmait.

Így foglaltam össze mondandómat: „Először is egy szóhasználati kérdés: én azt javasolnám, hogy beszéljünk csak továbbra is úgy a Fórumról, ahogy Lakiteleken meghatároztuk a nevét, tehát ne úgy, ahogy Bányász Rezső államtitkár úr említette, nevezük tehát teljes nevén Magyar Demokrata Fórumnak. Ismétlem magam, én úgy gondolom, hogy ennek a Fórumnak a párbeszéd, a valódi párbeszéd színterének kell lennie, ahol sokféle nézetnek, mint ahogy ma este is hallottuk, lehetősége van a törvényesség keretén belül. Véleményem szerint a Magyar Demokrata Fórumnak az alapdokumentuma a lakiteleki Nyilatkozat. Ehhez kell ragaszkodnunk a továbbiakban is.

Két mondatot szeretnék fölidézni a lakiteleki Nyilatkozatból, mintegy nyomatékkal aláhúzva. Az egyik: csak társadalmi részvétellel lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind pedig az ország politikai vezetőinek részvételével. Ez az egyik. A másik: a politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése.

Ez szó szerint érvényes ma is. Ezért van szükség a Magyar Demokrata Fórumra. Majdnem hat hónap múlt el Lakitelek óta. Fogalom lett idehaza és külföldön is a Magyar Demokrata Fórum. Egy olyan mozgalom, amelynek keretében a magyar társadalom igazi hangjai megszólalhatnak. Az utóbbi hetekben a pártvezetés érzékelhetően elzárkózni próbál a társadalmi kezdeményezéstől. Emlékezhetünk arra, a január 30-i fórumtól eltanácsolták a párttagokat. Újabban pletykák terjednek arról, hogy a Politikai Bizottság ellenségként minősíti a Magyar Demokrata Fórumot. Én ezt sajnálatos tévedésnek minősítem. Vannak jelek, amelyek a nézetek és a közhangulat polarizálódására utalnak. Pánikhangulat terjed, fönt talán pánik, lent kétségbeesés. Egyik sem jó tanácsadó szerintem. Ezt magam részéről igen negatív fejleménynek tartom. Ha erősödik a vagy-vagy logikája, könnyen egymással felelő szélzségek lesznek majd, és csökken az olyan párbeszéd esélye, amelyben egymást tisztelő felek vannak, akik képesek engedni is, és megegyezésre jutni. A szélzségek mindig egymást erősítik. Úgy gondolom, a Fórumnak tovább is közvetíteni kell, ki-egyenlítő próbálni, nyitottnak maradni, párttag barátaink és az ellenzék felé is. A felelősség mindannyiunké, a Magyar Demokrata Fórumé mint közösségé és mindannyiunké egyénekenként is. Rajtunk áll, mi lesz belőle.”

Misi fiam barátjáról tudom, hogy érettségi táján egy Szabó Lőrinc-vers változtatta meg, emelte ki előírásosan lázadó, hosszú hajú társai közül, tett azzá, aki ma: diákjai által tisztelt tanár, ötgyermekes családapa, zeneszerető ember, házépítő, akire minden körülmények között számítani lehet. Mellőlem ugyan hiányzott az apa, de – Sztálin halálának évében – pártfogóimul szegődtek Rákosi Viktor *Hős fiúk* című regényének gyerekhonvédei, akikre számíthattam – atyai vezérükkel, Bem József tábornokkal együtt. Talán az öt ábrázoló könyvbéli illusztráció miatt figyeltem fel rá, merthogy civil ruhában, lovaglóostorral csépelte az ellenséget. Vagyis voltaképpen fegyvertelen volt. És győzött...

Ekkor fogalmazódhatott meg bennem tétova életcélként: fegyvertelenül győzni! Ehhez kellő lelkiem, bátorság szükséges, és... jókedv. Ezt, a lelkem mind nagyobb terét kitöltő olvasmányélményt izzította fel bennem 1956 őszének szeretetélménye. Ezt az országos közösségvállalást már akkor, a tankok dübörgésében hirtelen felnőtté váló kamaszként is ösztönösen költészetnek éreztem. Az 1956-os magyar nép költészetének. Költészetnek, amelyet nem lehet kivégezni, bebörtönözni, megrettenteni. Ez lüktetett bennem tíz éven át, mielőtt 1966 novemberében első versemet megírtam. Az irodalom így ötvöződött bennem a históriával, nem, nem a történelmi emlékezettel, hanem a folyamatos történelemben létezéssel. Ebből következik, hogy a történelem általam megismert hősei áttetszettek, áttetszenek közeli és távoli ismerőseimen, s olykor az ismeretleneken is, akik tartásukkal, időben kimondott szavukkal, mondatukkal, tetteikkel vagy cselekvésszerű gesztusukkal rászolgáltak. Minden ember kerül olyan helyzetbe, amelyben elmulasztja azt tenni, amit a legelemibb módon illene megtennie. A megkésve tudatosodó mulasztás megszűnik mulasztás lenni a másikunk időben is helyénvaló cselekedete által, amelynek mi csak pironkodó tanúi vagyunk. Nincs mentség! A restelkedés gyógyítható fekélye így is, úgy is foltot hagy a lelkünkben.

A helyzetből fakadóan időben cselekvő ember történelmi tablóba illeszthető hősként él az emlékezetemben: oly elevenen, hogy akár fél évszázad múltán is szeretnék társául szegődni. Éppen ennyi ideje, vagyis ötven éve, hogy a Múzeum körúti gyorsétterem-féleségben vacsoráztam. Tőlem pár méterre az asztalnál egy fiatal pár ült. Rokonszenves, jóvágású férfi és hozzá illőn gyönyörű szóke hölgy. Toprongyos alak lépett az étkezdébe. Tanácstalanul ácsorgott, s tétován tett befelé néhány lépést. Máris előtte termett a büfésnő, hogy határozott hangon kitessékelje. Mire felállt a fiatal ember és azzal a tömönnyel, hogy „Az úr a vendégem!”, asztalához ültette a koldust, aki így társa lett a legemberibb módon mosolygó, tüneményesen szép nőnek is. Egy-

szerre bibliai példabeszéd és modern poéma íródott előttem, amelynek én csak szemlélője voltam, mert haboztam, gyávának bizonyultam hőse lenni.

E megrendítő látvány pillanatában azt a jelenetet is átéltem, amikor az októberi harcok idején a közeli Rákóczi úton végigdübörgő tankok géppuskáinak golyózápóra elől egy fiatal pár a közeli telefonfülkébe rohant. Mintha életüket akarnák tantusz-ként a mennyország perselyébe dobni... A lány lobogó szőke haja egy pillanatra arannyal satírozta be a kicsapódó ajtó üvegét. A fülke egy perc múlva a fiú és a lány égboltnak támasztott koporsója lett, amelynek talapzatából piros szalagok bomlottak ki a járdára.

A verset a megrendülés diktálja. Ennek forrása akár a jókedv is lehet. Fegyvertelenül győzni csak jókedvűen lehet. Alapvetően kedélyes ember vagyok, s fiatalabb koromban – ha nekiduráltam magam – többnyire a társaság középpontjában lubickoltam. Ebbe bele lehetett fáradni. S nincs fárasztóbb a mesterkéltésnél, a kényszeredettség palástolásánál. Ilyenkor feltámad bennem az a képesség – nyilván minden ember rendelkezik vele –, hogy kívülről figyeljem a világot s benne magamat.

Önmagam kívülről figyelése egyszerre riasztó és vonzó. És többnyire hasznos. Képtelen vagyok például veszekedni, mert a harmadik mondat leleplezi indulatom szánalmasságát, lelki tunyaságot, kíméletlenebbül fogalmazva: alattomoságra való hajlamomat... A veszekedést az alattomoság áramütései indukálják. Pedig milyen egyszerű a megoldás. Egy szédítően mély lélegzettel..., s alján a megcsillanó imatöréddel olykor a drámainak ígérkező helyzetet is könnyedén meg tudja oldani az ember. Vagyis egy hiteles lélegzetvétel is költészet lehet.

Életem első könyvként megjelent irodalmi műve fordítás: Edward Stachura *Szekecelárma* című regénye. Amely úgymond az élet legköznapiabb teremtő alkotóelemeiről, dolgairól szól: a szerelemről és a munkáról. Könnyen ment a lengyel szöveg magyar újrateremtése. Azonosulni tudtam hőseivel és lélegzetvételnként természetes üzeneteivel, eszméivel. A szerelemben és a munkában nincsen megalkuvás. A félszerelem nem szerelem, csak öncsalás, önbecsapás, a félmunka nem munka, hanem a másikkal becsapása. A házasság a legfelelősségteljesebb műalkotás, amely mindennapi odafigyelést igényel. Illyés Gyulának *Egy mondat a zsarnokságról* című történelmi ráolvasójának legszebb mondata a „mikor jössz haza, kedves”. Az oltalmat jelentő féltésnek és a szeretetnek ez az ikerérzelme kell, hogy vezesse és kísérje a két embert élete végéig.

Kivételes szerencsém, bár küzdöttem is érte, hogy mindig azt, tehettem, az volt a munkám, amit szerettem. Az, hogy történelem és lengyel szakon végeztem, még nem avatott történésszé. Végül az lettem. És ezt nem kis mértékben a költészetnek köszönhetem. A nyelvi eszköztár, amelynek az írás és a fordítás révén apránként a birtokába jutottam, valamint az emberi beleélő-képesség, az érzelmi azonosulás, az empátia tett történésszé. Az 1848/49-es magyar szabadságharcban részt vett lengyelek életrajzi lexikonának harminc éven át tartó összeállítása mindezt sokszorosán hitelesíthette bennem. Háromezer négyezerötvenöt személyt keltem életre, kit egy, kit százeg mondatban. A tizenkilenc levéltárban végzett kutatás során, több száz

emlékirat, monográfia elolvasása révén talált adatok sajátos szellemi puzzle-játék üzését tették lehetővé. Egy-egy közlegény vagy altiszt sorsa nemegyszer izgalmasabbnak bizonyult, mint valamely ismertebb törzstiszt életpályájának összeillesztése. A teremtés e formája hosszú távon narkózisos szenvedélyt vált ki az emberből, aki egyszer csak úgy érzi, hogy poémát ír a csönd végtelen szállítószalagjára. Ennek szinte erőszakkal kellett véget vetnem, hogy a szabadvers-szerűen hömpölygő lexikont ki tudjam adni, s ne várjak még éveken át újabb és újabb adatokra vadászva, újabb és újabb hősök talpra-szökkenésére, akikbe lelket kell öntenem...

A vers a lélek hajszálrepedéseinek soha meg nem ismétlődő szövevénye. Kiváltója a megrendülés és az örökkévalóság rokon értelmű fogalma: a csönd. Verset egy pillanatig tartó csönd is teremthet. Stockholmból Bukarestbe hazatartó barátom fél órára nézett be hozzám valamikor a nyolcvanas évek elejének Budapestjén. Rövid sorsismertetést tartott, mi vár Erdély magyarságára, s hosszú távon ránk is. Távozása után öt perc alatt megszületett eddig legnagyobb visszhangot kiváltó versem: a *Beolvasztás*, amelynek plakátra írt szavait szlovákiai magyar tanárok sorfala emelt tiltakozásul magasba Komáromban – valamikor az ezredfordulón... 1966-ban véglegesen papírra vetettek hitt *egy szerelemhez* című versemről viszont kiderült, hogy immáron ötvenhárom éve írom...

BEOLVASZTÁS

Előbb a regölést
aztán a regét

Előbb a földet
aztán az otthont

Előbb az iskolát
aztán a nyelvet

Előbb a fejfát
aztán a hitet

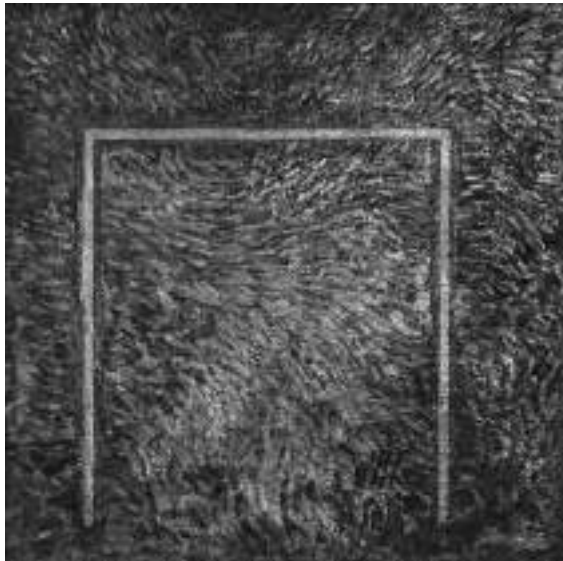
Előbb a jövőt
aztán a múltat

és
mindezt
egyszerre:
jelenidőben

EGY SZERELEMHEZ

barlangok csöppenő kőhaján,
gyökérölelte föld falán,
aranybronzsú árnyakon,
dérverte fenyőágakon,
bezárult körünk ívhegén,
és túl a Mindenség egén,
a Lét vonalkód-fényein,
hol ábránd és álom elmerül,
veled... és velem... de nem velünk...
vetetlen csönd a fekhelyünk

1966 – 2019

DOMONKOS LÁSZLÓ

„A veszélyeztetett közösségek érdekelnek”

BESZÉLGETÉS MARGITTAI GÁBORRAL

– Irodalomtörténeti ambíciókkal indulva, ám a lapszerkesztésnél kikötve megkerülhetetlen a kérdés: hogyan élted-éled meg azt az olykor gyötrelmes, de vélhetően elkerülhetetlen dilemmát, hogy az ember ilyen esetben az újságíróknak irodalmár, az irodalmároknak meg újságíró (és az is marad)?

– Ez valóban afféle „senki földjére szorulás”, sajátos, de termékenyítő sehová sem tartozás, amikor az ember lapszerkesztőként „üzemel”; és bár nem a közvetlen napi politikai újságírást műveli – hiszen feleségemmel, Major Anitával általában hosszabb, szociografikus igényű riportokat készítünk a hétvégi mellékletekbe vagy éppen folyóiratokba –, mégis átéli ezt a dilemmát, amely szerintem már száz éve is dilemma volt. Ha valaki elméleti tudománnyal meg a való élettel (terepmunkával) is foglalkozik, talán mindkét térfélen több iránta a gyanakvás. Én irodalomtörténészként kezdtem a kutatómunkát – miközben ezzel párhuzamosan már korai egyetemi éveink alatt jártuk a Kárpát-medencét Anitával, és gyűjtöttük a magyarság veszélyeztetett emlékeit –, ez a működésem a Babits Mihályról szóló könyvemben kulminált (Nyugtalan klasszikusok. Attraktor Kiadó, 2005), és nagyjából le is zárult azzal. Ahogyan Babits belebújt többek között Arany János vagy Széchenyi István bőrébe, én is igyekeztem a magyar művelődéstörténetet sok szempontból újragondoló Babits bőrébe bújni, és a személyességet, empátiát és szellemi szenvedélyességet mint – részben – filológiai kutatómódszert alkalmazni. Alapvetően a két világháború közötti válságkultúrából kinövő, nagyon magas színvonalú magyar esszé-kultúrát kutattam, illetve a krízishagyományt Kerényi Károly, Hamvas Béla, Babits Mihály, Szerb Antal, Németh László és a többiek írásain keresztül... Mindig szerettem az esszét, vonzódtam ehhez a határműfajhoz, amely többet megengedhet magának a kategorikusabb formáknál, szabadabb és kicsit szabadosabb is nálunk, ha úgy tetszik. Jóllehet ez ma is mostoha műfaj, mely ugyancsak gyanakvást vált ki mind az „írói”, mind a „tudósi” térfélen. Kevésbé része a „kánonnak”, mert a tanulmányírók szerint sokkal kevesebb, mint egy komoly értekezés, a szépprózaírók azt mondják, ez nem széppróza, „csak” esszé – egyszóval amolyan fosztóképzőféle nálunk az esszé. Talán éppen ezért érdekelt annyira. Egyszerre publicisztikai műfaj és irodalom, s benne van a művelődéstörténet iránti elkötelezettség és a közvetítés, a személyesen megszerezhető és átélhető tudás igénye is, amely bennem mindig nagyon erős volt. Az esszé segítségével úgy lehet beszélni húsbavágó dolgokról, hogy annak szélesebb

közönsége legyen. Babits-könyvemet kifejezetten ezért írtam meg: ő annak a példája, hogy miként lehet magas szintű ismereteket elmondani nagyobb közösség számára, ismeretlen területekre kalandozva, közhelyeket megtörve: beszélni például Petőfiről és Aranyról egymás tükrében, vagy akár a magyar jellemről, a magyar nemzeti karakterről értekezni. És mindezt olyan hangon, amely sokkal több ember számára elfogadható és érdekes, mint mondjuk egy szűkebb irodalomtörténet-írói szakmai körnek.

Magyar-történelem szakon kezdtem a szegedi bölcsészkaron, fél év után gyorsan leadtam a történelmet – számomra túl sok volt a pozitívizmus, de mai fejjel nem biztos, hogy így döntenék... –, helyette fölvettem a filozófiát, e stúdiumaim mellett jártam néprajzi gyűjtőutakon, tanultam magyar és más közép-európai néptáncokat, gyönyörű és függőséget okozó táncnyelvet. Mai „irányultságom” ezekre az időkre vezethető vissza. A kilencvenes évek első felében éltünk Szegeden: Dél-Alföld, diákság a teljes Kárpát-medencéből, néhány kilométerre dörgő fegyverek: a balkáni háború, az északra fölnyomuló, menekülő délvidéki magyarok, a város „magyar multikulturális központ” volt mindig, és akkorra újra, még inkább azzá vált. A Kárpát-medence odajött Szegedre, aztán mi mentünk ketten Anitával a Kárpát-medencébe – és megyünk azóta is... Megszerzett irodalomtörténeti, filológiai ismereteinket is eleinte inkább a népköltészet, a népmesék, a népi hagyományvilág gyűjtésében kamatoztattuk – vegyítve a gyakorlati táncstudással, amellyel bizonyos közösségekben jobban lehet „beszélgetni” bármely szónál. Együtt táncolni virtuóz cigányokkal, földnehéz csángókkal, később szíriai arabokkal egy aleppói középkori örültekháza udvarán déli napsütésben, egy hang nélkül, a teljesebbnél is teljesebb kommunikációban. Amikor többé nem volt – számomra egyébként meglehetősen terhes – színpadi táncjelenlét, mert az időből és a kedvemből már nem futotta, utána még terápiászerűen diszlexiás gyerekeket is tanítottam egy budapesti középiskolában.

– Szerencsés történelmi helyzet: az elszakított területek iránti érdeklődés megjelenése és a megnövekedett kutatási-közlési lehetőségek az e téren lezajlott magyarírtások búvárlása felé is fordítottak. Mi váltotta ki a tényt, hogy fiatalon ez a terület is kutatásaid központjába került?

– Tanulmányaim kezdeteitől kutattam a népírtások „kulturáját”, ha lehet így fogalmazni... Leginkább a rám, ránk vonatkozó Kárpát-medencei történéseket: annak a rendszerét próbáltam értelmezni, ami e szörnyűségek lelki motivációit, a barbárság alakváltozatait formálta. Ami közös lehetett a holokausztban, az 1848–49-es erdélyi és délvidéki magyarírtásban, az 1944–45-ös vajdasági magyarölésben... Az emberi létformával – legalábbis szellemi és spirituális értelemben – ugyanis meglehetősen nehéz mindezt összeegyeztetni. Ha az emberi állatiasságot elkezdjük nagyítóval tanulmányozni, azt látjuk, hogy az úgynevezett felvilágosult korszakokban is embereket húztak karóba, fűrészeltek ketté, nyúztak meg elevenen, égették halomra – kifejezetten sadista és körmönfont módszerekkel. Ha szemügyre vesszük például

az 1848–49-ben történeteket, egyszerűen nem értjük, mi zajlott le Erdélyben, amikor öregeket, asszonyokat, gyerekeket pusztítottak el tömegesen, csakis etnikai hovatartozásuk miatt. Tudjuk a közelmúltból, de még a jelenből is – cinikusan fogalmazva –, hogyan lehet embereket gyorsan, szisztematikusan, nagy számban elpusztítani, halomra löni, vízbe fojtani... De Erdélyben például a felbőszített románság már 1784-ben, a Horea-lázadás idején is szinte tapicskol, kéjeleg a szadizmusban... A szerbek hasonlóképpen. Ezeket az eseménysorozatokat próbáltam megérteni és Kárpát-medencei kisebbségi kontextusba helyezni. A terepmunka dermesztő tapasztalatai és a történeti kutatások lassan módszeres szórványkutatássá érelték keresőútjainkat; és amikor módszeresen foglalkozni kezdtünk a kétezres évek elejétől a Magyar Nemzetben a szórványkérdéssel – akkoriban ez még úttörő munkának számított, de valójában ma is az –, azt láttuk, hogy kiugró a társadalmi igény erre a témára. És ezt mutatja a kiemelt figyelem is filmjeink iránt, amelyek ugyancsak a szórványkérdéssel foglalkoznak Kassa asszimilálásától az erdélyi magyar arisztokrácia jóvátételi harcait bemutató filmsorozatunkon át az első világháború ismeretlen fejezeteiig, mint amilyen például Szamár-sziget és a hősi halottak „szórványa” szörnyű történetének felfedezése. A szórvány ugyanis „laboratóriumi körülmények” között mutatja meg, mi várhat és mi vár a magyarságra, ha törpe kisebbségbe kerül. Mi következik akkor, ha a lelkész már csak egyetlen magyarnak tart istentiszteletet az Árpád-kori, mégis a többség által egyre magabiztosabban ortodoxnak hazudott templomban. De szórványkérdés a magyar arisztokrácia ügye is, amelyet akkoriban kezdtünk kutatni, méghozzá a Felvidéken – amikor még nem volt akkora divat, mint manapság. Hozzáteszem, ez kivételesen pozitív horderejű divat, amennyiben nem a szenzációt és a történetírói hebehurgyaságot szolgálja. És a szórványvidékek kutatása során óhatatlanul azokat az okokat is kerestük, vajon miért vált szórvánnyá egy adott terület. Miért ürült ki például Verespatak, Abrudbánya, Zalatna bányavidéke? Mert csaknem kétszáz éve szisztematikusan kiirtották a magyarságát, amelyet már addig is évszázadok óta morzsoltak az „átutazó” hadak. Dél-Erdélyben kifejezetten kimutatható, hogy a Maros mentén miként morzsolta fel a magyarságot mindez olyan mértékben, hogy falvanként sokszor csak egy-két család vagy éppen senki sem maradt. Ezeket az összefüggéseket kutatva aztán az ember ráakadt 1848-as tömegsírokra is Ompolygyepű környékén, amelyekre gondosan buszmegállót építettek, de építkezni a mai napig nem mer ott a babonás románság...

A napi szerkesztői munka, egy napilap hétvégi melléklete készítésének gyakorlata mintha folyamatosan az elmélyült, komoly, igényes kutatómunka, netán az esszéírás ellenében hatna. Hogyan egyeztethető össze a kenyérkereset mégiscsak napi-beti tapasztalom-jellegű robotja az emlegetett emelkedettséggel? Feloldható ez az ellentmondás? Ha igen, hogyan?

– Formálisan van ilyen ellentmondás, de valójában nincs, hiszen én ennek az időszaknak és ennek a tevékenységnek köszönhetem a legemelkedettebb, legfontosabb,

legkomolyabb munkáimat. Teljes mértékben össze tudom kötni a kettőt: szerkesztőként az ember természetesen napi rutinnal végzi a dolgát, de mint riportter és kutató a Magyar Nemzet munkatársaként jutottam el Törökországban Magyarfaluba, azaz Macarköybe, ahol több legenda is együtt él arról, hogyan juthattak oda magyarok, s alapítottak falut a hegyek lábánál; Kazahsztánba, hogy megvizsgáljam, milyen kapcsolat lehet a Torgaj-vidéki madjar törzs és a magyarság között; Afrikában a „fekete magyarokhoz”, a núbiai magyarábokhoz; Libanonba, ahol Anitával arról készítettünk riportot, hogy miként is élnek a muzulmán családba beházasodott magyar nők; a mély-Szaharában GilfKebir, a halott oázis szikláihoz, hogy a Nyugaton nácinak titulált nagy magyar sivatagkutató, Almásy László nyomait bejárjuk – és még jó néhány olyan egzotikus területre, ahol a magyarságnak valamilyen emléke, művelődéstörténeti fontosságú „maradék” található. Ugyanígy tudtuk a szisztematikus Kárpát-medencei szórványkutató feladatokat is elvégezni. Amelyeket a mai napig végzünk. A Magyar Nemzetben megszakítás nélkül tizenöt évig készítettem a hétvégi Magazint, egyedülként, aki végig ott volt. Majd a Magyar Időkben három évig a Lugast, és most újra a Magyar Nemzetben a hétvégi mellékletet – tehát van némi rálátásom a hétvégi háttérmagazin készítésére, amely teljes mértékben összeegyeztethető a szemléletmódommal és a személyiséggemmel is. Ismeret- és érték-közvetítés tágabb közönség számára, innen és túl a napi ökölharcra, de napi fontosságú és aktualitású témákat bemutatva.

A szerkesztő, tudjuk, különleges és kényszeres mindenevő: hozott anyagból dolgozik, sok mindennel kényszerül foglalkozni, ami jelentős koncentrációt, rengeteg időt és energiát követel. Nem zavaró mindez?

– Én szeretek szerkeszteni, így a „kényszeres mindenevést” sokféleségnek fogom fel. Tény, hogy gazdasági elemzést éppúgy olvasok, mint bölcsészettudományi jellegű dolgozatokat, de én szívesen gondolom mások kéziratait. Persze az ember vívódik olykor, van, amikor jobban szeretné a sajátját csinálni, de ezzel minden szerkesztő így lehet, aki alkotómunkát is végez.

Mindezek után lehet valamiféle hitvallást megfogalmazni?

– Talán. Inkább kérdőjelekkel. Vonzódás a peremléthez. Kultúrák, közösségek, egyének peremhelyzetének, létérdekű kötéltáncának vizsgálata, firtatása, kérdezgetése. Mindig is a veszélyeztetett közösségek érdekeltek. Persze elsősorban a magyarságon belül, de vannak párhuzamos minták, közösségek, amelyek rávilágítanak a magyarság gondjaira is. Valahol „a pusztulás erotikája” is benne van mindebben, de még inkább a felfedezés örök izgalma. A peremlélet kevesen kutatják, a peremlélet elhanyagolt, azokon a vidékeken nehéz és sokszor veszedelmes közlekedni, neked kell az utakat megtalálnod és kitaposnod. (Más kérdés, hogy aztán az utánad jövők olykor szeretik magukat föltüntetni pionírként, de hát ennek is hosszú hagyományai

vannak, Magyarországon különösen divat...) Olyan helyeken járni, ahol más nem járt, nem jár: roppant izgalmas. És nagyon vonzó a peremvidék termékenysége: az a felület, amelyen sok kultúra találkozik, ütközik, átjárja egymást. Bartóki interferenciák... De hangsúlyozom: a peremlét és a provincialitás között óriási a különbség – tudjuk, Budapest központjában is dülhat a provinciális, beszűkült és kisajátító, másfelől pusztítóan kirekesztő gondolkodásmód. Ennek tükrében én a néptáncon is mindig a bartóki gondolatot igyekeztem számonkérni: nyelvként használni a táncot, abból építkezni, nem esztrád jelleggel művelni, mert annak igazából nem sok értelme van. A Kárpát-medence utód országainak többségi társadalmában kialakult egy olyan fiatal nemzedék, amelynek tagjai értik és művelik ezt a bartóki gondolatot. Ha most nagyon vallomások és önfeltáró akarnék lenni, azt kellene a kérdésedre felelnem, hogy azoknak a szeretete indít útjaimra, azok iránti szolidaritás vezet, azoknak a fájdalomban való osztozás, akik kihullottak a történelemből. Sok ilyen ember van a családomban, mint ahogy mindegyikünk családjában. Fogolyként elpusztítottak, kitelepítettek, hazátlanná tettek, hűségükben és büszkeségükben megkérdőjelezettek, vágóhídra tereltek, megaláztak, megnyomorítottak. Tartozom nekik. Akik helyett valakinek beszélni kell, mert ők már nem tehetik. Vannak az embernek olyan családi vonatkozásai, amelyeke még csak nem is a felnőttkor elején, hanem később ért meg, és nyilván igen messziről érnek a célba. Sok irányból elindulva jutunk el a legbelsőig.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Kamion Jóska

„A kamionsofőrök száma a földön félmilliárd.”
(Újsághír)

Ő nem törődött vele, de a felesége sírógörcsöt kapott, amiért a faluban elnevezték Kamion Jóskának. Nemcsak a háta mögött, hanem a szemében is mondták.

Én nem Kamion Jóskához mentem feleségül – zokogta Magdus. – Az én uram Nyárádi József, vele esküdtem meg, nem Kamion Jóskával.

Ne sírj, Édes! Az emberek olyanok, mint a békák, egy elkezd brekegni, a többi kórusban utánozza. Ha akkor nem jövök haza, hogy megmutassam, milyen óriás az én gépem, soha nem láttak volna meg, annyit tudtak volna rólam a faluban, hogy valahol dolgozom, mint mindenki más, és kész. De én azt akartam, hogy te hatalmasnak, erősnek láss!

Magdust nem vigasztalta az okos beszéd, követelte vissza azt a földön járó, daliás férfit, aki őt majdhogynem az iskolapadból szöktette meg, és a ballagás, az érettségi után azonnal feleségül vette.

Magdus azt szerette volna, hogy ne a gép legyen hatalmas, hanem az ő ura.

Az egész környéken híre volt, milyen szép pár lett Kósa Magdusból és Nyárádi Józsefből. Lakodalmuk három napig tartott, a fél falut meghívták, de jöttek vendégek a Maros-mentéről is, a legjobb zenekar húzta, a vőfélyek sikamlós rigmusai után harogott a nevetés, visszhangzott a nagy terem, amit esküvők és keresztelők rendezésére épített a falu.

Az építés!

Ez volt Nyárádi József szenvedélye. Még élt náluk a régi szokás, a kaláka, összegyűltek a rokonok, jöttek a szomszédok, a barátok, s olyan házat rittyentettek a fiatal párnak, gyönyörűség volt arra ránézni. Nekik csak a cementet, a sódert, a téglát, a cserepet, a faanyagot kellett megvenni, a segítő kezek ingyen dolgoztak, igaz, nem volt olyan új ház a környéken, amelyikre Nyárádi József ne tette volna rá a kezét, pallér úrnak szólították az idegenek, mert tudott tervrajzot olvasni, irányította a kőművesek munkáját, s a tetőzet ácsmunkájához hozzá sem fogtak nélküle. Megtörtént, hogy egy család két hétig várt a pirosba felhúzott, a felső betonkoszorúig már elkészített házával, hogy Jóska felszabaduljon egy másik építkezésből, s hozzákezdjen a szarvazat összeállításához.

Akkor volt igazán büszke Magdus, amikor enivalót vitt neki, s meglátta az urát a szarufák csúcán. Két keresztlécen, állt, jobb lába felül, bal lába alul, mögötte a kék égbolt, megfeszült rajta a kezeslábas, látszottak az idomai, a combok, a fenék, – a nők szeretik, ha egy férfi megtölti a nadrágot –, izmos karjain pattogtak az izmok. Magdus szégyellte magát, a világ kincséért sem mondta volna el senkinek, hogy ilyenkor

mindig megkívánta az urát, ő lenn állt a földön a malteros ládák között, Jóska fenn az égben, de éppen ez a különleges állapot váltott ki benne olyan hevületet, hogy érezte, átnedvesedik a bugyija.

Mikor jössz haza, Jóska? – kiáltott fel neki.

A szép, tiszta, csengő hangja ilyenkor megváltozott, rekedt, fojtott lett, amiből a férfi éppen azt értette meg, amit meg kellett érteni.

Estefelé otthon leszek – szólt le a szarvazatról Jóska. – Addig adj enni a malacoknak, kúrálj el, és fejd meg a tehenet, rekeszd be a tyúkokat, főzésre ne legyen gondod, mert engem itt jól ellátnak. Korán akarok lefeküdni, holnap hajnalban kezdünk.

Ebből Magdus értett mindent. Ha Jóska korán akar lefeküdni, akkor esze ágában sincs aludni, akkor kezdődhet az ő igazi életük.

Azt úgy rendelte az Úristen – gondolta sokszor Magdus –, hogy fiatal házasoknak este kezdődjön a nap.

Szerették egymást. Nagyon szerették! Szenvedéllyel estek egymásnak, ha Jóska hazajött, prüszkölve letusolt, megborotválkozott, s megfésülte busa, szénfekete haját. Erre nagyon vigyázott, csak patyolat tisztán, ápoltan bújt az ágyba a felesége mellé.

Magdusnak hosszabb ideig tartott ez a készülődés, ő már délután megkezdte, fürdés után finom, illatos krémekkel kente be a testét, különösen a combjait, haját leengedte, hogy tudja azzal betéríteni a párnát – bolondult Jóska ezért! –, soha nem fogadta meztelenül a társát az ágyban, mindig volt rajta valamilyen átlátszó, selyemből készült lenge ingecske és laza bugyi. A szerelem szertartásához hozzátartozott ezeknek a semmiségeknek az eltávolítása, s Magdus mindig beleborzongott a boldogságba, amikor érezte, hogy az ácsmunkában megkeményedett, izmos ujjak milyen finoman végzik a dolgukat. Akkorra már ő is rákészült, s úgy zuhantak mindketten a mámorba, mintha ők ketten kezdték volna meg az édenkertben az emberi faj történetét.

Ezt az édenkertet sírta vissza Magdus.

A nagy világválság, amit a hírek szerint sakálszívű amerikai bankszörnyetegek idéztek elő, a kisvállalkozókat is elérte, Jóska nemigen kapott megrendeléseket, pénzhiány miatt nem mertek építkezésbe kezdeni az emberek, inkább kiszállingóztak Nyugatra vendégmunkásoknak. Elvállaltak mindent, lehetett hallani, hogy többen kukaiürítőnek, szemétválogatónak, vegyszervegység, permetező munkásnak álltak be, ahol bőrrákot, tüdőrákot lehetett kapni.

Magdusnak hamarosan domborodni kezdett a hasa, Jóska majdnem megbolondult az örömtől, simogatta, csókolta a feleségét, gyerekes módon félt, nehogy megemeljen valamit, elvégzett ő minden munkát a ház körül, ha már olyan ritkán kap megrendelést házépítésre.

A második gyerek után érezték, hogy füstöl a kötél, a hónapot nem tudják kihúzni kölcsön nélkül. Magdus szülei nyugdíjas tanítók voltak, ők segítettek, amennyit tudtak, de Jóskának csak az anyja élt, inkább ő szorult volna segítségre.

Az első gyerek, Csaba az anyjára hasonlított, gyönyörű volt a szája íve, csontjai vékonyak, termete filigrán, szeme szürke.

Csilla, a kislányuk barna bőrű volt, mint az apja, szeme fekete, mozgása a menyété. Hízelegni is tudott, ha hazajött Jóska a munkából, nem várta meg, amíg az apja leveti a nagykabátot, bebújt alája, megölelte a nyakát, s még alig tudott beszélni, amikor azt mondta:

Apa, olyan jó szagú vagy.

Bizonyára a fenyőfák, a fenyőforgácsok illatát, a gyanta szagát vette át a ruha, a leányka azt érezhette meg. Éppen csak el nem olvadt örömeiben ilyenkor, felkapta a lányát a két erős markába, fölemelte a plafonig, s aztán lóbálta, lóbálta, mintha maradarat röpített volna:

Feldoblak a csillagokig, te csillag! Onnan jövök én is, fentről! –, mondta mámorosan.

A Csilla nevet is ő választotta, bolondult a lányáért.

S le sem tette volna, ha nem áll előtte a felesége és a fia, akik féltékenyen nézték ezt az égi hintáztatást, s rész követeltek abból.

Ezt a szép, boldog életet zavarta meg a válság.

Jóskának fix munkahelyet kellett keresni, ha nem akarta, hogy éhezzen a családja.

Kamionsofőröket kerestek a szállító vállalatok. Nem telt el nap, hogy rádióban, tévében, az újságokban ne hirdették volna meg ezt az állást. Csakhogy Jóskának B kategóriájú sofőrkönyve volt.

A megveszékelyen tanfolyamokat hirdettek, ahol teherautókra, kamionokra képeztek ki sofőröket.

Aki szereti a magasságot, az szereti a sebességet is, és ő jelentkezett egy ilyen tanfolyamra. Közel volt a város, autóbusszal be tudott járni, reggel ment, s este jött, ezt még nem érezte meg a család. Kölcsönt vettek föl egy bankból, nem sokat, mert egyikük sem szeretett tartozni, s fél év után C kategóriás sofőrkönyvvel tért haza Jóska. Italt is hozott, egy üveg Küküllő menti bort, hosszúnyakút, töltött a feleségének is, magának is, de Magdusnak valahogy nem akart lemenni a torkán az ital.

Nem fogjuk meginni ennek a levét, Jóska? – kérdezte szorongva, s letette a poharát a kredenc sarkára.

Ne bolondozz, Édes, milliók végzik ezt a munkát, s jól fizetik. Igaz, hanyódni kell az utakon, de én csak addig vállalom, amíg muszáj. Ha változik a helyzet, ismét itthon leszek éjjel-nappal, meg is fogsz unni.

A sofőriskola azzal a haszonnal is járt, hogy Jóska jól megtanult románul. Tudott ő addig is, első osztályos korától nyaggatták, de rosszul, azzal egy kiló kenyeret sem tudott volna kérni a boltban, úgy tanították, mintha román lett volna, mintha a román az anyanyelve lett volna, emiatt aztán úgy pattogzott le róla a tudás, mint régi, tapasztott házak faláról a vályog.

Most már csak jelentkezni kellett valamelyik nagy szállítótársaságnál, s kezdődhetett a Nyárádi család új élete, második élete, egy ismeretlen, homályos, ködös élet, amelyben már nem jön haza minden este a fenyőfa illatú apa, nem bújhat be Csilla a nagykabátja alá, Csaba sem birkózhat lihegve a szőnyegen, s Magdus sem veszi föl

lengé selyem ingecskéjét, egyedül hánykolódik megromlott álmaival a széles rekamién.

Jóska sem örült, igaz, neki feszítette a mellét a büszkeség, amikor először ült be a kabinba a volán mögé, nem kellett lemondani a magasságról, amit megszokott az épületek tetőszerkezetén, s amit nagyon szeretett, úgy úszott el a sok apró személygépkocsi fölött, mint a bálna a halrajok fölött, a sebesség is bővült, ha nyomta a gázt, felbőgött a motor, s elindult az óriási szerelvénnyel, azt érezte, ő viszi a hátán a hatalmas terút. Hihetetlen volt, hogy egyedül csak tőle függ ennek a behemót szerelvénnyel, ennek a több tonnás rakománynak minden moccanása, a lábujjaitól, a tenyerétől, a két karjától. A gép meghosszabbította a végtagjait, átsugárzott az ő akarata a volánra, a kormányösszekötőre, a kardántengelyre, a ráfokra, az óriási gumikerekekre, az egész futóműre.

Most már csak azt kellett megszokja, hogy alkatrész ő, országutak, autópályák vándora, sűrű aszfaltcsík fut be szédítő sebességgel a kamion alá, s ez a végtelen szalag úgy bővül, hívja, csábítja őt a végtelenbe, mint kigyó szeme az áldozatot.

A TRANSPORT RO országos szállítótársaság alkalmazta akkora fizetéssel, amiről nem is álmodott, a szerződésbe belefoglalták az összes mellékjövedelmeket, különböző járulékokat, a túlórákat, a vasárnapokat, ünnepnapokat, a külföldi utak megemelt óradíjait, ha a rakodásban is részt vesz, annak különdíját.

Magdus elhatározta, nem fog sírni, amikor az ura elindul az első külföldi útjára. Becsomagolta a váltóruhát, pizsamát, fehérneműt, fogkefét, fogkrémet, borotvát. Remegést érzett a lábaiban, szúrt a melle és a háta, a szeme égett, de nem sírt. Két szép ajakát úgy összeszorította, penge lett belőlük, fejét ráejtette a Jóska mellére, s alig hallhatóan sutogta:

Isten veled!

Nem kérte, hogy vigyázzon magára, hogy gondoljon sokat rájuk, hogy telefonáljon gyakran. Tompaság ülte meg az agyát, mint a makacs novemberi köd a fagyzugos helyeket. Mondta, hangtalanul ismételte, mint iskolás gyerek a leckét, ennek így kell lenni, ez meg kell történnjen, csak ez menti meg a családot, különben el kell adni a vadonatúj házat, amibe mindketten belehalnának. Jóska feláldozza magát a családjáért.

A megyeszékhely külvárosában, egy hatalmas rakodótelepen Jóska felkapaszkodott a létra-meredek lépcsőkön a kabinba, kipróbálta az ágynak is szétnyitható ülést, berakta a dolgait a kis raktárba. Tudta, ebben a szűk élettérben fog lakni ezután, ez lesz az ő világa, látta az úrhajósokat a tévében, azok rekesze még ennél is kisebb, ki lehet mindent bírni.

De ha előre nézett, ha csak a szélvédő ablaküvegre meredt a tekintete, elfeledte a szűkös hajlékot, csak a végtelenséget látta maga előtt, amit neki kell legyőznie. Ezt a lázat nem ismerte mostanig. A végtelenséggel vívott harc hevületét. Orthon, ha hozzákezdett egy ház építéséhez, véges volt a tér, adott volt a hosszúság, szélesség, magasság, mélység, az energia forrása nem a gép volt, hanem a férfinember két erős keze, a tíz ujj, a marok, a kar, a test ritmikus mozgásától kinőtt a fundamentum a földből,

a piros téglák falakká álltak össze – a hosszú szarufákat még meg is simogatta, amikor összeillesztette őket –, a tetőzet, vagy ahogy a faluban mondták, a szarvazat, mintha imádkozásra összefogott két kéz lenne, az égre mutatott. A házépítés hasonlít leginkább a Teremtő munkájához, az jön létre, ami addig nem volt. Igaz, itt, a falak, gerendák, lécek közt véges a tér, s Jóska kimondatlanul is tudta, az emberi szervezet csak az ismert távolságon belül van otthon, nem szereti a végtelenséget.

S most ő a végtelenség vándora. Hiába keres egy támpontot, nincs. A technikumban tanult térmértant, gyakran emlegették az origó pontot, a hossz tengelyt, de ezeket ő itt, a végtelen, szürke utakon nem érzékeli, ha rajzolt kellene készíteni az életéről, az csak labirintus lehetne. Kézzelfogható eredménye sincs a munkájának, legalábbis nem látszik, bizonyára nagy hasznát veszik a fényes irodákban telefonálgató urak annak, amit ő csinál, másképp nem alkalmazták volna, de ez az ő dolguk, neki száguldozni kell keresztül-kasul a kontinensen, rostokolni kell a dugókban, parkolóhelyeken kell tölteni az éjszakákat, s ha késésben van, veszettül kell hajtani, s rettegni az álló vagy mozgó radaroktól, a szerződésbe beleírták, gyorshajtásért kirótt büntetést nem fizeti a vállalat, az a sofőr dolga. Meg kell tanulni a muszáj-t, abból áll az élet, saját akaratóból csak az élettani szükségleteit végzi el.

Volt elképzelése a kamionsofőrök életéről korábban is, utazgattak négyesben szerény Dáciájukkal, s ha óriásszerelvényt előztek meg, fel-felvillant oldalpillantásában egy-egy markáns férfiarc, vastag nyak, araszos váll, busa szemöldök, szakáll, úgy trónoltak ott fenn, mint az Isten az égben, nem túlzás ez, élet-halál ura mindenik, tőlük függ a körülöttük nyüzsgő hangyák élete, elég egy rossz mozdulat, s már gyűrődik is be az apró pléhdoboz az óriástrén alá, még olyasmiről is hallott, hogy a két kamion közé szorult személygépkocsinak nehezen tudták megállapítani a tűzoltók a színét, amikor hegesztőpisztolyokkal szétválasztották őket. Persze, ez lehet valamelyik szemtanú agyréme, ilyen nincs, de az tény, hogy az országutakon úgy uralkodnak a kamionok és a kamionvezetők, mint az állatvilágban a nagyvadak.

És most ő itt van a nagyvadak között! Elefánt, és nem gazella, nem teknősbéka, nem természet! Nem ő fél, tőle félnek!

Ennél a gondolatnál megszegyellte magát egy kicsit, nem szeretné, ha félnének tőle, otthon szép békességben élt mindenkivel a faluban, nem is beszélve a családjáról. Soha nem fenyegette a gyermekeit, még nyaklevest sem kapott tőle se Csaba, se Csilla, s a feleségét, Magdust annyit simogatta, mint – látta ezt egy tévéfilmben – Tibetben a lámák Buddha szobrának a lábát.

Vajon mit csinálnak most? Éppen lefekvés ideje van, nagy a hancúrozás, párnaháború, Magdus bizonyára velük játszik, mert vidám természetű, aztán jön az esti mese...

Itt megfájdult egy kicsit a szíve, mert ez közös szertartás volt, az első mesét Magdus, a második mesét ő mondta el, a felesége a régi, szép klasszikus meséket szerette, ő a moderneket, kozmosz-történeteket, űrutazásokat, a nagyvizek alatti világot, a tenger alattjáró matrózok kalandjait.

Most is hallani véli Magdus bársonyos hangját, verseket, mondókákat is választott, Csilla azokat szerette nagyon, s ha mókás volt a rigmus, dülöngéltek a nevetéstől. S amikor végre betakargatták a gyermekeket, s bevonultak a hálószobájukba, Magdus gyakran megkérdezte:

Hát a harmadik gyermekemnek melyik mesét mondjam el?

Jóskát nem bántotta, hogy harmadik gyermekének nevezi őt a felesége, nagylegény volt ő az épületek tetején, bátor, talpraesett a külső világban, de otthon olyan jól esett, ha elengedhette magát, a gyermekek görcsös ölelésétől, Magdus kényeztetéséről ellágyult, brummogó szelídmaci, gyurma lett:

Amelyiket akarod, Édes. Éppen csak szeress, mert egy pillanatot sem tudnék élni a szerelmed nélkül. Szerencsés emberek vagyunk, én vigyázok arra, hogy egyetlen ház se dőljön össze, amit építetek kint, s te gondoskodsz arról, hogy ne boruljon fel a családunk szekere bent.

Volt már egy-két útja a megyében, a fővárosba is vitt árut egyszer, de külföldre először küldték. Ez a kamionsofőrök igazi próbatétele, nagyvizsgálója. Bizsergést érzett a köldöke körül, soha nem lehet tudni, milyen bonyodalmakba keveredik, kikászálódni azokból roppant nehéz, a nyelvekkel sem állt a legjobban, németül tanult az iskolában, eladni nem lehetett volna, olyan jól dadogott, a soförtanfolyamon bema-golt legalább 150 angol mondatot, mindenekelőtt a segélykérést és a tájékozódást tartalmazták azok, valahogy lesz, nyugtatta magát.

Csak ne volna beszerelve ez a fránya készülék, a tachóméter, köröket rajzol a megtett útról és az időről, s neki ahhoz kell igazodni, azzal kényszerítik őket a pihenésre, alvásra, különben közveszélyessé válhat közülük bárki, elalszik a volán mellett. De ő friss volt és fiatal, hatalmas erőt érzett magában, feszítette a vágy a teljesítményre, emiatt dühösen, kényszeredetten hajtott le egy parkolóra, ha már megvolt a napi normája.

Ilyenkor szokott falatozni, elővette a hazait, amit Magdus csomagolt fel, elérzékenyült, mert papírszalvétába tekert cédulácskát fedezett föl „Jó étvágyat!”, állt a papírkán, a felesége világversenyt nyerhetett volna gyöngybetűivel, szépen kerekített, mégsem volt gyerekes az írása, inkább határozott, precíz, de nem szállás, ilyen a személyisége is, gondolta. Nem végzett egyetemet, csak érettségije van, de sok mindenben lepipálná az akadémikusokat.

A vacsora után Jóska lehajtott az ülést, kiszedte a kis raktárhelyiségből az ágy-neműt, Magdus követelte még otthon, nehogy elvaduljon, vetközzön le éjszakára, vegye föl a pizzamáját, aki nem tiszteli a testét – mondta –, annak kérges, tövises lesz a lelke.

Az országhatáron három órát kellett várni, akkora volt a sor, beállt ő is a hatalmas kolóniába, román, bolgár, török, ukrán kamionok haladtak előtte, mögötte lépésben, kuplung, kapcsolás, gáz, fék, ezeket a merev mozdulatokat végezte a lábával, fárasztó volt és unalmas, a szép szálguldás helyett idegroncsoló rostokolás. Feszültség keletkezett benne, soha nem bírta elviselni a tétlenséget.

Kínszenvedés ez az araszolgatás – mormogta –, az ember életadó tulajdonsága a mozgás, jönni-menni, cselekedni kell, különben megváltozik az anyagcsere, lelassul a szívritmus, a vérkeringés, még az agy is ködös lesz, értelmetlen, homályos gondolatok kóvályognak a fejben. Ej, ha most is valamelyik ház tetőzetén verném a szegeket a lécekre, szarufákba! Úgy suhogott a kezemben a kalapács, mint a villám, hullámzott az izom a karomban, a vállamban, a nyakamban, a derekamban, minden porcikám élt.

A határőrök, a vámosok nem bakalódtak vele sokáig, kérték az útlevelét, átnézték a rakomány iratait, s engedték tovább. Jóska hallott valamit arról, hogy a határon átvilágítják a járműveket, de ő nem látott egyetlen kamerát sem, bizonyára el vannak rejtve azok valahol.

Szóval először van külföldön! Magyarország ez a külföld, ő is magyar, ez ismét egy kínzó ok az elmélkedésre, Romániában született, román állampolgár, de csak felnőtt korában tanult meg románul, mert a faluja és az egész vidéke színmagyar, csak-hogy ez nehezek is tud lenni, főleg a bolsevista években malomkő volt a nyakukon, ahol csak lehetett, háttérbe szorították a magyarságot, kiszorították őket a jó munkahelyekről, szolgaszemélyzetnek használták az új urak. Még csak kevés idő telt el a rendszerváltozás óta, még csak most kezd izmosodni bennünk a tudat – fonta tovább a gondolatait –, hogy létezik egy eddig elérhetetlennek hitt föld, Magyarország, az anyaország, amit néhány évvel ezelőtt főben járó bűnnek volt így nevezni. Anyaország!

De akkor mi a helyzet vele most? Viszi ezt a hatalmas rakományt, aminek semmi köze nincs Magyarországhoz, ez egy román kamion, román firma kereskedik a nagyvilággal, ő most ezt képviseli, akkor ő sem lehet más, mint román, nyugodtan elfelejtheti az anyaországot. Senkinek eszébe nem jutna a hosszú úton, hogy az ő fejében valamilyen kettősség van, mint a kétszikű, kétpetűjű tojásban, amiből két csirke bújik ki, ha kikölti a kotló.

Meditálhatott, elmélkedhetett kedvére, mert végtelennek tűnt a magyar Alföldet átszelő, szürke betonút, bekapcsolta a rádiót, itt már tudta fogni a rövidhullámú adókat is, a Sláger Rádió műsora eszébe juttatta a Magdussal töltött szép délutánt, még diáklány volt a szerelme, érettségi előtt állt, utolsó éves a líceumban, s ő megszőktette egy vasárnap délután, Szovátára mentek, s ott a tóparti teraszon táncoltak, alig mozgott a lábuk a lassú tangó ritmusára, „*Mindenkinek van egy álma*”, énekelte egy bariton hang, s amikor a szövegben odáig ért, hogy „*Mindenkinek van egy tévedése*”, akkor megrándult a karjuk, görcsös lett a szorításuk, lábuk leállt, s egyszerre ejtették ki ugyanazt a szót, ami templomi esküvésnél erősebb kötés volt: „*Soha!*”

Gyermeteg, de őszinte volt ez a fogadalom, inkább a halált választjuk, de akkor sem borítjuk gyászba egymás életét, fogadkoztak, nem rakunk fészket bánatfára. Egy népdalt ismertek erről a bánatfáról, baráti társaságban gyakran énekeltek, s olyan nyugtató érzés volt, hogy nem nekik, hanem másoknak találták ki ezt a bánatfát, azoknak, akik alkalmatlanok a boldogságra. Ők a szerencsés kivételek!

Kalandozott gondolatban, melegség öntötte el a szívét, boldog volt, hogy felrémlett a szovátai emlék, életük kilométerköve, mindent ahhoz mérték, attól számítottak a továbbiakban.

Milyen gyerekek is voltunk, Istenem! – gondolta. Egy érzelmes sláger kirepített minket a világűrbe, mintha valóban megemelkedtünk volna, nem éreztük a parkettát a talpunk alatt.

Idáig jutott az elmélkedéssel, itt elszakadt a szalag, mert egy fekete Mercedes iszonyú sebességgel zúgott el mellette, az előtte haladó tartálykocsit még meg tudta előzni, de akkor már jöttek szembe, jobbra-balra billegve két keréken becsapódott a benzint szállító óriástartály elé, csak a sofőr brutális fékezése mentette meg a haláltól. Jóska is teljes erővel fékezett, hatalmas csikorgással állt meg az egész autósor, reszkető lábakkal szállt ki, megmérte, két arasz választotta el a csapódástól. Most érezte igazán, mekkora súlya van az ő rakományának, előre csúsztak a konténerek, a ládák, a raklapok a raktérben, ez is idegtépő zajt csapott, ez a recsegés-ropogás félelmetesebb volt, mint a fékcsikorgás.

Rossz előjel kezdetnek – mondta magában. – Ez a két arasz választott el a tűzhaláltól. Ha felrobban a benzin, lángba borul legalább 4-5 jármű. S ha életben is maradok, mekkora lett volna a szégyen, hogy már az első utamról roncsszállító mentőautó visz haza. Mit csinált volna velem a szállítóállalat a hatalmas értékű rakomány pusztulása miatt? S hogy álltam volna Magdus elé, aki úgy bízik bennem, mint a jó Istenben?

Elöntötte agyát a vér, érezte, vizes lett a nyaka, homloka, előhúzta a zsebkendőjét, letörülte a tajtékot, nagyot lélegzett, pattanásig feszült a tüdeje, s néma fogadalmat tett, többször nem kalandozik el gondolatban ilyen messze, nincs szovátai emlék, nincs tóparti terasz, nincs tangó, nincs Magdus, nincs nosztalgia, csak szürke aszfalt van és féktávolság, el kell felejteni eddigi életét, csak az örülten rohanó autósor létezik ezután, s izmaiban, idegszálaiban gáz, kuplung, fék, s értékrendjében a milliós áru.

Fellélegzett, amikor végre autópályára futott rá a gépe, ott az előzési sávon futhatnak az örültek.

Magyarország már Nyugat – gondolta –, milyen nagyszerű, hogy az M0-ás körgyűrű kikerüli a fővárost, nem terheli azt a sok gépszörnyeteg, innen útkereszteződés, stoplámpa nélkül lehet eljutni Lisszabonig, Londonig. Mikor jutunk el mi, románok ide?

Ez ismét eszébe juttatta a régi kínját. Mi románok? Kicsoda ő voltaképpen? Ott-hon, a falujában, pláne Magdus mellett az ágyban, a szőnyegen hancúrozva természetesen magyar, magyarok a gyermekei, de őt románosította ez a kamion, ő itt, külföldön Romániát képviseli, román árut visz Münchenbe, ott csak románként nyilvánulhat meg, el sem fogadnák másnak, ha bajba jut, erre nagyon kioktatták otthon, a román konzulátust hívja fel, ez az egyetlen szál, ami a világhoz köti.

Akkor terelődtek másfelé a gondolatai, amikor közeledett a vasfüggönyhöz. Természetesen tudta, hogy az már nem létezik, de mégis, valamilyen különbséget fog

érezni, ha rálép arra a földre, amit rothadó kapitalizmusnak neveztek a bolsevisták. Akkor is tudta mindenki, hogy hazudnak, de most látni fogja a különbséget.

Parkolók mellett haladt el a határ közelében, ott lenge öltözékben, nagyon egyértelmű céllal lányok álldogáltak, sétáltak, integettek a kamionsofőröknek, ők voltak a kedvencek, ők lendítették fel ezt a különleges ipart, velük nem kellett elvonulni bokrok mögé, a hosszú ülés, ha szétnyitották, olyan ágy lett, szállodákban sincs különb. A pénz sincs bevarrva a belső zsebükbe, könnyen kihúzzák, jól keresnek ezek a macsók, és az életfájukra sem lehet panaszkodni.

Jóska megállt egy ilyen parkolóban, elballagott a vécére, közben meglóbálta merev lábait, még karjaival is körözött, mert a vállalai megmerevedtek, de amikor visszajött, megdöbbenve látta, hogy egy festett arcú ledérke ott ül a kabinban, maga felé tekintte a visszapillantó tükröt, és rúzsozza a száját.

Elfelejtette bezárni az ajtót!

Jóska jobban megijedt ettől a látványtól, mint az óriási fékezéstől, csikorgástól, recsegéstől.

A lány nem várta meg, hogy ő szóljon, óvodás leánykák hangján, nyávogta:

Helló, csávó! Láttam, hogy nyitva hagyta a kabin ajtaját, ez itt nálunk felszólítás a tangóra. Nincs kedved egy kis etyepetyére? No, szólalj már meg! Tudsz magyarul? Néztem a számtáblát, magyar megyéből jössz.

Jóska híres volt a nyugalmáról, soha nem gurult be, ő volt a békekádi a munkahelyen, galamb a családban, különösen a nőkkal szemben érzett áhítatos, gyermekes tiszteletet.

De most elszakadt a cérna. Fuldoklott a felháborodástól, úgy érezte, meggyalázták az ő szent, szűzi világát, a kabint.

Takarodjon innen! – ordította. – Ki engedte magát föl ide? Hívom a rendőrséget.

Csak lassan a testtel, apuskám! Láttam én még egy-két olyan legényt, amilyen te vagy. Zöldfűlű! Úgy látszik, most kezded az ipart. Meglátod, fogsz te még fütyenteni nekünk, ha majd rontani fog a nyavalya. Agyó, apuci! – csipegte, vállára dobta a fényes, ezüstsínű retiküljét, mint egy pillangó úgy libgett le a kamion meredek lépcsőjén, s ahogy földet ért, már integetett is egy másik sofőrnek, aki akkor húzott be a parkolóba.

No – gondolta Jóska –, sokféle küszöb van, amiben meg lehet botlani egy ilyen úton, ez is kijutott nekem, lesz, amiről elmélkedni Münchenig s vissza.

Ausztria, Svájc és Németország következett.

Más volt a mező, a falukép, gondosan megművelt földek, s mintha meggereblyézték volna az erdőket. Tisztaság, rend, jómód mindenütt.

Jóska az épületek szerkezetét vizsgálta, már amennyire azt vezetés közben lehetett, meghökkent, amikor látta, ezek a praktikus germánok, főleg a svájciak, egybeépítették a házat az istállóval, a garázzsal, egy földél alá került minden, őt elkergetnék a falujában a gazdák, ha ezt csinálná, legalább ennyi jót írhasson a szülőföld javára. Egy-két ötletet azért elraktározott az agyában, különösen a tetőszerkezetek tetszetek

neki, azok sokkal kevesebb anyagból készültek itt, mint otthon, majd hasznosítja, ha visszamegy építésnek.

Rápillantott a tachométer készülékre, aznapra megvan a kilométer- és az időnormája, muszáj leállni. Már otthon elhatározta, nem megy szállodába, az pénzbe kerül, megszokta a kemény életet, jó lesz neki éjszakára a kabin.

Behúzott egy parkolóba, ágyat vetett a kihúzott ülésre, felvette a pizzamáját, s falatozni kezdett abból, amit Magdus felpakolt. Itt nem zavarta meg senki a nyugalját, de aludni nem tudott, szokatlan volt még a környezet, rémhíreket is hallott arról, hogy éjszaka rablók támadnak kamionosokra, máskor lefejtik az üzemanyagot, emiatt fetrengett hajnalig, akkor koppant be félóra a szeme. De hamar felriadt, motorház födelek csapódtak, felbőgtek a motorok, indult mindenki, így ő is útra kelt.

A GPS segítségével könnyen megtalálta a bajor firmát, ahová vitte az árut, behúzott a raktár elé, s máris jött a kabin ablakához egy barna férfi, aki románul köszönt.

Buna ziua. Bine ati venit in München. – Jó napot. Isten hozta Münchenben.

A tolmács volt. Pontosan tudták, mikor érkezik, a rakodómunkások megkezdték az ürítést, ők bementek az irodába, ahol papírokat kellett aláírni, a tolmács fordított, abból tudta meg, hogy visszafelé sem mehet üresen, át fognak menni egy másik városrészbe, ott rakodnak. Legyen nyugodt, mindenhová elkíséri ez az egykori honfitársa.

Ott, a rakodásnál volt alkalma megfigyelni, hogy dolgoznak Nyugaton. Villamos targoncák futkároznak, raklapok alá nyúlnak be a sínek, mozgó mini daruk emelik fel a súlyosabb tárgyakat, mintha az ember is gombnyomásra működne, az árut alig látta, úgy be volt csomagolva minden, a tolmács sorolta, alkatrészek úthengerekhez, présgépekhez, tehát csupa vasáru, leereszkedtek a kamion rugói, olyan súlyos, jó lesz ekkora terúvel vigyázni hazafelé.

Jóska szerette volna kipróbálni a német tudását, amit az iskolában fölszedett, megszólította az egyik rakodó munkást, de az olyan furcsa nyelven válaszolt, mintha Pápuaföldön lettek volna. A tolmács kacagott, mondta, ne próbálkozzon, ezek törökök, megtanultak egy német dialektust, s azt vegyítik egy anatóliai nyelvjárással.

Hát ez is mellbevágó volt, ő ugyanis korábban azon gondolkodott, kijönne néhány évre vendégmunkásnak, hogy anyagilag rendbe szedje a családot.

Florin, a tolmács valóban elkísérte a város széléig, ő ráállt a bűvös szalagra, a sűrű óriáskígyóra, s nyomta a gázt.

Amikor elhagyta Bécs körgyűrűit, s közeledett az osztrák–magyar határhoz, egy kamiont pillantott meg az autópálya szélén az oldalára dőlve, kerekei kimeredtek, mint egy pusztulásnak indult óriáshüllő bordái. Mellette rendőrautók, tűzoltók.

Megirtózott. Most látott először felborult kamiont. Amilyen tökéletes futómű, ha a tíz kerekén fut, éppen olyan borzalom, ha felborul. Tehetetlen, saját nehezekeitől összeroskadó tömeg, dinoszaurusz, amit csak a tűzoltók sodronykötelei tudnak talpra állítani.

Ez a kamionosok sorsa? – riadozott. – Vajon hogy történt a baleset? Kivel, mivel ütközhetett?

A helyszínelést már elvégezték, a roncsokat félrehúzták, elindult a forgalom, Jóska is továbbhajtott, intettek is a rendőrök, nem szabad megállni, nincs szükség bámsz-kodókra.

Úgy érezte, kő van a gyomorszájában, szédült, ezek szerint bármikor megtörténhet vele is ez, valós a szóbeszéd, a sofőr egyik lába a koporsóban, másik a börtönben.

Ez a megrendülés bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy – amikor átjutott magyar területre –, behajtott abba a parkolóba, amelyikben hívatlan vendége volt a ledér örömlány.

Sokat foglalkozott ezzel a döntésével. Tisztában volt azzal, hogy betegség irányította, nem az akarat, a megsebzett vadak sorsát élte meg, vagy inkább az éjszakai pillangókét, amelyek beleszapódnak az éjszakai tűzbe. Az önpusztító ösztönt ritkán ismerik fel magukon az emberek.

Egyből látta, hogy személyzetváltás következett be a parkolóban, más lányok sétáltak, integettek, az övé nem volt ott. Ez a gondolat is nyilallást idézett elő az agyában. Hogyhogya az övé? Van neki már örömlánya?

Szendvicset vett elő, mert rövidebbre tervezte ezt a pihenőt, azt majszolta leeresztett ablakkal, amikor egy lány áll meg lenn, az aszfalton, és köszönt:

Helló, fiatalember! Ne ijedjen meg, nem vagyok tolakodó alkat. Beszél magyarul? Messziről jön? Bizonyára fáradt. Ne feszítse túl a húrt, tartson pihenőt, nagyon sok a baleset. A kamionsofőrök híresek arról, hogy elalszanak a volán mellett. Bizonyára van családja, gondoljon a gyermekeire. Én Júlia vagyok, itt hagyom a névjegykártyámat, bármikor felhívhat, ha erre jár. Győr mellett lakom egy faluban. Csak házhoz járó kuncaftokat fogadok.

Úgy beszélt, mint egy édesanya. Jól esett a kedvessége, csak éppen a baleseteket ne említette volna, még most is a látvány sokkhatását érzi. S ez a különös teremtés figyelmezteti, mint egy tanító néni.

Nem vagyok fáradt – mondta a lánynak. – Igyekszem haza, mert messze van még a messze.

Vigyázzon magára! S ne feledje, mi olyanok vagyunk, mint a mozgó urnák, jövünk-megyünk, az utak szélére varázsoljuk az otthont, amit maguk csak ritkán látnak. Velünk elfelejtik egy pillanatra ezt az ember-mészárszéket, aminek autópálya a neve.

Szép volt ez a lány, komoly és szomorúszemű. Hihetetlen jó ízléssel öltözködött, barna csizmája csak a térdéig ért, hogy látszódjának szép combjai, miniszoknyája csak az ágyékrészt takarta, rövid, angóranányul gypjúból szőtt, bolyhos kabátkát viselt, arcát alig festette, parányi ridikülje nevetségesen kicsi volt, óvodás leányka vállára való.

Júlia valóban nem tolakodott, továbbállt, s Jóska elmélkedhetett – névjegykártyával a kezében.

Istenem! Hát nem érdemelne jobb sorsot ez a lány? Hogy is mondta? Ők pótolják nekünk az otthont, a feleséget, a családot, velük felejtjük el pillanatra ezt a modern Szaharát, az országutak gyilkos sivatagját. A neve is szép, Júlia. S milyen különös a

falu neve: Nyúl. A családnév hiányzik, örömlányoknak nincs családnévük, elég a Júlia, ott a telefonszám, a pontos cím, és egy különös mondat: „Az én otthonom a te otthonod.”

Betette a kártyát a kesztyűtartóba, s azzal a zavaros gondolattal indult útnak, hogy ezt nem mutatja meg Magdusnak, s a határszéli parkoló két kalandjáról egy szót sem szól.

Ez lesz életünk első titka – gondolta tompán. – Nem ártok vele senkinek, ha elhallgatom, csak felesleges gyanú támadna Magdusban. Ok nélkül, mert jobban szeretem, mint az életemet.

Már közeledett a szállítótársaság központjához, amikor úgy csapott agyába az ötlet, mint a villám.

Tesztek egy kis kitérőt, s meglátogatom őket. Lássák meg ezt a gépóriást, lássák meg őt a magas kabinban, Magdus is megnyugszik, mégsem olyan alantas munka ez a sofőrködés.

A keresztútnál eltörte a kormányt, s negyedóra múltán már a falujában volt, tudta, ha behajt az ő utcájukba, onnan csak rükkverccel tud kijönni, de az csak néhány méter.

Mikor megérkezett a kapu elé, dudált. Erős kürtszó a kamionok dudája, ki is szaladtak mind a hárman, megtorpantak, inkább riadtan, mint csodálkozva néztek föl a magas kabin ablakára.

Innen, fentről nézve mintha kisebb lenne Magdus – vélekedett Jóska, ő nem volt ilyen alacsony!

Leugrott, megölelte őket, s kérte, üljenek föl, nézzék meg belülről is az ő hajlékát, de Magdus nem volt hajlandó egy lépést sem tenni, különös idegenkedés borzongott végig a testén, Csilla sem engedte el az anyja kezét, így csak Csaba mászott fel az apja segítségével, büszkén tekergette a kormányt, még dudált is, s miután leemelte az apja, megszámolta, hány kereke van a kamionnak.

Pont tíz! – kiáltotta.

Kijöttek a szomszédok, a férfiak kezet ráztak vele, gratuláltak, nem kicsi dolog, mondták, ekkora felelősséget vállalni.

Ne haragudjatok, drágáim – mondta a családjának –, be kell hajtanom a firmához, le kell adnom az árut, de estére itthon vagyok.

A visszatolás is nagy zajjal járt, szaggatott sípszó jelzi a nagy járművek rükkvercét, még a szomszéd utcából is kijöttek, ez a manőver lett aztán a keresztelője, ekkor neveztek el Kamion Jóskának.

Szép volt az est, Jóska ugyanúgy magasba emelte a lányát, mint pallér korában, hintáztatta, de Csilla már nem bújt be a kabátja alá, nem mondta, hogy:

Apa, olyan jó szagú vagy.

A birkózás sem maradt el Csabával a szőnyegen, a vacsora is ízlett, a langyos fürdővízben elernyedtek a merev izmai, s az ágyban úgy ölelte magához a feleségét, mint az első éveiben. Csupán az a rossz rögeszme tért vissza, ami a kapuban keletkezett: Magdus alacsonyabb, mint eddig volt.

Nevetséges – gondolta. – Optikai csalódás, amiatt történt, mert ő lenn állt a földön, én meg a magas kabinból néztem le rája.

Hallgatag volt a felesége, az ölelése görcsös, s Jóska nem tudott arról, hogy – miután ő elaludt – Magdus hajnalig virrasztott, csak reggel felé álmodott, a zavaros képekből semmi nem maradt meg, csak a szorongás.

Így folyt az életük. Magdus fölтарisznyálta Jóskát, ő kilépett a nagyvilágba, rendszerint Németországba, Angliába, Franciaországba küldték, de egyszer még Ukrajnát is megjárta, s kétszer volt Dél-Olaszországban. Megtörtént, hogy napokig rostokolt a határszéleken feltorlódtott kamionsorokban. Ez pusztította nagyon, a várakozás, a kényszerű tétlenség.

Barátokat is szerzett az úton, az első Roland volt, magyar gyerek Kapuvárról, egy parkolóban segített neki kicserélni a kereket. Éppen karácsony előtt történt ez, mindkettejük úti célja Amsterdam volt, ezt a véletlen egybeesést az alvilág fejedelme, Belzebúb intézte el, gondolta később Jóska, ha nincs Roland, a nagymenő, soha nem jut el a híres bordély negyedbe. Ő vezette oda.

Sétáltak az utcán, a kirakatokban fényfestéssel tették izgalmassá a lányokat, egyik bíborpiros színben ragyogott, a másokra ezüst színű műhó pilinkélt, a rózsaszínű csipkék csak azokat a testrészeket takarták el, amelyek ezáltal még izgalmasabbak lettek, halványkék szín derengett máshol, ködfelhő is takarta a testet, de izzó fehér kirakatot is láttak.

Válassz, Jóska – mondta Roland. – Ilyen alkalmad sem lesz még egy az életedben.

Nem, nem választok – felelte. Szerelmi házasságban élek otthon, nem cserélem fel azt semmilyen csillogással.

Igen, hallottam – mondta Roland –, ti ott, Erdélyben még nem bújtatok ki a közepkorból. De azért jó, ha tudod, hogy minden kamionsofőr felesége kurva. Egyik sem vállalja a hosszú böjtöket, én emiatt cseréltem le már kettőt. A harmadikkal meg egyeztem, nyitott házasságban élünk, hazafelé mindig telefonálok, hogy ne legyen ott a gavallér. Kellemetlen az mindenkinek. Az első feleségemet rajtakaptam, elképzelheted, mi történt. Szerettem a ribancot, ahogy te szereted most a feleséged.

Jóska megnémult. Köszönni sem tudott, amikor elváltak egymástól, Roland utána szólt, figyelmeztette, azért jöjjön el holnap, karácsony estéjén a kamionosok bulijára, ott csak férfiak lesznek, velük nem csalhatja meg az asszonyt.

Egy nagy, városzéli motel rendezte az ünnepi vacsorát, gondoskodott arról, hogy ne szédelegjenek a macsók szentestén az utcákon, ne igyák félholtra magukat a kocsmákban.

Roland belépett egy piros üvegrózsákkal koszorúzott ajtón, Jóska a szállására bandukolt.

Másnap, az úgynevezett kanbulin volt alkalma Jóskának igazán szembenézni a szaktársaival.

Egy nagy teremben ültek terített asztalok mellett, nyelvi Bábel zibongott, alig volt olyan európai vagy kisázsiai nyelv, amelyen ne beszéltek, kiabáltak volna. A szláv recsegést enyhítette a puha olasz, a román fél-latint kiegészítette a szépen tagoló spa-

nyol, a germán nyelveket kiszorította az angol, azt mindenki beszélte, de olyan rosszul, még Jósának is feltűnt, pedig csak a 150 mondat lapult valahol a mélytudatában.

Termetükben voltak egységesek a kamionsofőrök. Feltűnően erős vállak, vastag karok, rövid nyak, domború mellkas, sokan csomóba kötve hordták a hajukat, mások lófarokba kötötték össze, de gyakori volt a tükörsimára borotvált fej is. Sokan viseltek szakállt, de azokat bizarr szeszély szerint nyírták, szabták, volt mellig érő, volt rövide vágott pamacs, volt körszakáll, kecskeszakáll. A Tolsztoj szakállt viselők valószínű, szlávok, a Hemingway szakáll talán az angolszászoké, egy Kossuth szakállt viselő alak a terem túlsó felében bizonyára magyar.

Jósának szigorúan tiltotta a felesége a bajuszt és a szakállt, akkor nem lehet csókolózni, mondta, de jó, hogy ebben is kivétel vagyok itt.

Többször kiment az udvarra, s felhívta a családját, karácsonyt köszöntött, megmondta Magdusnak, hogy ő hol van, férfi társaságban egy motelben, éjfélig marad, aztán fekszik le, mert reggel indul haza, az lesz az ő igazi karácsonyuk. Utókarácsony.

A zavar, ami a fejében keletkezett, tisztátalan volt, és büntudattal járt. Ez azért volt furcsa, mert semmilyen bünt nem követett el sem a feleségével, sem a gyermekeivel szemben. De azt olvasták Magdussal egy romantikus regényben, hogy a török-nél főben járó bűn volt halandó embernek megpillantani a szultán vagy valamelyik főember háremhölgyeit. Fejeztek le ilyesmiért férfiakat.

Bűnt tud elkövetni a szem? – medítált Jóska. – Vétek megcsodálni a kirakatokban a lányokat? De hát azok olyan szépek, mint földre szállt angyalok!

Bizonytalansága csak nőtt, ahogy közeledett Magyarországhoz. Eszébe jutott Júlia, elővette a névjegykártyáját, aztán visszatette, ha megállt valahol szórakozottan babrált a dolgai között, kényszercelekvés volt még az étkezése is. Nézte a tachométert, az mutatta, hogy Győr környékén kell kényszerpihenőt tartani, s onnan aztán magszakítás nélkül düböröghet hazáig.

Félrehúzott, ahogy átkelt a határon, gépiesen nyitotta ki a kesztyűtartót, s vette ki a névjegykártyát. Gondolta, legalább utólag kellemes ünnepeket kíván, s újeszten-dőt köszönt. Megcsengette a számot:

Halló, Júlia, a kék kamionos vagyok, a parkolóban adta át a névjegykártyáját. Csak szeretnék...

Szavába vágott egy kedves hang:

Emlékszem magára. Az erdélyi fiú, ugye? Szeretem az erdélyieket. Ritka szép a szuokszeme, csapott, mint a besenyőké, s a homloka széles. Így van?

Igen, jól emlékszik, valóban fekete szemem van.

Most a világ melyik tájáról telefonál?

Itt vagyok Győr mellett egy parkolóban.

No, várjon csak! Pillantsak a naptáramba. Szerencsés véletlen, ma este szabad vagyok. Jöhet, szívesen látom. Címem a névjegykártyán.

És ezzel megszakadt a beszélgetésük. Jóskának remegett a keze, ő nem erre gondolt, ő valóban csak köszönteni akarta a lányt. Vagy ezt csak hazudja önmagának? Hazugság nélkül nincs félrelépés, nincs család?

Két karját keresztbe tette a volánon, fejét ráhajtotta, s úgy ült, mintha szélütés érte volna.

Mit csináljon? Bemessen a lányhoz? Ha bemegy, elkerülhetetlen a végzetes lépés. Még soha nem csalta meg Magdust.

De olyan finom, olyan légies Júlia! A modora, a mozgása, az alakja! Felidézte a szinte semmi, mégis tökéletes öltözékét. Hát ő nem érdemel meg egy ilyen tüneményt? Mit is mondott Roland Amszterdamban? Hogy balek vagyok? Hogy minden kamionsofőr felesége kurva? Hogy nem hülyék hetekig böjtölni otthon?

Beindította a motort, s elindult. Tétova volt, bizonytalan, céltalan, üres. Igen, erre az ürességre emlékezett aztán később is.

Júlia a falu szélén lakott, az utcája kiszélesedett a határ felé, így kényelmesen meg tudott állni a kamionnal. Nem szerette volna, ha meglátják, még idegen emberek tekintete is zavarta volna, ha nézik, hová megy ő, bizonyára tisztában vannak Júlia foglalkozásával, de senki nem járt arrafelé, a kapu nyitva volt, s ő belépett az udvarra, onnan a házba.

Nagyon kellemes illat csapta meg. Nem parfüm volt az, inkább keleti fűszerek szaga. Az asztalon illatos gyertya égett, ebben a félhomályban látta viszont a lányt. Alig ismert rá, nem az a ledér tünemény volt, akit megismert a parkolóban, fekete színű, ezervirágos pongyola volt rajta, a fején oroszosan hátracsapott kendő, a lábán selyemtopánka. Bolondítóbb volt, mint hiányos ruházatban.

Isten hozott! – mondta Jóskának most már tegeződve. – Érezd otthon magad nálam. Mondtam már, nagyon szeretem az erdélyieket, s te ráadásul igen jóképű vagy. A kabinból csak a fejed dugtad ki, de amint látom, daliás a termeted. No, vedd le az a nagy bundát magadról, igyál meg velem egy forró teát, kávét is kapsz, s ha kéred, töltök egy pohár pezsgőt, köszöntsük előre az újévet, itt van már az ajtó előtt.

Ettől még nem oldódott Jóska bénultsága, Júlia cirógatta az arcát, ő húzta le végül róla a kabátot, bűvös ujjai az inggallér alatt babráltak, két gombot kigombolt a nyakánál, olyan észrevétlenül történt mindez, mintha elvarázsolt kastélyba lépett volna be, álltak a szoba közepén, ölelték egymást, Júlia boszorkányos ügyességgel vetkőztette le Jóskát, aztán ő is megmozdult, érezte, kemények még Júlia mellei, s amikor mindkettejükről lehullt minden ruha, lehanyatlottak a széles ágyba.

Jóska most ismerte meg a hajnalig tartó szeretkezés mámorát. Kábulat, suttogás, simogatás, a két test kigyózása, a kielégülés mámora, delírium.

Reggel, kávézás közben Júlia megmondta, mennyit szokott kérni ő egy éjszakáért, Jóska hálás volt, hogy az utolsó pillanatig nem esett szó a pénzről, az összeg nem volt túlságosan nagy, kifizette, elköszönt a lánytól, s kiballagott a kamionjához.

Elhatározta, többször nem hajt be a falujába, ne gúnyolódjanak vele az emberek, ott hagyta a gépet a megyeszékhely óriásparkolójában, busszal ment haza.

Ölelés, csók, utókarácsony, „*Mennyből az angyal*”: minden volt, de valami megváltozott. A hangok, a szavak tompábban hulltak, az ölelések gyérültek, lazultak. A legforróbb pillanatokban rémlett föl, mint kísértet, Júlia alakja, a test, a lakás, a haj, az ágynemű illata. Csak hallott arról, hogy van szex kultúra, de most meg is tapasztalta ezzel a különös lánnyal, amitől rossz szájíze keletkezett itthon. Nem túl primitívek ők, ketten Magdussal?

Azon kapta magát, hogy várja, teljen le a három szabadnap, s indulhasson útra. Már kialakult a kamion-függősége.

Franciaországba küldték az újévben, szívesen ment oda, mert ott románnak tudták, mindig jól fogadták, a frankok hűségesen ápolják a barátságot Decebál népével.

Dél-Franciaországban érzett először csípős fájdalmat vizeléskor. Nem törődött vele, bizonyára megfázott éjszaka a kabinban – gondolta –, nem járhatja egész éjjel a motort.

De a tünetek nem szűntek, már irtózott belépni egy vizeldébe, inkább visszatartotta. S ha mégis muszáj volt, mert az inger mind gyakrabban jelentkezett, összeszorított fogakkal kínoztta magát, s rémülten észlelte, véres genny folyik belőle, s mintha már láza is lenne.

Élete legnehezebb útja volt a magyar határig. Csak ott remélt orvosi kezelést, nyelvismeret nélkül elveszett ember volt egy ilyen betegséggel. Győrben a kamionosok számára kiépített telepen hagyta a gépet, s bement egy rendelőintézetbe. Az urológiára nem kell beutaló, félórás várakozás után sorra került. Elmondta a tüneteket a fehér hajú, szemüveges orvosnak, azt is, hogy román állampolgár, hazafelé tart Franciaországból, útközben észlelte a tüneteket, segítsen rajta az Istenért, különben öngyilkos lesz.

Sok ilyen fogadkozást hallhatott már a doktor, szót sem szólt, váladékot vett egy üveglapra, s mikroszkópján megvizsgálta.

Hát, ez egy szépen kifejlett gonorrhoea, fiatalember – mondta. Tripper vagy kankó a köznyelvi neve. Bizonyára hallott róla. Örüljön, hogy nem AIDS. Hol szedte fel? Sürgősen értesíteni kell a partnert, hogy ne fertőzzön tovább. Vesse le az ingét, azonnal beadom az első antibiotikum injekciót, s amikor hazaér, azt kell folytatni. Itt a recept, Romániában átírják. Úgy tudom, a nemi betegek gondozása ott is ingyenes.

Köszönés nélkül támolygott ki a rendelőből. Kinn jéghideg levegő csapott az arcába, a közeli Alpok ide, Győr környékére küldik szélficsúrjaikat.

Megölöm Júliát!

Ez volt az első gondolata, de ebbe is belezavarodott.

Biztos, hogy tőle kapta el? Mit mondott Roland a fényes kirakatok előtt Amszterdamban? Nincs olyan kamionos, akinek a felesége ne lenne kurva. Aki ne tartana házi barátot. Amelyikben vér van, az nem vállalja a többhetes börtöket. Márpedig Magdusban van vér! Megtette volna ő is? Az lehetetlen! De ha mégis? Akkor hogy rontson rá Júliára? Ebbe bele lehet bolondulni!

A telefonja után kapott. Megcsengette a feleségét, de azt jelezte a központ, ki van kapcsolva a készülék. Ettől még nagyobb pánikba esett. Ha megtörtént otthon a tra-

gédia, átvitte Júliától a feleségére az iszonyatot, Magdus soha nem bocsátja meg neki. Konok, kemény fej, mint az apja. Nemcsak a falu, hanem a környék leghíresebb tanítója volt Kósa Gyula, kórust vezetett, táncsoportot irányított, vitte a kultúrát a hátán, gyümölcsfákat oltott, rózsát nemesített, kilőtte a veszett rókákat, gyéritette a túlságosan elszaporodott vaddisznósordákat, mert tették tönkre a termést, még fagyos káposztamaradéktól, hóharmatos lucernasarjútól megpuffadt teheneket, juhoikat is gyógyított, suszter árral szúrta ki a bendőjüket.

A Kósákkal nem jó ujjat húzni – gondolta. Egyenes, becsületes emberek, de konokok, mint a szarvasbikák.

Semmire nem emlékezett az útból. A kamion vitte őt, nem ő a kamiont, csak a merev, mechanikus mozdulatokat végezte el, s vigyázott, ne boruljon föl. Többször megállt, amíg átszelte Magyarországot, csengette a számot, de az mindvégig foglaltat jelzett, vagy azt mondta be a központ, a hívott szám pillanatnyilag nem elérhető.

Nem kapott más jelzést akkor sem, amikor beért az országba. Elborult agyával az utolsó szalmaszálba kapaszkodott, hátha elveszítette Magdus a telefonját, azért nem lehet elérni.

Még egyszer, utoljára berontott az óriás kamionjával a faluba. A kapu nyitva volt, az ajtó is, de sehol senki. Még az állatok is hiányoztak az udvarról.

A nappaliban a Csaba rajzmappája volt nekitámasztva egy halom könyvnek, azon Magdus zsinórírásával öt mondat:

Köszönöm a gonorreát.

A HIV vírust nem vártam meg.

Ne próbálj keresni, elérhetetlen vagyok.

Szüleim házába be ne tedd a lábad!

Apám vadászfegyvere vaddisznó kilövésére van töltve.

Se megszólítás, se aláírás. Ez nem levél, ez sírfelirat.

Jóska kitámolygott a házából, arra sem volt ereje, hogy maga után becsukja az ajtót, a kaput, fölmászott a kabinba, és visszatolatott. Néhányan álltak az út szélén, de senki nem integetett. Álltak, mint sírgödör mellett a gyászolók.

Jóska kiért a főútra, s a végtelen aszfaltút, a sötét vipera, betekergőzött a kamionja alá.

MAGDA VÁSÁRYOVÁ

Levelek egy városhoz

AJÁNLÓ SOROK

Nem hinném, hogy volna Selmecebányához fogható város bárhol Európában vagy akár a föld kerekén. Mert találhatunk akárhány hegyek közé csöppentett kisvárost, ahol középkorig visszamenő épület- emlékek – meg későbbiek – tanúskodnak az urbanus hagyomány folyamatosságáról, és bizonyára számos olyan települést is találunk, amely egykor a bányászatnak köszönhette föllendülését, a tárnák kimerülése után pedig romlásnak indult, azután se szeri, se száma lehet az olyan régi városoknak, melyeknek hírét iskolái növelték, amint az sem tenné föltétlenül kivételessé a helyet, hogy hosszú időn keresztül utcáin három nyelv muzsikáját lehetett egyszerre hallani. Azt már viszont példa nélkülinek mondhatjuk, hogy itt a kimerült bányák mélyéről mintha valamilyen különös szellemi sugárzás indult volna el, minek következtében századok óta a múzsák fényes palotája ragyog ezen a különös helyen, ahol amúgy rendre csak vagy fölfelé, vagy lefelé indulhat a látogató a természet adottságai okán.

Néhány példáját kívánom csak fölillantani ennek a szellemi gazdagságnak. Mondjuk a titokzatos M. S. mesterrel kezdvén, a középkor végi festőművészet kivételes óriásával, azután a szlovák romantika jeles költőjével, Andrej Sládkovic-csal folytatván, és persze Petőfivel, majd Mikszáth Kálmánnal, Csontváryval meg Jozef Horákkal, a XX. századi szlovák próza egyik mesterével. De hosszú volna a sor, ha csupán a jelentős írókat és festőket szeretném is említeni. A diákkölkört persze semmiképp nem szabad kifelejteni, hiszen itt született egy német diákdalból a Ballag már a vén diák.

E leveleknek a szerzője akarva-akaratlanul szintén ezekhez a hagyományokhoz kapcsolódik. Magda Vásáryová Selmecebányán született, s itt töltötte gyermek- és kamaszkori iskolás éveit. Nevét nagypjától, az Alföldről ide származott kálvinista hentes- és mészáros mestertől örökölte, akinek paprikás szalámija híres volt a görbe városban. Édesapja pedig középiskolai tanár a helységben, a helytörténet szorgos kutatója, a városi identitást megtettestítő Náckó (a bányászlegény, mondjuk Tyl Eulenspiegel vagy Svejk selmeci változata) történeteit gyűjtötte, sőt meg is elevenítette alakját a helyi kulturális rendezvényeken.

Magda Vásáryovát – akárcsak nemzedéktársaim legtöbbje – annak idején a Hrabal elbeszélés szöveg alapján készült *Sörgyári capriccio* című film női főszerepében ismertem meg. A kommunista rendszer bukása után a neves színésznőt a demokratikus Csehszlovákia – Havel elnök – Bécsbe küldte nagykövetnek. Így azután az eredetileg szociológiát végzett hölgy a politikával is kacérkodott, magasrangú külügyi tisztviselő volt, majd a Meciar-korszak múltával Szlovákiát Varsóban képviselte.

Finom ceruzarajzokként örököltette meg szülővárosát ezekben az írásokban (elsőször 1988-ban megjelent könyvének az volt az eredeti címe: „Kis levelek egy város-

hoz”), munkáját édesapja emlékének ajánlotta. Otthonosan érezhetjük ebben a légkörben, úgy kalauzozol bennünket a Szentháromság téren, fölpillantva az Óvárra vagy a Kálváriára, hogy kedvünk kerekedik újra elindulni Selmecre.

Kiss Gy. Csaba

Selmeci levelek*

APÁM EMLÉKÉRE

Miután apám rokkantnyugdíjas lett, minden reggel odaült az íróasztalához azzal az elhatározással, hogy végre megírja a könyvét Selmecről. Legalább négyszer megigazította a székét, hogy kényelmesebben üljön, kétszer is kiegyenesítette az írógépbe fűzött papírt, majd vett egy nagy levegőt és nyomtatott nagy betűkkel leírta: SELMEC. Ezután felállt és ivott egy korty vizet. Söhajtott egyet, majd kotorászni kezdett egy nagy táskában, ami elsárgult papírlapokkal volt tele.

*

Állva olvastam a papírokat, felkapta a telefont, pedig nem őt keresték, benézett a konyhába, hogy beszippantsa a készülő ebéd illatát, majd hosszan nézett ki az ablakon. Nem ment neki az írás, egyedül nem. Egyedül a papírral. Emberekre lett volna szüksége, akiknek mesélhetne, akiket felvidíthatna, megnevettethetne.

*

Nem tudom, mit szólna, ha elolvastá a könyvemet. Azt nem tudtam leírni, amit ő írt volna. De abban biztos vagyok, hogy egyvalami örömet okozott volna neki. Írás közben rengeteg ásványvizet megittam, több száz ebédet megfőztem, és órákon át elmélyülten bámultam a világ egyik legsivárabb udvarát. Ezt a néhány oldalt ugyanis négy évig írtam.

* Magda Vášáryová: Krátke listy jednému mestu, L. C. A. Levice, 1999. Illusztrálta: Slavo Halama
A fordítás a Németh László műfordító táborban készült 2018-ban: Hajtman Kornél, Mellár Dávid,
Mészáros Veronika, Noszek Barbara, Török Virág fordításában. Szerkesztette: Garajszki Margit

*

Gyerekként az ember sok szép, apró és jelentéktelen dolgot lát.
Rövid kis lábain alulról szemléli a világot, közelebb áll a részletekhez. Lelkesen megvizsgál minden kavicsot, eldobott papírfecnit, színes kis üveget, karcnyomot a kapun, rozsdás ajtópántot.
Mivel még nem kell nagy dolgokon gondolkodnia, bevési őket az emlékezetébe.
Örökre.

*

Mindenkinek megvannak a maga érzései.
Az enyéme a Paradajz hegy árnyékában születtek,
egy ősi ház ódon boltozata alatt, az udvar mélysötét csendjében.
Az első illat a hegyekből áradó, rövid nyár telített levegője volt.
Az első pillantás az öreg harangtoronyra esett,
az első léptek a kopott macskaköveket érintették.
Az első érzéseim az ősi városhoz, a zsúfolt temetőkhöz, és a rogyadozó falakhoz köthetők.
Az első érzés, az Selmec,
amit azóta is újra és újra felidézek.

*

Bármely égtáj felől közelítesz, legalább húsz kilométert kell megtenned hegynek felfelé, a patak sodrásával ellentétben. Ha eléred a forrást, állj meg.
A város ott fekszik alattad a völgyben. Mint egy régi ezüst ékszer. Erődítmény és búvóhely egyszerre.
A völgy elég mély, így valójában nem látsz mást, csak szemközt pár házat, lent meg néhány tornyot. Nem látod se az utcákat, se az embereket, és a város is inkább csak kisváros. Egy darabka jelentéktelen, félig elfeledett történelem, és a természet, melynek már sikerült elfednie az egykori dicsőség és gazdagság nyomait.
Ékszer, csak épp kissé megfeketedett.
Ülj le egy fa alá és vegyél egy mély levegőt, még mielőtt felkerekednél odale, ahogy az itteniek mondanák.

*

Minden utca hegynek felfelé megy, esetleg egy rövid ideig egy szintben.
Kanyargósak, szűkek, göröngyösek.
Mindig figyelned kell, hová lépsz. Ha nem emeled fel a tekinteted az útról, akkor is tudod, hogy hol jársz.
A Rózsa utca rózsaszínű négyzetes macskakövekkel van kirakva. Ugrálni is lehet rajtuk.

A főtéren és a főutcán hosszúkás kövekkel szegélyezett, sötétkék járda húzódik. A gyerekek azt játsszák, hogy nem szabad a vonalra lépni. Nagy művészet, főleg ha kanyarodik a járda. A tempó pedig gyors.

A Resla házhoz rönkökkel szegélyezett lépcsősor vezet. Egy végtelen emelkedő.

A házunk előtti rész a legszebb.

Az út sötétkék nagykockákból van kirakva. Ugróiskolát lehet ráfesteni. A járdán kiskockákból kirakott fehér legyezők sorakoznak a kék kockaövek között. Minél alacsonyabb valaki, annál jobban látja a csillámkő ragyogását. Vakító a napfényben.

*

Mindig izgatottak voltunk, mikor a házunk előtt felszedték a járdát.

Egy nap szabályos kalapácsütések hangjára ébredtünk.

Egy útépítő mester térdelt a járdán a sárga homokrakás mellett, bőr térdvédőben. Nagyon körültekintően, egyesével kézbe vette a kockákat, leütögette róluk a földet, megforgatta, és a helyükre illesztette. Legyező alakzatban. Majd kétszer megütötte, és homokkal szórta le. Lassan és megfontoltan dolgozott. Háta mögött csúnya gödör rátongott, de előtte szabályos fehér legyezők sorakoztak.

Schol sem láttam ilyen szép járdát.

Egy nap megint felszedték a járdát az ablakunk alatt. De az útépítő mester nem jött. Lehet, hogy már öreg volt.

Akkor még nem gondoltam, hogy el kellene tennem egy kockakövet.

Emlékül.

*

Egy echte selmeci nem nagyobb egy középkori páncélnál.

Talán elkopott a lábuk az állandó hegymászástól.

Később azt hallottam, hogy elsorvadtak a bányában.

Csak a bolond Jenőt láttam mindig óriásinak, mikor reggelente kinyitotta a konyhaajtót, és orrhangon beköszönt.

*

Ha tudni szeretnéd, milyen nagy és fontos város volt Selmec, akkor ne a függönytelen ablakokat és a bedeszkázott kapukat vedd számba.

Menj, és nézd meg a selmeci temetőket.

Népes utcák, az ablakokban Náckó és Pepka.

*

A selmeci dámák halhatatlanok.

Egész életemben csókolommal köszöntem nekik.

Kora reggeltől jönnek-mennek, hegynek fel, hegynek le.

Délután kiteszik a párnájukat az ablakba. Kesztyűben és csipkés kalapban kísérnek ki mindenkit a sírba.

Még ősszel is a Klingerben fürdenek.

Sajátos úszásnem az övék. Egyenesen tartják a hátukat, de soha nem láttam, hogy mozogna a kezük vagy a lábuk.

Lassan közelednek a töltéshez és sóhajtoznak.

Jaj, de finom, jaj, de jó!

*

Reggel a selmeciek a szlovák templomban gyűltek össze.

Hangosan énekeltek, hogy átmelegedjenek.

A prédikáció után a férfiak eltűnedeztek, beugrottak egy sörre a *Kozák*ba.

A nők lassan felsétáltak a Kálvária tetejére. Onnan figyelték az urukat.

Tizenegykor a német templomban találkoztak.

Már nem énekeltek olyan nagy átéléssel. Nem fáztak.

Áldozás után elindultak kifelé, lassan megtöltötték a templom előtti kis teret. Mindig volt kiről beszélni, úgyhogy a Grand Hotelben is megittak egy sört. Ebéd után ittak egy kávét, kiültek a szaletli alá, rágyújtottak egy szivarra és ferbliztek.

Reggelig.

Csak a nagyapám nem szerette ezeket a vasárnapokat.

Kihajította az ablakon a tányérját az ebédjével együtt, komoran felült a lovaskocsira, odacsapott a lovak közé, és meg sem állt Ipolyságig. Reggelig eljászotta a fél vagyónát.

Nem voltunk boldogtalanok.

Javítottunk az osztály-hovatartozásunkon.

*

Az otthon, az a színes üvegablak a folyosón. Fényei rávetülnek a fehér falra, és vídamsággal töltik meg a házat.

Az otthon, az a boltíves, tágas, sötét konyha. Anyukám tükrét fogtam a kezemben, belenéztem és úgy bámultam a boltíveket. Járkáltam a konyha egyik sarkából a másikba, mintha csak egy kísértetkastély folyosóján lépkednék. Fejjel lefelé.

Az otthon, az a sötét, áramtalan kamra, félig befalazott lépcsővel, ahol soha nem töltöttem hosszabb időt, csak ami feltétlenül szükséges volt, hogy almát és zsírt hozzak.

Az otthon, az a nagytakarítás, mikor a szélesre tárt ablakon berepültek a denevérek.

Az otthon, azok a kis egerek az egérfogóban, amit apám tett ki a hamuslukba.

*

Pospíšilék a szomszédban, és a harmónium.

Az öregúr mindig Bachot játszott.

Az otthon, az a tágas szobák, a kandallók, az este tele sötét sarkokkal.

Az otthon az otthon.

*

Ha egy selmeci egyedül ment fel a hegyre, szomorú volt és nehézkesen vette a levegőt.

Ha ketten mentek, úgy belemélyedtek a beszélgetésbe, hogy észre sem vették, hogy hegynek felfelé mennek.

Ha hárman találkoztak, hangosan nevettek, és magasabbra mentek fel, mint eredetileg tervezték.

Minél több selmeci verődött össze, annál több okuk volt nevetni, magukon és másokon.

Ha apám is felbukkant, a selmeciek két hétig somolyogtak a bajszuk alatt.

Még ha a Paradajzra is mentek fel.

Csak a diákok nem nevettek, mikor apám megjelent az osztályterem ajtajában.

*

A szünet utolsó napján jöttek. Letódultak a vonatról, a buszról. Az idősebbek nyeglén végigvonultak a városon és üdvözölték a barátaikat. Az elsőévesek nem egyedül jöttek, hanem szüleik, nagynénjük, nagybátyjuk és nagyszoknyájú keresztanyjuk kíséretében. A selmeciek mosolyogtak, üdvözölték őket. Kitérték az ablakokat.

Megfiatalodott a város.

Visszajöttek apám diákjai.

Szinte mindannyiukat ismertem. Az a fiú félévkor kettést kapott szlovákból, az a lány két éve még népviseletben jött iskolába, most meg ki van festve, azzal a helyes fiúval tavaly télen együtt csúszkáltunk a jégen. Mindannyian hangosan köszöntek: Jó napot, tanár úr! Apám nemcsak az én apám volt, az övék is. Velem ellentétben ő nem csak arcról ismerte őket, tudta a nevüket, kinek ki a nagyanyja, melyik lány jött Szebeléről, kinek a bátyja vette el a feketehajú Zsuzsit Hontnémetiből, melyik az a lány, akinek a mostohaapja a szentantali erdészetben dolgozik, és csak vasárnaponként jár haza. És...

Apám emlékezett minden diákjára és mindannyian szerették őt.

Tanította, dolgozattal, tollbamondással rémisztgette őket. Mennyit könyörögtem értük, csellel próbáltam feljavítani a jegyüket, ha a kedvenceimről volt szó.

Mindannyian megfordultak nálunk, kivétel nélkül.

Voltak, akik az ajtóban megálltak. Tanár úr, szükségem lenne... Voltak, akik családtagok lettek. Nálunk ettek, ruházkodtak és nevelkedtek. A problémásabb diákoknak be kellett menniük apám szobájába, és ha még az ajtót is erélyesen becsukta, tudtuk, hogy baj van. Ezután eljöttek a gyerek szülei is. Az apjuk csak elvétve, főleg az anyjuk jött. Tanár úr, hát mit csinált ez a gyerek, még ilyet, mit lehet tenni, mondja meg neki, beszéljen a fejével, magára hallgat. Hoztam magának meg a gyerekeknek egy kis libasültet, maguknak itt a városban nincs, a fáradozásaiért...

Az eszetlen fiúk és lányok kínlódtak a kémiai képletekkel, lógtak az iskolából, randizni jártak a botanikus kertbe az elsős lányokkal, korcsolyázni a pályára, és turista-jelzéseket festettek Elemír bácsival a Szitnyára vezető turistaúton.

Négy év elmúltával, estefelé összegyűltek az iskola előtt, énekelni kezdtek, majd elindultak a belváros felé.

Az ablakok kitárultak. Abban az időben már ágyban kellett lennem, de nem aludtam. Lelkesen próbáltam kitalálni, kinek az ablaka alatt álltak meg éppen. Végül egyre erősödött a hangjuk, a házunkhoz közeledtek. A *Gaudeamus*sal kezdték, a *Trencsényi órákkal* fejezték be, két szólamban. Pizsamában, orromat az ablakhoz nyomva néztem őket, fentről láttam apánkat, aki mondott valamit, majd nevetés és koccintás következett. Apám visszajött a házba, én pedig gyorsan visszabújtam az ágyba, és úgy csináltam, mintha aludnék. A sarki hentesen túl a hangok lassan elcsendesedtek.

*

Jó diákok voltak, mondta apám a folyosón.
Minden évben ezt mondta.
Az ő diákjai voltak és szerette őket.
Ki tudja, vajon a mai diákok énekelnek-e még?

*

Az Óvár tornyának harangja évente csak kétszer kondult meg. Húsvétkor és karácsonykor.

Mély és érces hangja volt. Olyan hangosan szólt, hogy elnyomta a betlehemesek lépteinek zaját a hóban, sőt még a házak csengőjének hangját is.

A harangszó kitöltötte szinte az egész rövid téli alkonyt, a város ekkor valódi betlehemmé változott.

A hegyek csak halványan körvonalazódtak a fekete égbolton. A hótakaró alól mindenütt apró fények bukkantak elő és pislákolnak. A főutcán égtek az utcai lámpák, de az ablakokban sötét volt. Mindenütt leengedték a rolókat, hogy az öreg Zachar ne lássa a fákat, melyeket gömbökkel és csipesszel rögzített gyertyákkal díszítettek. Ezen az estén ritkán voltunk együtt.

Míg mások az ünnepi asztal körül ültek, mi anyámmal csizmát húztunk és elmentünk sétálni.

*

Emlékszem a Nagy Göncölre az égen, a gyertyákra a temetőben, a sötét tornyokra, a párafelhőkre, a nyitott templomkapukra, a hóra a korlátan és dermedt térdeimre a hidegben.

Szentimentális dolgok és banális szavak, de mindenre pontosan emlékszem.

(Ö N É L E T R A J Z I R É S Z L E T 2 9 .)

170.

Természetesnek is tekinthettem, hogy egyszer csak megszakadt szellemi működésemnek az a varázslata, amivel megidézte 1944. október 8-ának eseményeit. Visszaállott az idő a maga helyére, vagyis 1956 novemberének elejére, én pedig vele érkeztem a belgrádi Moszkva szálló takarító-szerszámokkal bútorozott helyiségébe, ami jótevőim, és jó sorsom alakulása folytán otthonommá lesz mostantól – valameddig.

A vaságyon hevertem ingben-gatyában, mert ki kellett vetköznöm felsőruháimból, miután felfedeztem rajtuk néhány csúnya elszennyeződést. Megsínylették a monden helyeket, amelyeken az éjszaka folyamán forgolódtam.

Nem is szerettem elcsúfított ruháimra nézni.

Ülő helyzetbe manővereztem magamat, és tátott szájjal bámultam a sárgára meszelt fal egy pontjára, ahol rézből való vízcsapot láttam.

Ez a látvány föllelkesített, és végképpen visszarántott a második világháború idejéből, Berke néni kísértet-alakjától, Jucitól, és a nőhódításban is jeleskedő orosz katonáktól.

Vissza a jelenbe!

És ennek a jelennek első percében az a derék elhatározás született bennem, hogy odamegyek a csaphoz, és alaposan megmosakszom!

A készülődés részeként kihúztam magam alól a lábamat, és mint megannyiszor, ha mód kínálta magát, megsemmisítettem a térdemen látható sérülést szépen beforradt mintáját. És ennek a röpké odafigyelésnek az örve alatt muszáj volt legalább egy pillanatra még visszatérnem a második világháborúhoz. Pontosabban ahhoz a német katonaorvoshoz, aki a falunkon átvonulóban alkalmat lelt arra, hogy alkalmatlan és embertelen körülményei ellenére gyógyítási kísérletbe kezdjen egy maga által is majdnem reménytelennek tetsző esetben.

Akkor történt ez, amikor mozgásban volt körülöttünk a háború, és 1944. október 8-án bejöttek Püspökladányba az oroszok, tizedikén visszajöttek a németek, de két nap múltán ismét – és végleg – orosz kézre kerültünk.

A kétnapos német jelenlét során jelölték meg a szomszédunkban lakó Berkéék magán házát, mint alkalmi katonaorvosi rendelőt.

Még abban az órában szaladt értem Berke néni és követelte, hogy menjek vele tolmácsolni, mert ezt meg azt el kell rendeznie a német katonaorvossal.

Vonakodva mentem, de azután derűssé lettem, amikor ismerős arcot fedeztem fel az egyenruha hátterében. Azok egyike volt ez a katona, akivel korábbi hónapokban

kerültem beszédes barátságba, abban az időben, amikor ő is a polgári iskolából kórházzá lett épületben szolgált, én meg gyümölcsöt, mézet, lekvárt szállítottam oda is.

Akkoriban voltam leginkább jóban a német nyelvvel, és könnyen boldogultunk egymással. Azidőtt nem a polgári iskola tanrendje szerint tanultam, hanem az eleven valóság anyai életében. Korábbi két évben a vasúti vagonok végtelen sorában orosz frontra utazó, meg onnan visszatérő német katonasággal csencseltem az állomás környékén, a tolató vágányok rengetegében. Tojást, tejet, gyümölcsöt szereztem nekik. Pénzt adtak, olykor néhány üres töltényhüvelyt, vagy cigarettát. Rengeteget fecse-résztem velük.

Most majdnem a német doki mutatkozott hálásabbnak, amiért összehozott bennünket rossz sorsunk, és alkalmat adott neki egy jótéteményre. Ragaszkodott hozzá, hogy kísérhesse az Istent, és a térdemen mutatkozó – és magának az orvosnak a megítélése szerint is kriminálisan elgennyesedett – sebemet megműthesse. Szúrta, vágta, de végül kitisztította, bekötötte, meggyógyította. Mostanra dicsekvésként is alkalmazható testi ékességemként nézhetem és nézethetem.

Utóbb az hírlett, hogy Berke néni szeme láttára szúrtak-vágtak előző napon az oroszok, és ugyancsak az ő szeme láttára gyógyított meg másnap a német.

Egyedüli igazság volt azonban, amit én vallottam az orvosnak, és ami szerint hetekkel korábban rendetlenkedtem Ferenc bátyám szekerén, azután egy figyelmetlen pillanatban leestem róla, és a hátsó kerék átdöccent a lábamon. Tudni is kellett az orvosnak az igazi igazat, mert ez nélkülözhetetlen volt munkája sikeréhez.

Majdnem pityeregve köszöntem, amit értem tett, és csak annyit mondott:

Zwangslage.

Kényszerhelyzet.

Azóta vallom, hogy a még annyira átkos kényszerhelyzetekből is tudhat az ember valamennyi szépet és jót kikényszeríteni önmaga, és mindazok számára, akik jó okkal érdemelhetik.

171.

Mosakodáshoz készülődve természetesen előkelő helyet kapott figyelmemben a feladat, hogy fogat is mosok majd.

Rögtön bevillant, hogy ehhez persze elő kell kerítenem a fogkefém.

Elmosolyodtam azon a valahonnan felcsípett ismeretemen, ami szerint a fogak az agresszivitás, az önérvényesítés, az önfenntartás, meg a szépség szimbólumai. Mint oly sok mást, ezt is a kínaiak fedezték fel, és ennek nyomán lett fontos számukra a rágószerv karbantartása.

Az első fogkefék a Selyemúton kerültek Európába!

Merre találom azonban az én fogkefém?

Te jó ég! Bulgáriában használtam utoljára!

Ugrottam a táskákból, bőröndökből rakott gúlához, és egyszerre két cipzárt felréptem, de kapkodó kotorászás után a harmadikat is meg kellett nyitnom.

A keresett holmi helyett azonban így is csak boros butéliák, meg a nagy illattal jelentkező, vaddisznóból készült szalámi rudak tolakodtak a kezembe.

Drága bolgár barátaim ajándékai!

Önkéntelenül fülig szaladt szájjal vigyorogtam, ami közben az a banalitás jutott eszembe, hogy a nevetés is tisztítja a fogakat.

Ettől még inkább nevetethnékem lett.

Nevetéssel pótolom hiányzó fogkefémét!

Míntha az emberi elő-idők étkezéseinek gyakorlott mestere lennék, annak az időnek tudniillik, amelyben még nem léteztek maihoz hasonló étkészletek, kézi erővel bontottam fel egy konzervdobozt, majd annak éles bádogjával vágtam szeleteket a szalámiból.

Már elomlott a számban az első, mámorító falat, amikor az a lüke mondóka surrant át leghátsóbb tudatom legeslegalján, hogy aki a zsidónak nem köszön, elesik a küszöbön.

Ismét vigyor terült a képemre, ámde hirtelen támadt haragom azonnal új kifejezést ragasztott helyébe. Magamra haragudtam meg, és azt hiszem fennhangon is mondtam, de mindenképpen gondoltam, hogy elég a hülyéskedésből!

Szigorúan és állandó jelleggel soron lévő tennivalóimra kell összpontosítanom!

Akárha tükörben láttam volna, hogy egymásnak feszül alsó és felső ajkam, a homlokom pedig ráncolódik, amint a messziségbe nézek, oda, ahol a feladataim vannak...

Elég sokáig néztem valamerre, a feltételezett feladataim felé, leginkább talán a plafonra, de mindinkább felfogtam, hogy a semmit nézem.

A plafonról a padlóra fordítottam a tekintetem, utána körbenéztem, de nem szerettem látni a fakó-sárgára festett falat, ezért behunytam a szemem.

Hosszúnak tetsző ideig csendben voltam, de azután arra figyeltem fel, hogy halom a saját gondolataimat, amelyek így szóltak hozzám:

”Ez itt a kijelölt otthonod, és ezt kell belaknod, hogy szerethető otthonoddá legyen, mert momentán átrendezés alatt van a másik, az, amelyik jóval nagyobb, és vonzóbb, ám oda most nem engednek. Tudod, országos méretű átalakítások zajlanak most nálatok, és az effélék általában hosszú ideig tartanak. Úgy kalkulálj tehát, hogy esetleg gyötrelmesen hosszú időkre kell majd itt berendezkedned.”

Éreztem, hogy könny buggyant a szememből, görög lassan lefelé, elérkezik a szám sarkához, és közli velem csípősen sós ízet.

Ekkor egész testemben megrázkódtam és fuldoklón köhécseltem-kaoltam. Előbb idegen volt a jelenség, meg különös a bódulat, az émelyítő érzés, ami kísértte. Csodálkoztam rajta, azután elfeledkeztem erről a szabálytalan tapasztalatról, és csak a zsilip nélkül áramló könnyek hullatásának engedtem át magányos magamat.

Sűrű sóhajok kísérték sírásomat, és elismerően gondoltam Eötvös Loránd báróra, aki a kapilláris jelenségeket egészen új szempontból vizsgálta. Eszerint a molekuláris felületi energia a hőmérséklettel minden úgynevezett normál-folyadékra egyformán arányosan változik. És normálisnak nevezik az olyan folyadékot, melynek molekulái azonos méretűek és egyszerűek.

Éppen ilyenek az én könnyeim, továbbá minden más is úgy van, ahogyan a Révai Nagy Lexikonban valaha olvastam erről.

A falí vízcsaphoz mentem, hogy lemossam az arcomat, és esetleg igyak egyet, – de most véglegesen kiderült, hogy nem folyik víz a falból, már csak azért sem, mert mozdíthatatlan volt a csap.

Zsebkendőmmel, meg ingem derekával törülgettem arcomat, miközben azzal nyugtattam magamat, hogy szégyenletes illetlenséget műveltem ugyan az előző momentumban, de senki nem láthatta.

Mindenesetre mintát adtam abból, miképpen kell az embernek teljességgel átadnia magát az önsajnálatnak.

Az ajtóra lestem, azt a neszezést figyelve, amit onnan észleltem, de kis fülelés után kiderítettem, hogy szellőzőnyílás van a plafon közelében, mini propeller forog benne, és az ad időnként fület sértő hangokat.

Kiderült azonban, hogy mégis jogos volt a gyanúm, ami szerint az ajtó irányából is érkezik nesz, sőt: pillanat multán láthattam is nyílani a szintén sárgára festett ajtót, és nagyon lassan beúszott rajta Jóska, a Szabó nevű magyar és nemzetközi sakknagymester tréner, aki azzal hívta fel magára annakidején a nagymester figyelmét, hogy kétszázhuszonnégy Ady-verset mondott el fejből, egyetlen versenynapon, valahol a Balaton környékén.

Az én szívemben meg azzal bérelt magának trónszéket, hogy öt perc alatt szerezte számomra tegnap ezt a szállást, kuckót, menedéket, avagy harci megfigyelőállást. És bőkezűen tálalta-kínálja nekem azt a finom emberi esszenciát, értéközönt, amiből egész lénye épült, és aminek az engem is gazdagító részlete nélkül sokkal kivertebben vergődhetnék itt, a hazámon kívüliségben.

Amíg ezeket az érzelmi húrokat pengettem saját fülem gyönyörűségére, addig ő gyors, és enyhén bosszús terepszemlét tartott, miközben összemarkolta ágyra dobott ruháimat, mondván, hogy reggelre kitisztítva visszahozzák majd a szálloda illetékesei, továbbá rövidesen hozat majd egy ajtókulcsot és attól kezdve ne tartsam nyitva az ajtót, főképpen olyankor ne, amikor gatyában közlekedek. Egyébként is öltözök pizsamába, készüljek fekvéshez, mert holnap, korán délelőtt kell domborítanom a városszerte izgalmat kiváltó szimultán sakkpartin, amelyen harmincad magammal küzdök majd Szabó nagymester ellen. Bizonyos lehetek benne, hogy nyertesem, illetve győztesem hagyhatom el majd a mérkőzés színhelyét, mert feladja velem szembeni meccsét a nagyvonalú nagymester, de azért legalább a piéce touchée feltűnést keltetően bumburnyák eseteit próbáljam eliminálni, nehogy dévajon derüljön-vihogjon rajtam a nézősereg.

Felajánlotta, hogy használjam reggel a fürdőszobáját, azután elment.

Akartam és vágytam volna is pihenni, de erőszakosan és ismételtlen agyamba tolokodott a sértés, amit az este folyamán arcomba vágott Zoltán, amikor azt a hazugságot hangoztatta, hogy én Izraelbe mentem zsoldosként, az arabok ellen harcolni.

Nem is önmagában ez a könnyen cáfolható hazugság kavarta fel érzelmeimet, hanem az a keserves valóság, ami mögötte rejtett, és ami életem legfájdalmasabb, legszégeylenetesebb eseményével kapcsolódott össze.

Az 1948-as év nyarán, amikor a debreceni Csokonai népi kollégiumban éltem középiskolás diákéletemet, sugdolódzás kezdődött a kollégista fiúk öt-hatfőnyi, szűkebb és baráti csoportjában arról, hogy Izraelbe lehetne menni, palesztinok ellen harcoló katonának. Egy évi szolgálat után annyi zsold jár, amennyiből teherautót lehet venni, és aztán fuvarozásból élni.

Bármennyire suta-butá, gyerekes és majdnem hihetetlenül hangzó ez az életpálya modell, akadtak az alföldi, szegényparaszti világból, meg Erdélyből jött kamasztársaim között, akiket érdekelt.

Máig nincs hiteles ismeret a birtokomban arról, hogy miképpen indult ez az egész, de utólag visszagondolva nincs is jelentősége a forrásnak, mert akárhol, akárkinék a fülébe juthatott a kaland híre, avagy szülhette a hírt akár a kalandvágó maga.

A személyes érintettség okán-jogán is beszélhetek az ügyről, mert mihamar magam is a zsoldba állni szándékozók brancsába kerültem, ráadásul különleges megbízást is kaptam.

Pestre kellett utaznom, és kinyomoznom, hol, és kik intézik a zsoldosok szedését, és egyáltalán miképpen zajlik a folyamat a Palesztinába utazástól a teherautó árának a kézhezvételéig?

Meg minden, ami még előtte jogos-fontos tudnivaló.

Semmilyen vezérkedői, vagy szervezői tevékenység nem társult a feladatomhoz, csupán azért esett reám a választás, mert egyetlen voltam a kalandvágók között, aki járt már Pesten. Ott voltam első polgárista 1941-ben, és ezen alapult a belém helyezett bizalom.

Élveztem az utazást, de Pestre érve csak a Rottenbiller utcai polgári iskola környékén ödögtem, nosztalgizáltam. Aztán visszautaztam Debrecenbe anélkül, hogy bárkivel is szót váltottam volna, bármiről, ami küldetésemmel összefüggött.

Egyszer-egyszer felmerült bennem, hogy meg kellene szólítanom azt a pesti embert, aki ott szembe jön, de mit kérdezzek tőle? „Jó napot kívánok, tessék mondani, hogyan lehet Izraelbe katonának jelentkezni?”

Millióból egy ember, ha akadna, aki felvilágosítást adhatna, vagy próbálkozhatna vele. Esetleg mond egy címet, amiről kiderül, hogy hamis.

Ám, ha lenne is alkalmas hivatal, mit kezdenének velem, és szándékommal?

Gyorsan szaporodtak érveim, amelyek arra ösztönöztek, hogy ne is próbáljak tárgyalást kezdeni Izraelről, zsoldról, katonásdit játszani akaró debreceni népi kollégistákról, mert annak semmi jó vége nem lehetne.

Mesélő kedvem egyik hevében említettem Zoltánnak is az esetet. Ez adta neki a muníciót a tegnapi borgőzös, meg más tekintetben is feszült, zavaros összefüggésben a Majestic nevű, híres belgrádi mulatóban, hogy nyilvánosan próbáljon rágalmozni, vagy legalább gúnyolódva faggatni a nagy időkről, amikor cionisták zsoldosaként készültem indulni a palesztinok ellen.

A számára szerkesztett történetemben mélyen hallgattam arról, hogy semmi érdekes nem történt velem Pesten. Ott fejeztem be a neki előadottakat, hogy Pestről visszaérkezve, megállottam a Debreceni Csokonai Népi Kollégium kapuja előtt, amely kapun át egyébként a Pavilon laktanya egyik épületszárnyába lehetett jutni. A laktanyának azt a tömbjét Veres Péter, akkori honvédelmi miniszter utalta ki népi kollégiumi célra, egyik alkalmi odalátogatása során. Az alkalom tulajdonképpen nem is minket érintett elsősorban, hanem a hazatérő hadifoglyoknak szólt, akiknek a laktanya csoportosan sorakozó többi épülete szolgált pihenőhelyül a véglegesnek remélt hazatérés előtt.

Olyan diadalmas ünneplést rendeztünk, aminek a keretében körbe állottuk és felemeltük a rosszállóan fejet csóválva figyelő miniszteri vendég luxus-autóját.

Arról már véletlenül sem ejtettem szót Zoltánnak, hogy a kollégium kapuján belül rendőr várt, aki zordonan közölte, hogy senkivel nem beszélhetek. Elkísért egy üres szobába, és azt mondta: várjak, amíg tovább intézkednek az ügyemben.

173.

Hamarosan nyílt az ajtó, még hozzá hirtelen módon, de aki megnyitotta, nem lépett be, hanem az ajtóból nyújtotta felém rövid nyakát.

Azonnal felismertem Magosh Györgyöt, aki talán a Bartók Béla egyetemi kollégiumban lakott, és történelmet hallgatott az egyetemen. Mindenesetre két-három alkalommal előadást tartott a mi középiskolás Csokonai kollégiumunkban, már nem tudom, hogy miről, de jó emlékü jelenség maradt számomra, noha kettesben egyszer sem beszélgettünk.

Középtermetű volt és homályos emlékeim szerint ő is úgynevezett NÉKOSz bajszt viselt. Ez arról ismerszik meg, hogy nem borbély művészkedi össze, hanem maga természetes módján, mégis tömören, hangsúlyosan foglalja el sötétszöke színben mutatkozó helyét a szabályos orr alatt.

Feltűnő volt még rajta – legalább nekem – a szeme, ami szinte szűrt, ha nagyon megnézett vele valamit.

Vagy valakit.

Most például engem. Úgy nézett, és úgy kacagott fel gyors beszéde közben, mint a vadász, amikor megpillantja, hogy jól működött a csapdája, mert lám, benne van a levadászni szánt Valami!

– Na, te jóember! Jó ember vagy-e? Igazuk van-e azoknak, akik jó embernek tartanak? – kérdezte. Belépett, és becsukta maga mögött az ajtót.

– Az a tervem, hogy jó ember leszek! – feleltem abban a könnyed, hetyke modorban, amiről azt hittem akkor még, hogy Magosh Gyurka társalgási szándékának éppen megfelelő.

– Nem az a jó ember, aki nem követ el semmi rosszat, barátom, hanem az, akinek semmi kedve a rosszhoz – szögezte le. Közben a szoba közepéig jött, én pedig a katonai gyakorlóterre néző ablakhoz hátráltam.

– Kedvem van hozzá, és törekszem is rá, hogy jó ember legyek – ismételtem.

Összébb rándultak Magosh Gyurka szemei, és zordabb lett a hangja.

– Lenin szerint a tanulással töltött idő a kizsákmányolók elleni szabadságharc része. Ott van igazi tere a jó törekvéseknek! Nem nyaktörő utakon, kérkedő tettekkel törekedni és így szerezni pénzt, hírt meg dicsőséget! – Legyintett, azután a korábbi-nál is merevebben bámult rám. – Na, hát beszélj! Mi a helyzet?

Mínthogy hallgattam, toppantott és felkiáltott:

– What happend? What's going on here?

Belepirosodott a kiáltásba.

Nem értettem az angol dühöt, de fontosabb gondom volt, hogy értetlenül álltam szemben mindazzal az idegenséggel is, ami az épületbe lépésem első percétől fogadott.

Szavakat kerestem, hogy megfelelő formában tehessem fel kérdéseimet, de Magosh megint megelőzött. Mintha annak adna rangot, hogy itt csak ő kérdezhet.

– Személyi válságokon mindenkinek át kell esni, de hogyha ez olyan állapotokat szül, amelyekben egy, vagy több kollegista azt hiszi, hogy ő szabad úszó, ő egy maverick, akkor ezt minden eszközzel meg kell szüntetni! A körülmények logikája pedig olykor kegyetlenül fájdalmas lépésekre kényszerít.

Összepréselte a száját, hosszasan figyelt a cipőmre, végül mélyen elkomorult és az előbbiekhöz tette:

– Azt pedig mindentől függetlenül nagyon tanuld meg, hogy kölcsönt csak attól kérjél, aki a sajátját adja. Közpénzt ne bolygass. A kollégium pénze pedig a legnagyobb mértékben közpénz, amihez a gazdasági vezető sem nyúlhat. Pláne, ha alattomos cél szolgálatában teszi ezt!

Ekkor dobbant belém a felismerés, hogy – talán – lelepleződtem. Valamennyi titkomról tudnak! Arról feltétlenül, hogy a Kokasnak becézett gazdasági ügyintézőnk-től pénzt kértem, és kaptam. Illetőleg nem kértem, hanem elfogadtam azt követően, hogy a fiúk megszavaztak egy összeget az utazás és egyebek költségeire.

Nem vonhatom kétségbe, hogy ez még az én észjárásom szerint is bizony elítélendő, de milyen paragrafusokat alkalmazhat a felnőtt törvény? Máglyahalál, börtön?

És miért egyedül engem húznak itt deresre?

Lehet, hogy Magosh Gyurka sem, lehet, hogy az övéhez hasonló, vagy az övéénél sokkal magasabb polcokon állók sem tudják a teljes igazságot, hát akkor kérdezzenek végig mindenkit!

Szó sincs arról, hogy mindent másokra próbálnék hárítani, a magam felelősségét meg természetesen emelt fővel vállalom, de a teljes igazság kiderítéséhez teljes körű tudakozódás lenne szükséges!

Avagy az már megtörtént?

Azért vagyok a többiektől elkülönítve, mert azokat külön faggatják?

Eltérő elképzelések zsongtak a fejemben arról, hogy milyen kihallgatási technikák léteznek és olvasmányaimra, bűnügyi filmekre próbáltam emlékezni, de nem jutottam jó eredményre.

Már nyelvemem volt, hogy jelenlegi kikérdezőmtől egyértelműsítőn kikérdezem végre én, mi az, amire annyira kíváncsi, hogy végre birtokába juthassak annak is, amit magam is világosan szeretnék látni!

Magosh Gyurka ezúttal is előbb szólalt meg, mint én.

Most vettem észre, hogy különféle papírok, – talán – hitelesebben mondván: iratok reszketnek idegesnek tetsző kezeiben. Próbálta paksamétáját melléhez rögzíteni, és időnként vizslatta, nézegette a csomagot, mintha keresne közöttük valamit.

Az arca nem annyira, de a hangja mosolygott.

– Anyai nagyanyám tizennégyszer szült – mondta, és hosszan hallgatott utána, majd így folytatta: – Több gyermekét elvesztette. Az általad írott, és ide a kollégiumba küldött, és itt nagy tetszéssel körülajnározott életrajzodban írod, hogy a te nagymamád is tizennégyszer szült, ebből hét gyermeket halva.

Megmozgatta az álla alatt szorongatott papírokat, de nem vett elő közülük semmit. Kis szünet után az iméntinél szélesebben mosolyogva, lendülettel mondta:

– Az én születésemet követő pénteken Goldklang metsző közreműködésével Ábrahám atyánk szövetségének tagjává lettem. Panaszosan szipogtam, mesélte Anyám, de különösebb baj nem történt. A szertartás alatt Klein Lipót tartott ölében. Egy kicsit szomorkodott, mert Pészach miatt a bort drágábban kapta. Egyébként anyám hűgának férjeként jutott az említett tisztességhez.

Megint kotorászott a papírjai között, és most kivett egyet a többi közül, de nem kezdett vele semmit, csak külön tartotta, oldalt, a válla fölött. Elnézett mellettem az ablakokra, azokon át a külvilág felé, és lassan, halkán mondta:

– Szavakban, így előadva, ez jó látványkép, ámde tudjuk, csak az a reális, ami láthatatlan, megfoghatatlan, szellemi, amit magunkban és magunk által ismerhetünk meg. Minden látható és tapintható dolog érzékeink szülötte, és ezért csak látszat.

Mozdult bennem az ösztön, hogy röptében vitázni kezdjek, mert ismerős volt a téma, de akkorra már olyan mértékben felhalmozódott bennem a fojtott harag, keserűség, továbbá majdnem félelemként érződő, általános bizonytalanság, hogy néma maradtam, és nehezen szedtem a levegőt, szinte fuldokoltam.

174.

Ha kellő szabadság birtokában tehetem, elsőként az ellen fellebbeztem volna, hogy „körül-ajnározott”-nak titulálta Gyurka a szóbahozott írásművem. Holott: igenis óriási örömmünnepet, felhajtást keltett a maga idejében. Magam is csak utólag érte-

sültem, hogy kollégiumi esten olvasták fel, több példányban legépelték és bármely érdeklődő számára hozzáférhetővé tették. S maga ez a tizenvalahány oldalas, kézzel írott mű tette lehetővé, hogy kollégiumi tag legyek, az egyébként általánosan kötelező felvételi vizsga nélkül – harsogó közfelkiáltás nyomán!

Amikor pedig a csodásnak érzett hívást véve elrepültem siralmas pesti csavargásaim ösvényeinek egyikéről Debrecenbe, a Bartók Béla népi kollégium Hatvan utcai épületébe, a bőrömön is tapasztalhattam az irántam áradó szeretetet.

Naponta megtörtént például, hogy szobájába hívott kollégiumunk szellemi óriása, egyébként igazgatója, Lemhényi Jenő, egy rövidebb-hosszabb csevegésre, vagy felkeresett a tizedmagammal lakott szobámban Kállai Joe, magyarul Kállai Jóska, kollégiumunk akkori titkára. Belépkedett hosszú lábaival és magasba emelt kezével tapintotta a levegőt, hogy elég meleg-e, mert akkor már őszi, tüzelési időszakot élünk, noha dekára beosztott, poros-darabos koksszal gádzálgodtunk.

És megjelent emlékezetemben az a Kállai Joe, aki azt követően lépett elő kollégiumunk igazgatójává, hogy elköltöztünk a Hatvan utcából a Pavilon laktanyába, erre a helyre, ahol most valami egészen más van, mint aminek lenni kéne!

Mit keres itt például ez a Magosh Gyurka?

Mit akar tőlem?

175.

Hátrább lépett a közelemből, majd lassú, céltalan, ide-oda sétába kezdett. A hangja halk volt.

– Gondolom, nem tudod, hogy a Pészach pontosan mit jelent? Azt jelenti: kovásztalan kenyér, a tavasz, a szabadság ünnepe. Te, aki fegyvert készülsz fogni ennek az ünnepnek a szabadságáért, nem tudod: miért vállalkozol valamire, amiről szintén nem tudod, hogy micsoda. Egyébként a kivonulás ünnepe is, ezt majdnem elfelejtettem mondani. Továbbá a boldog Pészach feltétlenül kóser is. Na, nehogy többre tanítsalak, mint amennyit tudni akarsz.

Álla alá szorította a mellén tartott papírokat, egyet kihúzott, és felém nyújtotta.

– Olvasd! – mondta.

Felismertem, hogy az agyonfogdosott kis papíron életem első, nyomtatásban megjelent, kicsiny írásának-szövegének a másolata van. Sokszor láttam Joe íróasztalán, és olvasásra kínálhatta minden arra járónak.

A Kommunista Párt megyei újságjának, a Debrecenben megjelenő Néplapnak egyik oldalán közölték abban az időben, amikor örömteli változásként a Pavilon laktanyába költöztünk, a Hatvan utcából. Nem emlékszem rá, ki biztatott a megírására, miképpen került az újság szerkesztőségébe, de dicsőséges napokat éltem a megjelenés tájkán

Eképpen szólt:

„Kettő elöl – kettő hátul, négyen baktatunk a Pavilon laktanya felé. Négy fiatal fiú. Csokonai kollégisták. Az első kettő egy nagy kondért cipel. Visszük a vacsorát a

fiúknak. Pár napja így hordjuk az ennivalót, mert kétfelé lakunk, és csak egy konyhánk van.

Örömmel szemléljük a hatalmas laktanyaépületet, amelyben már nem lesz kényszerűen összetolt három ágy, amelyen négyen szorongunk, és nem kényszerülünk padlóra dobott szalmazsákokon, vagy csupán pokrócokon aludni.

Az elhagyott, öreg laktanya lépcsőit hosszú időközön át a mi apáink, bátyáink szöges bakancsa koptatta, most mi vesszük birtokba itt a tágas tereket, és a magunk terveit valósítjuk meg.

Csupa tűz, alkotóerő valamennyi fiú!

Diadalmas kiáltással fogadnak, és jó étvággal kezdenek az ebédhez, miközben folytatódik az örökös, lelkes tervezés, a gyönyörű jövő formálása.

És tudjuk, hogy nem csupán elképzeljük, de meg is valósítjuk azt a jövőt!”

Volt még valami, de abbahagytam az olvasást és visszanyújtottam az újságpapírt Gyurkának.

– Miért kellene olvasnom? – kérdeztem.

Vállat rándított, és azt mondta:

– Nem árt olykor megnézni, honnan indultunk, és hová érkeztünk.

176.

Még mindig nem fogtam fel, hogy mi történik? Ahhoz képest, hogy letartóztatott, vagy feltartóztatott Magosh Gyurka, semmi lényegi tartalmat nem bogozhattam ki társalgásunkból.

Hallgatási szünet után megkérdezte például:

– Mi a jobb megoldás szerinted? Az-e, ha téged küldelek el, vagy, ha a többieket?

– Nem értem a kérdést.

– Pedig amúgy törekvő, igyekvő, figyelő alkat vagy. Mondhatnánk személyiséged megragadásaként ezeket a jelzőket is, zelóta, vakbuzgó, meg frondőr. Ez utóbbi azt jelenti: izgága. Egyebekben van bizonyos képesség a tudás megszerzéséhez és alkalmazásához is, ám, ha romlott jellemmel társul a tudás, az dupla veszedelem.

Megint előhúzott egyet a mellkasára szorított papírok közül, de rögtön vissza is tette, miközben szúrós szemekkel nézett rám, ami úgy tetszett, akárha távoli messzeségben próbálna valamit fürkészni.

Már hosszú ideje tudatában voltam, hogy iszonyú rémület fojtogat.

Másodpercekkel korábban még neki-nekidühödtem, hogy csak leteperem ezt a felfuvalkodott és ki tudja miféle illetékeségre hivatkozva pöffeszkedő, pimaszkodó, fenyegetőző alakot, de most már tudtam, hogy rettenetes félelem szorítja a torkomat, a mellkasomat, bizonyára minden porcikámat, és nem találok eszközt, módot, hogy szabaduljak alóla.

– Félsz? – kérdezte, mintha egy megszerkesztett dráma részeként kérdezne.

Nem volt erőm hangot adni, ezért csak rövidet biccentettem, ami után rögtön hevesen, tagadóan ingattam a fejem. Úgy emlékszem a pillanatra, hogy a számat is

kitátottam, annak a módján, mint aki szólni akarna, de semmit nem tudtam mondani.

– Ha nyíltan beszélsz, azzal tudsz segíteni. Ha konokan hallgatsz, az senkinek sem jó. Az elzárkózással társaidnak is ártatsz.

Elfordult tőlem és az ablakok egyikéhez ment, onnan folytatta gyilkos szónoklatát:

– Szélsőségekre hajlamos, a maga feje után járó ember. Képes figyelemreméltó pozitív tevékenységre, és el nem hanyagolható tévedések, hibák elkövetésére.

Felém fordult, és felszólított:

– Na, te jóember! Mi a bűnöd? Loptál? Mit választasz tehát? Nem vallasz, véded magad és takargatod a többieket, akik beszédesebbek? – Teljes erőből felordított: – Morális elvekhez ragaszkodni egy olyan korban, amely a morál ellen hat? Kérem szépen, hát kormányozza szellemét az ember és ne érje be szurrogátumokkal! Ne tévesszük szem elől, hogy a dolgok nemcsak önmagukkal, hanem ellentétükkel is azonosak! Figyelsz? Mindegy mit mondasz, vagy mit hallgatsz el, a kollégiumi közösség védelme érdekében, az a te nagyvonalúságod hamis jele lehet, te magad ellenben ki vagy zárva a kollégiumi közösségből, mégpedig azonnal, amint befejeztük ezt a beszélgetést, amit ezennel be is fejeztünk! Indulj! Menj!

Sebesen az ajtóhoz lépkedett, felrántotta és kikiáltott:

– Kísérje a kapun kívülre ezt a személyt, és ne engedje visszajönni!

177.

Másfél évvel később, amikor a Néplap nevű, debreceni kommunista újság státuszába kerültem és újságírói munkakapcsolataim során városi, meg megyei pártvezetőkkel és például rendőrtisztekkel is bizalmasan beszélgethettem, feltárult előttem a történet titkosítottan kezelt része is.

Megtudhattam például egyik rendőrtisztól, akivel igen bizalmassá alakult a kapcsolat, hogy nem járt jó idő akkoriban a cionizmusra, meg a híveire Magyarországon, mert ideológiai-politikai eltévelyedésnek, egyenesen károsnak, veszedelmesnek minősítették a hivatali magasságokban.

Ebből is következett a hajcihő, a népi kollégisták parányi csoportjának elrettentő regulázása például Debrecenben. Az érintettek büntetése végül csak annyi lett, hogy engem kizártak a kollégiumból. És persze még ezt is mélységes titok övezte, még kollégiumi társaim sem tudhatták a valóságot azonnal és minden részletében.

Én viszont minden részletét idegeimben hordom annak a kegyetlenségnek, ami rám szakadt – kizárásomat követően.

Soha többé nem adódott alkalom, hogy személyesen találkozhassak Magosh Györggyel, de minden távolságon át üzenem Neki, hogy valamennyi rosszért megbocsátottam, legfőként hálás vagyok neki azért a csodás jótéteményért, hogy ő segítette visszajutásomat is a népi kollégiumba.

(folytatása következik)

F E N Y V E S I O T T Ó

Berzsenyi Dánielt ünnepelve*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Egy vallomással kell kezdenem, engem, aki nemrég fejeztem be a *HALOTT VAJDA-SÁGLAKAT OLVASVA* című könyvem írását, mindig is különös vonzalom fűzött a vidéken élő és alkotó írókhoz. És Berzsenyi Dániel, aki egyik legnagyobb alakja a magyar költészetnek, ízig-vérig vidéki ember volt. Élete és műve – számomra – példaértékű.

Én magam is immár hatodik évtizede vidéki emberként és alkotóként éltem a Délvidéken: Mohol-Gunarason, Topolyán, Újvidéken. Majd miután Magyarországra kerültem, inkább a vidéket választottam, a Dunántúlt, Veszprémet, és a Balaton-parti alig négyszáz főt számláló Lovast. Immár lovasi házam ablakából tekintek szorongva dél felé, mint a barbárokra váró Nobel-díjas John Maxwell Coetze, akinek regényében „újra és újra felbukkan a barbárok híre, akik talán meg akarják támadni a Birodalmat”. A téma felettébb aktuális, de inkább visszakanyarodom Berzsenyi Dánielhez, akiről leg többet Márai Sándor *ÍRÓK, KÖLTŐK, IRODALOM* című könyvéből tudtam meg, aki a magyar szerzőkről írt esszéi között elsőként Berzsenyi Dánielről értekezett.

Márai szerint Berzsenyi életének „külső formája” szelíd és idilli volt. Ősei földjén családjának élt, a földet túrta és szabad idejében a múzsáknak is áldozott. Soproni diáksága idejében duhaj nemes ifjú volt. Házassága után megkomorodott. Vagyonos emberként élte le életét.

Összesen 150 verset írt. Kortársai szerint amolyan horatiusi bölcsesség áradt belőle. Még a művészi sikert is megadta neki a sors: a XIX. század legnagyobb magyar értelmiségei úgy tisztelték, mint senkit azelőtt. Egyetlen verseskötete a kor magyar bestsellere volt, több kiadást is megért. Kazinczy Ferenc dicshimnuszot zengett róla. Kölcsey viszont keményen bírálta.

Állítólag vérmes, kövér ember volt, rátarti és szomorú. Az írók között mogorván és esetenül mozgott. Szemérmes, félszeg, darabos volt. Pesten a tiszteletére összegyűlt kortársai között csak hümmögött. Vidéken, messze Budapeستől, Egyházashetyén és somogyi birtokán, Niklán élte le életét.

Berzsenyi horatiusi idillről énekelt:

„Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz.

Légy víg, légy okos; míg lehet, élj s örülj.

Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,

mint a nyíl s zuhogó patak...”

* Elhangzott Egyházashetyén, 2019. május 11-én, szombaton

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mit kezdünk a XXI. században a költészettel, az irodalommal?

Mit kezdünk a tizenkilencedik és huszadik század költőivel és íróival?

Használjuk-e, olvassuk-e a régmúlt idők költőinek verseit?

Aktuális-e nagy költőink életműve?

Többféle válasz lehetséges.

Nem feledtük el őket, mert most is itt állunk, és Berzsenyi Dánielre és másokra is emlékezünk. A szülőfalu példásan ápolja nagy fia hagyományait. Vas megye pedig sorra rendez országos jelentőségű rendezvényeket a hagyományápolás szolgálatában. Se szeri, se száma a Berzsenyiről elnevezett intézményeknek. A költő életműve iskolai tananyag.

Berzsenyi nyomán feltehetjük a kérdést, ment-e a könyvek által előbbre a világ? Ment-e a kultúra, a művészetek összessége által annyit előbbre, amennyi kívánatos lenne.

Jobbak lettünk-e a vallástól, filozófiától, s hogy mást mondjak: jobb lesz-e az ember az anyagi jóléttől? Igen, valóban a jólétet említtem akkor is, ha tudom: emberek milliói éppen nem a jóléttől szenvednek!

Nem időszerű-e a „nincsen remény” tragikus felkiáltása? Az atomkorszak közepette, oly sok népiirtás, ostoba háború és oly sok ordas eszme után és közben? A romantikus víziók és utópiák huszadik századi tapasztalata után és közben?

Szerintem a költészet olyan, mint a drága gyógyszer, elég belőle naponta néhány sor, néhány versszak, néhány passzus. Elég elolvasni néhány sort, hogy aztán órákig a költővel maradjunk. Jobbik énünk azt mondja, kell a remény!

S ennek egyik alapja Berzsenyi, egyik legnagyobb magyar költőnk, teljesítménye lehet. Ha mégoly sötétek is gyakran a színek, ha mégoly kilátástalan is a nemzet és az egyes ember helyzete és jövője, akkor sem szabad feledni, hogy a kínok kimondása már esély az oldódásra, a kínok szelídülésére.

Az írói életművek egyik legfőbb mozzanata általában a boldogság keresése.

És a XXI. század emberének is legfőbb vágya a boldogság, a harmónia és a beteljesülés.

Talán nem elégé figyelünk régmúlt költőinkre: Balassira, Berzsenyire, Vörösmartyra, Arany Jánosra. A nemzet sorskérdéseit középpontba állító, a múltból táplálkozó jelen- és jövőigénylés, művészi tökélye még sok értéket, és etikai tartást adhat a kései utódok számára is.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Egy vallomással tartozom, Ambrus Lajos szerkesztő urat valamikor a nyolcvanas években ismertem meg. Azóta nagy tisztelettel követem írói és szerkesztői munkásságát. A kilencvenes években, amikor családommal a Délvidékről áttelepültem Magyarországra, néhány versem az általa szerkesztett *KORTÁRS* folyóiratban jelent meg, ahol többek között olyan szerkesztők és rovatvezetők voltak, mint Domokos Máttyás és Orbán Ottó.

Ambrus Lajos elmondása szerint Orbán Ottó kedvelte verseimet, a szerkesztőségi értékelések során általában dicsérte őket. Ezek után – ismeretlenül – én is különös szimpátiával figyeltem költészetét és műfordításait. A világlíra számos költőjét tolmácsolta magyar nyelvre. Orbán Ottóval személyesen csak halála előtt találkoztam, betegsége miatt, ő már alig tudott érdemi dolgot mondani nekem, a fiatalabbnak. Én pedig soha nem voltam az a nyomulós fajta.

Orbán Ottó emlékét felidézve engedjék meg nekem, hogy felidézzem az 1936-ban született költő egy, 1973-ban megjelent esszéjét, amelyben Berzsenyi Dániel és Csokonai Vitéz Mihály helyét, hatását és jelentőségét mérlegeli a magyar irodalom-történetben.

Orbán Ottó Berzsenyi és Csokonai alakját és költészetét rokoniként azonosítja, ellentétben Petőfi Sándor és Arany János munkásságával, mely költészettörténeti pillanat és szerep tekintetében más, mint Berzsenyié és Csokonaié. Orbán Ottó szerint a jó pillanat és a költő szerepe meghatározó: „Pusztán a nagy szerep, nem tesz költővé senkit. De a nagy költő nagy szerepben magát múlhatja felül.”

Szerinte Petőfi és Arany költészetébe „beledolgozik” a történelem: „tehetség és végzet együtthatásából jön létre a jó pillanat és a nagy szerep”. Berzsenyi és Csokonai számára ez nem adatik meg, a sors nem ír nekik ilyen szerepet. Létrehoz azonban mást, számos legendát és elméletet a meg nem értett költő sorsáról, illetve a korán jött tehetségről, valamint az állandó újraértelmezés, másképpen való értés igényéről.

Orbán Ottó *A KÖLTÉSZET HATALMA* című kötetében a mesterség és költészet tárgykörét elemzi, valamint több magyar költő versében keresi meg a pillanat és szerep kérdéskörét. Többek között Berzsenyi verseit is göröcső alá veszi.

Orbán Ottó szerint Berzsenyi és Csokonai között valamiféle együvé tartozás és szerepazonosság figyelhető meg. Mielőtt bármi következtetést levonnánk, egy kis kitérő: értő kritikuskai szerint Orbán Ottó „benne él a költészetben”, „belül van a költészetén, a hagyományon és jelenen”, azaz verseiben új választ keres a hagyomány átsajátíthatóságának kérdésére. A költészet története Orbán Ottó számára példa-, forma- és szerep-tér. Szerinte Berzsenyi költeményeiben együtt van minden, amivel a kései utódoknak is sorra szembe kell majd nézniük.

Orbán Ottó számára az alapegység a verssor, amely megjelenítés-formájánál fogva az összefüggésteremtés látszatát kelti, egyszerre mutat vissza (a hagyományra) és előre (új érzékenységek) felé. Szerinte a világ-látvány-élmény és az „egzisztenciális indíttatású stílusprobléma” közötti kapcsolat hozza létre és szervezi a verset.

Orbán Ottó számára a költészet történik, teremtődik és a „jó pillanatban létrejövő verssor” évszázadokat ívelhet át. A XX. század vagy a XXI. század költőjét a verssor vezetheti vissza az elődökhöz, Berzsenyihez, Csokonaihoz vagy másokhoz. Mert a költészetben léteznek végtelen, örök érvényű pillanatok és szerepek. Miközben az Isten úgy intézi, hogy megöregszünk és a szent ifjú világ felett „halottas ének zúg”, itt is, ott is, „ösbuja, telt althang” szent poézise jelent fogódzót.

Orbán Ottó szerint Berzsenyi életműve klasszikus értelemben egy csoda.

Berzsenyi sokat idézett sorra „Tündér változatok műhelye a világ” Orbán Ottónál kérdéssé, kétellyé minősül, mert a költő birtokügyekkel bajlódik, mert Horatius szel-
leme mellett „nincsben telnek a férfievek”. Berzsenyinél együtt van „üstökös nyomor”
és oszloprengető eszme, görög mérték és hízott disznó. Ezzel a ténnyel az utódoknak
is szembe kell nézniük: a roppant igénnyel és a nevetségesen kisszerű körülményekkel.
Mert eszme és valóság között világnagy a szakadék.

És a szakadék felett, mint valami angyali artista, a szó szoros értelmében életét
kockáztatva járka ide-oda a költő. Ez a légtornászmutatvány máig érvényes nagy
példa, Európa szegényebb felének tanulva tanuló gondolkodóié.

Ez a háló nélküli légtornászmutatvány-szerep fűzi egybe Berzsenyi Dánieltől
kezdve, Orbán Ottón át, napjaink poétáit.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Heteyek!

Köszönöm, hogy meghallgatták egy vidéki (a Balaton északi partján élő) költő
ünnepi gondolatait.

HUBERT ILDIKÓ

A Pegazus földre szállt – Baróti Szabó Dávid négy költeménye

Baróti Szabó Dávid (1739–1819) verseinek kiadást előkészítő munkálataikortalálkoztam az alábbi, ma is aktuális mondanivalójú versekkel: leánynevelésről, trágár beszédéről, az öregember életéből eltűnt örömről. Bár „régiek” a költemények, de mai tanulságokkal. Talán nem haszontalan fényűzés a magunk lelki hasznáért néha elfeledett költők aggodását komolyan vennünk, még ha el-emosolyodunk is meghökentő kifejezőmódjukon, „erkölcsösöz” figyelésükön, mert meg is vizsgáztalódhatunk általuk.

Baróti Szabó Dávid a klasszikus időmértékes verselés (antik görög-latin) magyar nyelvű megújítója, költő, műfordító, nyelvújító és folyóiratszerkesztő volt. Ex-jezsuita, aki rendje feloszlata után (1773) megnyugvást talált a versírásban. Virág Benedek, Vörösmarty Mihály, Berzsenyi Dániel, Arany János és mások írásaiban ráismerhetünk költészetének hatására.

Az itt közölt művek a szerző kiadásra váró, kéziratban maradt verseiből valók. A korabeli helyesírás megtartását az időmértékes verselés indokolta.

*

Baróti Szabó Dávid *Kisasszony neveltetés* c. költeménye tematikailag az *Egynémely úrfiról*; *Egynémely kisasszonyról* sorába illeszkedik: általuk a munkát kerülő, csak cicomázáshoz értő ifjakat és a másokkal neveltetés torz eredményét teszi neveltségessé a költő. A gyermekének mindent megadó szülő csalódottsága ugyanolyan szájalmat keltő, mint majomszeretete, rossz példaadása. A három év után hazatérő lány külsejének leírásában, a szerző a látvány realiztikus erejével érzékelteti a félresiklott nevelés eredményét. A divatot képviselő ruhadarabok neveltségessé tételével, de meg nem nevezésével, a látszatvilág értéktelenségét ostromozza: „Melly pökni való formára szabatta Öltözetét!”

Az egyszerű életmódból, Erzséből Lizivé váló, anyanyelvét nem használó, önazonosságát feladó kisasszony erkölcsi megsemmisülése a „madám” emlegetésével válik teljessé.

XVIII. századvégi pillanatképet láthatunk: „módiról,” erkölcsről, céltalanságról.

Merre sietsz e ' Leánykával? térj vissza, 's Madámi¹
 Kézre ne bízd: ez alatt, fogadom, meg-romlik. – Hogyan járt
 A'szép Erzse (kit a ' Természet minden ajándék
 Kíntseivel fel-készíttette, 's szorgalmatos Anyya
 Még jobban kezdett valatsínosgatni) nem hallád? –
 E' nyavalyást a' nagy-szájú Hír arra dobolta,
 Hogy maga-is nem tom mi Madámhoz küldgye leányát.
 Ah, nem győzi szegény síratni, hogy engede most-is!
 A' sok aranyt mind rá költé, 's el-végre merő kárt
 Valla szülöttével. Meg-tölt háromszor egészen
 A' kerek esztendő, hogy Lízink, anyya' kezétől
 És szemitől meszszebbre szakadt. – Pállyája le-folyván,
 Érette-megy a küldöthintó. – Mint várja! miképpen
 Néz-le magassablakjairól a' büszke reménytől –
 Már el-részegedett Anya! – Meg-jő: jaj, de minémű
 Vad színbenn! Haja szerte repül, és borzas; alá-tsügg,
 Kankarikos fürtötskékbenn egy része, szemére:
 Homloka sem látszik tőlök. – Jól tette: pirúlni
 Úgy sem tud. – Szép Módi! talán egy puztai lóhoz
 Illene. Nézd, csupasz a' nyaka, mellye, mezíttelen, és nyíltt
 Mészárszék. Melly pökni való formára szabatta
 Öltözetét! gatyá-ként fellyúl húzd-öszvegarlanddal;²
 Kis, 's könyökig sem nyúló, szük újjakkal ereszd-ki
 Oldalait, 's fenekét a' zsáknak mesd-el, utánna
 Egy rongyot farkúl hagyván: 's mássára találnál
 Módi ruhájának. – Mit mondgyak tarka, 's keresztbe
 Vett lepedőjéről, melly tsaknem földig alá-lóg
 Vállairól? éppen így jár egy ronda Tzigányné.
 Ez mind hagygyánvólna, ha még fenn vólna leánynak
 Völtterköltse. – Talán nem-is ő, mert szóllani sem tud
 Vagy nem akar született nyelvé: betsmérli, gyalázza
 Ön nemzetségét, és annak régi szokásit.
 Ízetlen, fetsegő, lotsogó, munkátalan úzi[?]
 A' tántzot, 's a' sétálást: majd meg-vesz, ha meg-lát
 Egy valamelly szebbetske legényt: későn kel az ágyból
 És mindgyárt dőzsöl; készül az ebéd-is azonbann
 Már teli hassal az ételben tsak válogat; egy sints
 Kedve szerént: ez sós; ez sótalan, az nem eléggé
 Zsíros: az, el-főtt. Azt vélnéd, hogy mind ki-tanulta

A' főzés' mesterségét; 's egy puszta leveskét
Ő maga meg nem tud készíteni. – Félre, Madámok,
Népünk' vesztegetőji! Fa-pénzt nyújtottatok eddig,
Nem kell illy vásár-fija, szebb 's jobb osztatik itthon.

S ahogy a nevelés gyakorlatáról, úgy a megbotránkoztató beszédstílusról is minden korban hírt adtak írástudóink, legyen a műfaj vers, avagy prédikáció. (NB. *AHátvanhat csúfos gajd* c. kötet korabeli példákat kínál.) Baróti Szabó nem a káromkodás szövegét, hanem a mocskos szájú beszédet ítélte el: „...dohos Lélekzeteddel meg ne döglelj engem is!” – mondja ki a költő. Az anyanyelv féltése nem szólamként hangzott el XVIII–XIX. századi íróink műveiben! Baróti Szabótükörbe nézette az igénytelen „mocskos szájút”, annak szégyenkezésében reménykedve: „Milyen a beszéd, /Az emberek közt olyan ám az ember is!”

EGY MOTSKOS SZÁJÚRÓL

1803

Állj egy' kevéssé, kérlek, ály tovább: dohos
Lélekzeteddel meg ne döglelly engem'-is.
Tisztalanság, 's szűz fület-martzangoló
Minden beszéded: mert nem-is szóllani
Másféle tárgyról. –Nem találhatott Venus
Hívebb kerített. – Tisztes emberek között
Hogy' mersz forogni? nem tapasztalod-e, miként
Pirúlnak, el-fordúlnak, ajkad még alig
Kezdvén mozogni? hogy' lehetsz olly vakmerő?
Egy tsepp-szemérem-sem-tudó hogyan lehetsz?
Valaki felőled valami jót gondolhat-e?
A' szívnek a' nyelv sípja: millyen a' beszéd,
Az emberek közt, olyan ám az ember-is.

A költő *Nátha* c. írását fricskának szántam: lám-lám, elődeink is mertek a költészet magasáról leereszkedve, egész vulgáris témáról írni! (Baróti Szabó számára nem volt tabu a betegség!) Amin talán mosolyoghatunk, mindezt klasszikus versemértékben teszi! (Poétánk egészen öreg korában jött rá, hogy a magyaros, hangsúlyos verselés és az időmértékes együtt is működhet: „Látni fogod azt-is; hogy ámbátor a' Görög, és Római nyomdokonn mindenkor örömesebb járok, az úgy-nevezett soros versektől sem voltam idegen. Szépen kelhetnek ezek-is, tsak ne legyenek egyszer 's mind láb-mértékre véve: mert akkor el-készülhetetlenül ki-nyög belőlök a' szerentsetlen erőlködés, és a' rúttsgázás.”³⁾)

Undorodást okozó nedvesség' rúsnya leánya
Hogy' mertél olly szemtelenül ide jőni? mit ártott
A' Költő, hogy rája kenéd babonájidat? ím tsak
Tátott szájjal vesz lélekzetet, így is aliglan.
Orra rekedtt: burnóttal⁴ fel nem törheti gáttját,
Bár öblös börböntzójét minden nap ürítettse.
Már nem tudgya, hová légyen: fáj a' feje: reszket
Minden tagjaiban: mord-kedvű: tutyma: sem étel
Nem kíván, sem italt, már álmat várna, s' ez is fut;
Bár igen-is sok vólt, kínzó kezeidnek elég nem
Vólt ez még; más tsúfságot téssz rajta: ki-törvén
A' rekeszeltt nedv korlátit le-tsapogatod orrát
'S permetezisre hozod: Nem győzi törölni, ki-fúni. –
Menny-el: haragra ne vidd, másként ezer átkokat írand
Ellened. – Íme Komáromban lakik egy Olasz: ennél
Kedves vendég léssz: három-négy hétig ha nála
Szállást versz, nem fog jobban kürtőjinek (ámbár
Sepregetésekből él) mintsem néked örülni.

S végül, személyesebb hangütésű költeményt hoztam, a virti poétától (A költőt virtibirtokára hívta meg a szeretett tanítvány, Pyber Benedek családja, hogy nyugdíjazása utáni éveiben nyugodtan élhessen, alkothasson. Majd húsz esztendeig, haláláig élt a Pyber-házban.) A verset Pyber Benedeknéhez írta, s egy másik versvariációból az is kiderült, hogy annak születésnapjára. Mi az oka a borongásnak, amelyet már a cím elárul? Talán a költő több verséből összeszededetett információ megmagyarázza: A táblabíró tanítvány későn határozta el magát a házasságra, és a gyermekáldás csak lassan érkezett meg. A negyvenes éveit elhagyó Pyber Benedeknek nem született több utóda az egy kisfiún kívül. Baróti Szabó e késői családalapításért családtagként aggódik, s ha hihetünk a mű datálási dátumának, a versíráskormár hetven esztendő volt. A sok bajt megélt, idős ember (a rendből annak feloszlatása után kikerült; a felvilágosodás eszméi fellázították a biztonságosnak hitt világot, amelyben világi papkénttanügyi rendeletekhez alkalmazkodva kényszerült tanítani; betegségkínozta, szülítés is érte) könnyen bele tudott helyezkedni az adott körülmény örömet nélkülöző hangulatába: „Ebben vagy abban; senki bóldognak magát / Nem érzi lenni.” A filozofikus gondolatokat sem nélkülöző sorokban az Örömet szólítja meg, s eredménytelen keresésébe belenyugodva, tán vígaszként mondja ki a ház asszonyának, s önmagának: „Számkivetettek vagyunk / A' míglen élünk! tsak az halál nyit útát, hogy / A' jót el-érjük...”

Heába keresünk téged' itt, áldott Öröm!
 El vagy szeminktől[?] rejtve: nem szeretsz
 Velünk lakozni: 's olykor ámbár látszatol
 A' kék egeknek vigasságos bértziról
 Közinkbe jöni;nintsen úgy: kedvünk soha
 Be-telni nem tud; tsak fogyatkozást talál
 Ebben vagy abban; senki bóldognak magát
 Nem érzi lenni. Jaj,a' királyi Házak-is
 El-szompolodnak múlni kezdő fényeken!
 Söt, azokat inkább szokta gond, bú, félelem
 Terhelni, mintsem a' szegény viskót. Öröm!

UGYAN AHOZ,

[Tek.Gy. Pyber Benedekné Aszszonyhoz]

HOGY NINTS ITT IGAZ ÖRÖM

1809

Tsak híred hallyuk; neved-is oh talán tsak hír.
 Nem; de lak helyed másutt van: a' Mennynek magass
 Székén ragyogsz Te; mí halandók síralom'
 Völgyén nyomorgunk; hol tövissek teremnek,
 És vad bogántok! Számkivetettek vagyunk
 A' míglen élünk! tsak az halál nyit útát, hogy
 A' jót el-érjük. Arany, ezüst és brilliánt
 Fűződgyön is ránk! a' szegénység szüntelen
 Fenn-marad, ha másban szűköt érezünk, 's ha még
 Többet sohajtunk, 's többre mennük nem lehet.
 'S mindent ki bírhat? még azon kevéssel-is
 Mi fog ma-hólnap lenni – mellynek most ura? –
 Másutt nyomozzuk; az öröm itten sem lakik.

JEGYZETEK

- 1 Régebben: nyilvánosház vezetője, aki lányokra felügyelt. Később: francia nevelőnő.
- 2 Régies, népies kifejezés: keskeny szalag, pántlika
- 3 Az idézet és a versek is, az általam rekonstruálni próbált, kéziratban maradt, ötödik verseskötetéből valók. A „Nátha”, Ugyan ahoz...” és az „Egy motskos szájúró” variánsait más forrásból kiadta HORVÁTH Balázs, *Baróti Szabó Dávid, s néhány kiadatlan költeménye* (Premontrei főgimnázium értesítője, 1887/1888, Kassa, 1888, 1–136.
- 4 Finom dohánypor. Ingerlő hatásával tüszentést és ezáltal a légutak tisztulását idézte elő.

SARUSI MIHÁLY Zarándból jövet

Aradi Zarándtól mosoni Zarándig mi nem történt velünk... Személyesen velem.

Körülöttem. Bennem? Kíváncsiságomnál fogvást.

Apróságok! Apraja... Szóra sem érdemes.

Vagy mégis? Netán.

Ím, négy az asztagnyi, földolgozásra-összerendezésre váró jegyzethalomból. Kurta nyalábnyi.

JUSTH, TORNYA, (ÉS A PARASZT) SHAKESPEARE

Békés, Csanád, Párizs...

Lönni vagy nem lönni lett a címe kisíratosi írói falurajzomnak, amihez az ötletet nagyvarjasi asszony adta. Szabó István, a ma Sarkadon élő, varjasi születésű és neveltetésű erdélyi történelemtanár mesélte, hogy apai ágon való öreganyja, Kiss Mária, aki 1895-ben Kaszaperen született s házasságkötés hozta Varjasra, Tornyán is szolgált. Mégpedig Justhéknál. Hogy ott hallotta társaitól ezt a hamleti majdnem-mondatot (persze a dél-alföldi, szögedi nemzet ö-zó nyelvén):

– Lönni vagy nem lönni...!

Ami valóban nem akármilyen. Volt, maradt, s tán örökéig marad.

Igen, Justhéknak nem csak a parasztszínházával elhíresülő békési Szenttornyán (Pusztaszenttornyán) volt birtokuk és kastélyuk, hanem az akkor csanádi, ma aradi Tornyán is. Ám az Orosháza melletti Tornyával ellentétben az Arad szomszédságában fekvő Tornyáról szólván eddig soha senki sem említette, hogy Justh Zsigmond (1863–1894) ott is színdarabokat adatott volna elő a parasztjaival.

A Justh Zsigmondról szóló tanulmányokból és a fiatalon elhunyt földbirtokos író vallomásaiból kiderül, miket játszottak a szenttornyai dohánykertészek, adtak elő Justh „fölbujtására” az általa oly nagyra becsült gányó fiatalok. Shakespeare, Molière, Czóbel Minka, Justh, Szophoklész, Plautus, Beaumarchais és mások darabjai kerültek színre a szenttornyai népszínházban. Ugyanebből a körből kerültek ki a szeretett parasztjainak szervezett olvasóköriben fölolvastott művek szerzői, például Feszty Árpáddal kibővítve – vendégeit ugyanis rendre bevonta a fölolvastásokba. (Nem mellékesen: Justh vendégei közt szerepelt mások mellett Jókai Mór és Jászai Mari is.) És Justh Szenttornyán időzve gyakran átnézett Tornyára, s nem egyszer vitte magával vendégeit is.

Ez derül ki a Justh Zsigmond naplója és levelei című, Pestbudán 1977-ben kiadott kötetből, amelyet a jegyzetünk elején említett ellentmondást tisztázni kívánva vet-

tünk a minap kézbe. Arra gondoltunk, hogy naplója és levelezése választ ad kérdésünkre: szóba kerülhetett-e Tornyán a parasztszínház? ...És mi mást mondhatunk: miért ne!?

Utóbb, amikor a későbbi Szabóné cseperedni kezdett.

Ráadásul Justh egy helyütt megjegyzi: Szentetornyán helyi és környékbéli parasztfiatalok álltak össze vasárnapi nyárestéken parasztszínházi társulattá, avagy voltak olvasókörének hallgatói. Tehát nem csak pusztaszenttornyaiak, azaz akár kaszaperi is lehetett az ottani Justh-birtokon dolgozók között. S mi sem természetesebb, hogy a táj népe emlékezetében megőrizte e színház létét, és az ott látottakat, hallottakat. S ha a Hamlet nem szerepelt is műsorukban („Sekszipír”-tól a Hamletet nem, csak A makrancos hölgyet játszották a parasztszínészek), az olvasókörben is szóba kerülhetett... Hát még a próbákon, a Justhékkel folytatott beszélgetéseken! Vagy épp a másik, csanádi Tornyán...

Lönni, vagy sè.

A Justh által 1885 és 1894 közt írt leveleket átnézve kiderül, többet is Tornyáról keltezett. A zömét valóban Szenttornyáról, jó néhányat pl. Párizsból, Cannesból, Budapestről, vagy épp Rómából, Kairóból, Bombayból, Algírból, Malagából, ám jó párat csanádi birtokukról adott postára címzettjeinek. Mindjárt a kötetben közzétett első 1885. június 23-án írta tornyai kastélyukban gróf Kreith Béla aradi születésű újságírónak és fõltalálónak, az 1848–49-es aradi ereklyemúzeum gyűjtőjének (Reviczky-költeményt elemez benne Justh). Az 1890 szeptemberében megint Tornyáról levelező Justh Czóbel Minkának – levelei tanúsága szerint igazi szellemi társának – írja, utazik Pestre, majd Fesztyvel Velencébe, meg hogy beküldte a költőnő verseit az Arad és Vidékének s az közölte is – sőt, a lap „pár meleg sort is írt önről”...

Arad? Hogyne, ugrásnyira csanádi Tornyától. Úgyannyira, hogy amikor a kulcsregénynek tartott Műkedvelők című művének a – szerzőre igencsak hasonlító – főszereplője előtt Párizsban az Aradról hozott cigánygyerek (aki „Vérbeli Rácz leszármazott”) a Cserebogár, sárga cserebogár...-nótát hegedüli, szülőföldje, az Alföld jusson eszébe. S aki egykor aradi műlovarnóbe volt szerelmes... (Nem akármilyen műlovarnók lehettek akkoriban a Maros-parti városban, hogy az egyik így – mondhatni örökre – belopja magát a tornyai úrfi szívébe!)

1891-ben Budapestről írja Czóbel Minkának: „Jún. 1-ig címem: Est utca, aztán Tornyá, Csanád megye.” Majd két héttel később: „...ez utolsó hét pakolással etc. volt elfoglalva, elutazás Pestről, megérkezés Tornyára, elutazás Tornyáról, megérkezés ide (nyilván Szenttornyára), holnap innen Pestre...” Július 11-én Szenttornyán írja Czóbel Minkának: Aggházy Károly zeneszerző (meg nem nevezett) sógorával és Szabolcska Mihály költővel „Ha az időjárás kedvez, a jövő hetet Tornyán töltöm”. Augusztusban ezt írja: Pekár Gyula író-politikussal és Szabolcskával „Voltunk odaát Tornyán és Aradon. / Tornyán azonban nagy bajban vannak, szegény sógornóm is meg az egyik fia is difteritiszbe estek.” (A difteritisz: torokgyík.) Majd: Czóbel egyik költeményét az Arad és Vidékében helyezi el, és „Pár igen szép plántát vettem Aradon, laurus fajt(a), kibírja a telet”. E nyáron Tornyán kelt levelében köszöni meg Palágyi Lajos költőnek

a neki ide küldött kötetét. Tornyáról számol be Justh Szabolcska Mihálynak könyvkiadási terveiről. Augusztus végén megint Czóbel Minkának fogalmaz Tornyán levelet, amelyben erről szól szeretett barátnéjának: „Itt borzasztó vihar dúlt vasárnap. Azt a nagy nyárfát is tökéletesen tönkretette... s azonkívül még vagy tíz nagy fát a kertünkben, nem is szólva a pusztításról, amelyet az alléban véghezvitt.”

Tornyai Justh-kastély, kastélykert, allé... (Vajon az „idő” azóta mekkora pusztítást végzett?)

1891. szeptember 6-án Czóbel Minkának vall levelében... arról, mennyire szereti a parasztjait. „Én most a gányókat (dohánykertészeket) tanulmányozom. Egy egész külön világ, roppant érdekelnek, ezekről majd megint lehet valamit írnom. Egyet közülük, egy fiatal fiút kocsisnak fogadtam, Szamosyval most legnagyobb mulatságunk, olyan originális dolgokat mond.” (Aki tudja, milyen gyönyörű a szögedi világ népének a nyelve, nem csodálkozik, hogy Jutshék elbámulnak...) Majd lassan szóba kerül szenttornyai parasztszínháza is. 1893 nyarán Szabolcska Mihálynak írja: „Tán tudod, hogy én itt egy kis színtársulatot is szerveztem a mi ide való parasztjainknak. És nagy kedvvel csinálják, s milyen jól... Túltesznek nem egy pesti nemzeti színházi kókleren.” Hogy legyen mire emlékeznie szinte máig az ide való – e nagytájban gyökerező – népnek?

1894-ig élt a Justh-féle népszínház Szenttornyán (akkoriban hivatalosan Pusztaszenttornya, ma Szentetornya – Justh pedig előszeretettel hívta a falut Kopognak, gányójait kopogiaknak). Előbb a birtok kiürített virágházában s az ott kialakított küsszínházban, aztán a vályogból épített körszínházban. Hogy abban – az ifjú földesúr halála miatt – 1895-ben már ne szólaljon meg Sekszpír, Molier... A Cannesban elhunyt Justhot a körszínház közepén temették el – ott, ahol a legjobban érezte magát, ahol a legboldogabb volt? (A magát – kedve s érdeke szerint – hol népinek, hol proletárnak, hol épp kommunistának nevező hatalom a „felszabadulás”-t követően – az általános dúlás jegyében – mindent eltakarított az útjából: kastélyt, kertet, színházat a sírral.)

A legnemesebb arisztokrata szellemet képviselő Justh Zsigmond emléke, lám, mégis tovább él a békési-csanádi-aradi tájon.

Él, míg van, aki élteti. Igen, e táj magyar népe. Mi magunk?

Ha nem maradunk magunkra.

Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés.

Akkor nemesb-e a lélek, ha túri

Balsorsa minden nyűgét s nyilait;

Vagy ha kiszáll tenger fájdalomja ellen,

S fegyvert ragadva véget vet neki?...

Hogyne emlékezne Hamlet monológjának leglényegére, aki csak egyszer is halotta!... Édösanyanyelvén.

MÉSZÖLY MIKLÓSSAL A BUNKERBAN

Bcsaba, 1981

Tüskés Tibor tanulmányából tudom meg, hogy Mészöly Miklós Bunker című – az író szerint 1959-ben, irodalomtörténészünk szerint 1961-ben írt – darabja nyomtatásban 1965-ben másokkal közös kiadványban, saját drámakötetében 1979-ben látott napvilágot. Miskolcon 1964-ben fölolvadó színházi esten adták elő, magyarországi bemutatója pedig Békéscsabán volt 1981-ben kamaraszínházi előadásként, rendezője Giricz Mátyás vala. Tüskés említi, korábban Lengyelhonban adták elő: Nova Hutában 1967-ben, Poznańban 1977-ben. Azaz a csabai a magyarországi (ös)bemutató leve, s azóta sem híre, sem hamva a Mészöly-mű színházi életben tartásának, netán föltámasztásának.

Alexa Károly kért egykor, írjak az előadásról. Mert beszélgettünk róla. A Mozgó Világba, vagy az évtized végén már a Hittelbe? Amelybe Mészöly-összeállítást terveztek?

Azért nem írtam meg, mert a csabai bemutató utáni színészköri szakmai megbeszélésen Giricz (igen ingerülten) kikérte magának, hogy bárki a jelennel hozza összefüggése, „aktualizálja” az előadást, a mondandót. Íróét, darabét, rendezőét... Ugyanis nekünk épp azért tetszett. Mert igen is magunkhoz, a magunk ellehetetlenített, óvóhelyre kényszerített létünkhöz mértük – láttuk igazolva – megnyomorítottságunkat, ellehetetlenítettségünket.

Nagyon nem tetszett Giricz tiltakozása. Ellenemre volt. Az általam (a Viharsarokba ki nem küldött, mert hogy állandó jelleggel, majd negyed századig ott tevékenykedő hírügynökként) föltehetőleg elkövetett MTI-hírben ennek nyilván nincs – nagyon – nyoma. Hogy a bemutatót követően halljak valakitől (Gálfytól, a darab egyik főszerelőjétől?...) arról, hogy Giricznek köze volt a győri forradalmárok ötvenhat utáni kivégzéséhez. Tanúskodott, ellenük – pontosabban a főrendezője, Földes Gábor ellen.

Teremtő Isten.

Számomra elképzelhetetlen volt, hogy írjak a Bunker csabai bemutatásáról; képtelen voltam egyetlen jó szót leírni olyan rendező művéről, aki a kádári rémuralom idején bitóra juttatott ötvenhatért bárkit. Bármily jó... a mű, amiről szó lenne.

Pedig a színészek megérdemelték volna. Mészöly különösen.

Tüskés Bunker-tanulmányában látom a világhálón – http://www.napkut.hu/naput_2004/2004_03/084.htm -, nem sok jó hangzott el, íratott le a darab honi ös-

bemutatójáról (azóta sem). Pedig... (kérem szépen:) lehetett volna mit összehozni róla.

A Magyar Nemzet egyik 2018 eleji hétféji mellékletében (jan. 3. 20.) Földes Gábor meghurcolásáról, hazug pöréről, elítéltetéséről és kivégzéséről olvashattunk. A győri színház főrendezőjének halálra ítéléséhez hozzájárult Giricz rendező – egyben épp helybéli párttitkár – vallomása is. Hogy kimondott szava mihez járult hozzá, akkor érthette meg (eshetett le neki a tantusz), amikor a főrendezőt kötélhalálra ítélte a moszkovita vérbíróság – óvást nyújtott be, de már késő volt.

Volt miért... sértődöttnek lennie, hogy valaki közülünk a színészklubbeli beszélgetésen szóba merete hozni: a darab, a rendezés, az előadás, a színészi játék hatására mi magunk is hajlamosak lehetünk arra, hogy azonosuljunk az önkénynek kitett bárkikkel! Bunkerben (helyen, koron, mindenben) innen s túl.

„Önkény”-ről beszélni a „proletárdiktatúra” korában... Kikérte magának! Az „aktualizálást”.

Úgy lehettünk ezzel, mint a viccbéli Mórlicka, akinek mindenről ugyanaz jut eszébe. Nekünk a zsarnokságról... a magunk (zsarnokság keltette) nyomora. (1981-re kezdett mindenből nagyon elegünk lenni.) (Csabán innen, Csabán túl.)

Megtette ezt helyette... Mészöly. Meg a közönség. Tán a színész is. (Őt – netán őket – nem kérdeztük.) (Pedig jóban voltam velük...)

(Hadnagy: Kárpáti Tibor. Örmester: Gálfy László. Tizedes: Basa István. Közlegény: Nagyidai István. Lány: Bökönyi Laura. Botos öreg: Kátó Sándor. Tarisznyás öreg: Béres Károly.) (...tudod meg a világhálós színházi adattárból.) (Gálfyval igen jó barátságba keveredtünk; ő a kisgazdákat erősítette a viharsarki megyeszékhelyen, magunk a demokrata fórumnál cövekeltünk le, a felesége, Felkai Eszter pedig az a színésznő volt, aki a Fészek-beli estemen írásom megszólaltatásával erősítette a jelenlétemet. Bökönyi a szépségével fogott – volna – meg, Kátóval meg erdélyi szülőhazájáról társalkodtunk, ha összefutottunk valahol a Jókai Színház mellyékén.)

Ahogy Tüskés írja (a Napútban): „...a konfliktus forrása: az embertelen, pusztító külső hatalom, az erőszak, a fenyegetés és az emberi értékek, a humánus, a szerelem összeütközése...” Amire nyilván nem véletlen eszméltünk 1981-ben a darabban a csabai színészeknek – akarva-akaratlan, a rendezőnek is? – köszönhetően.

Akarva, akaratlanul? Amennyiben valaki valóban művész (s mit tegyünk, a színházi rendező is az), ha betéved is a közélet helyett a közbüntény mocsárvilágába, „ki-lóghat a lóláb”, azaz „nem menekül”... Előítéleteit-balítéletét-téveszméjét „fölülírja”...

a Mű. Ez esetben Mészöly darabja. (Valahogy így járt az a gyulai várszínházi – egyébként kitűnő – rendező is, aki az Ember tragédiáját akként állította volna színre, hogy nem Ádámot, hanem Lucifert helyezi a madáchi játék közepébe... Szerencsére nem sikerült neki, a darab legyőzte, kitűnő előadás volt!) (Ez – azaz az – is.)

Kár.

Mégiscsak meg kellett volna szólalnom! (Szólalnunk.)

Jobb későn, mint soha?

Ami nem sikerülhetett (mert lehetetlen lett volna?): megírni frissen – de ki nem adatni – a Körös-parti Jókai Színházban kapott Bunker-élményt és csak most befejezni, kínálni szerkesztőnek e pár bekezdésnyi szösszenetnél nyilván jóval alaposabb mészölyi, Békéscsabán 1981-ben átélt Bunker-járásunk leírását?

Csak hát... Amikor az embert mind az értelme, mind az érzelmei elviszik.

Ám így csak az előadás hangulata maradt meg bennem. S ugyanilyen mélyen a rendező (azt követő) döbbenete.

Isten óvja... az igaz művészetet! (A hazuggal, a hamissal, a talmival... – az árulással – szemben.) ...Amelyet nem lehet legyőzni? Semmi fifika nem használ? Még a magunk óvatossága sem? (Hogy írhatnám bárkiről, hogy gyilkossághoz nyújtott segédkezet, míg nincs rá bizonyíték?...)

Mire föl Jókai Anna 2017-ben megjelent, Átvilágítás című – utolsó pillanatában tett – életgyónásában rosszállóan említi (200. l.): Mészöly Miklós is rátámadt Csoóri Sándorra, aki 1990-ben a Nappali hold című széptanulmányában úgy mert fogalmazni, hogy a szabadelvű hazai zsidóság az SZDSZ-szel országgyűlési dobantót ácsolt magának. Mindketten alelnökei voltak az írószövetségnek, és mivel emiatt nem zárták ki Csoórit a szervezetből, Mészöly lemondott.

Azaz...

Azaz.

Valóban jobb, hogy hallgattam?

Kár. Valamennyiünkért.

K. E. P.

Kőváry Ernő Péterrel komázva

– Ugye, apukám, jó, hogy '44-ben bejöttek a szovjetek?

Az édesapja munkaszolgálatos a háborúban. A világegés után az ávó honvédségi testvérszervezetének, a HM Katonapolitikai Osztályának (a katpolnak) a tisztje, amikor 1948-ban főnökeit, Pálffyékát lefoglalják majd kivégzik, ő elbocsátással megússza. S haláláig várja, hogy visszakapja a párttagkönyvét. Péter regényt írt róla az 1980-as években Apám, a katpolos címmel. A két nagy pesti kiadó közül az egyik még vállalkozna is a közreadására; 1990 után újrafogalmazza, igyekszik átfofozni, de... ez már nem megy.

Én másképpen gondoltam, de értettem, miért veszi a családja olybá. (Én csak olvastam az auschwitz-i halálgyár főnökének szenvtelen tanúvallomást, ők a családjukkal átélték: megélték s túléltek.)

Mozgó Világ-est az 1980-as évek derekán Csabán, Alexa főszerkesztő-helyettestől földalatti kiadványt kapok. Amikor már vége az estnek, a (valahai) Búzapiac (utóbb Ferenc József, még utóbb, mindmáig Szabadság) téri ifikör előtt áll Péter kocsija. Beszállunk, már csukva az ajtó, a lehúzott ablakon adja be Károly a Beszélő lengyel számát. Péter meglátja, mit kapok, rakok a tarisznyámba, rémulten szól ránk:

– Mi az!?!... Én nem láttam semmit... – és már indít, rohanunk tova.

Nem is látja, nem akarja.

Nyilván tudta (a pártházból), hogy az estre kiszállt az állambiztonság. Az hiányzik neki...

Valamivel később, 1988 táján bejön az MTI ávó-székház verőterméből lett csabai szerkesztőségébe Endrődi Szabó Ernő költő barátunk. Mint megírtuk volt, Ernő kisdéd irodánkban eléggé ittas állapotban kegyetlenül szidalmazta a kommunistákat, amit egy idő után megunt Péter és rászólt: azért nem volt minden kommunista piszkos gazember! Például Nagy Imre. Amit Ernő elfogadott. Magunk mélyen hallgatunk, mert parányi szerkesztőségi szobámban soha sem mertem őszintén megszólalni. (Ezért többnyire mélyen hallgattam.)

Másnap ebéd után bejött Péter és elmondta, a pártházi étteremben a szomszéd asztaltól átszólt egy nyomozó: Köszönjük, Péter, hogy megvédted a kommunistákat!

Amikor elment, azonnal kihúztam a telefon dugóját a falból, és az egész készüléket, madzagostul, letettem a másik szobában dolgozó főnököm asztalára. Mire föl? Zavar a munkámban, nem tudok tőle összpontosítani!

Akárhogy erőltette volna, vissza nem vittem a távrecsegő készüléket a kis szobámba!

Egy némileg kábult pillanatában elkottyantotta:

– Abban van a membrán!

Nem tudta, hogy rezgőlemezt minden távbeszélő alkalmatosságba tesznek?
Ebbe ráadásnak még egyet.

Az 1980-as évek végén Csöbörccsökre kérek kiutazási lehetőséget az Írószövetségtől, s ígérik, hogyne, már mehet oda is az ember... Annyira azért nem, mert Moldáviában (a mi Etelközünkben, ami másoknak Besszarábia-számba megy) épp forró a helyzet, miután Gorbacsov hadat üzen az italozásnak, s hírek szerint irtani kezdik a szőlőtöveket is, visszafogják a bor- és a vodkatermelést... Moldávia vezető iparága pedig a pezsgőgyártás: ők állítják elő a szovjet sampánszkojét... (a Sovetskoe Cham-panskoe nevű italneműt).

Úgyhogy oda nem mehetünk. Engednek viszont Kisoroszországba, Kijev mellett egyenesen Tolsztoj Leó emlékházáig!

Elhárítom. Eredetileg én kezdeményeztem, ám ez már nem érdekel. Így nem. Vállalja viszont az utat két eredeti útitársam, Körmendi Lajos, Karcagról és Kőváry mellett egy önként csatlakozó író személy is, a Taar nevezetű színházi és irodalmi ember, akiről utóbb kiderült, hogy darab ideig a kedves magyar (?) titkosrendőrség ellenünk hadrendbe állított embere Hajdúságunkban.

Kőváry, tudván, mi a rend, Pesten a Népszabadság székházában bement a rovatvezetőjéhez, hogy tájékoztassa, milyen megtiszteltetés érte, mehet az Írószövetség küldöttségével (az akkor még a Szajúzhhoz tartozó) Kisoroszországba. Egyben, ugye, tán engedélyt kell hozzá kérnie...

– Menj E. F. P.-hoz, ebben ő dönt!

Nyugodjék békében (ha tud), mert ő sem él már.

– Mutasd a listát!

Mármost hogy kikkel méysz.

Nézi, méregeti; olvassa, fontolgat. Sarusi, Körmendi, Kőváry, Taar (F.). (Nem Tar Sándor, nem.) (Pedig ő is lehetne, mert ismeri mind a három gézengűzt.) (Sőt, ő is alföldi.) (Ajaj.)

– Mehetsz.

De a listát nem adta vissza.

Megnyugodott, nem mennek ezek a gyanútlan fiúk ellenőrzés nélkül a nagy Szajúzba! Az kéne csak.

– A KGB még szolgálatban lévő tábournoka volt.

(...ha igaz.)

Az ő kezében futott össze minden hasonló, Szajúz-gyanús ügy a Népszabínál.

Ha tudta volna (Ferenc), hogy nélkülem zajlik le e kirándulás, cimboráimmal tartott-é volna? Biztos. Körmendi Lajos nálad is gyanúsabb lehetett.

Péttert megbízhatónak tarthatták (*ott!*), de nyilván – mert ezt tapasztalták – a barátai által befolyásolhatónak, nem elég „osztályharcosnak”... Jobb a békesség; hívták a már (látszólag?) nyugalomba (készenlétbe?) helyezett Feri bácsit. (Nyugodjék.) (...ha tud.)

Haha. Vaklárma volt. A fiúk nem akarták tovább rombolni a Szajúz egységét!

Fölbomlott az nélkülünk is.

„Osztályharc”... Szülővárosunkban pártházunk embereinek az egyike állította meg az utcán Pétert a rendszerváltozás dandárján.

– Elárulod az osztályod!

...mondott neki valami ilyesmit. Vagyis hogy osztályáruló! A Népszabadság munkatársaként a polgári bagázsnek tetsző hangon írja tudósításait.

Mit lehetett tenni, az igazsághoz ragaszkodván.

Péter kispolgár – parasztpolgár és tisztviselő – családja, meg a proletariátus... Perse, mert *ezeknek* a fölvelt hit számított, nem a valós társadalmi beágyazottság.

A rendszerváltoztatáskor nyilvánvalóvá válhatott – ha még addig nem tudta volna -, hol áll a barátja. Egyértelműen a többpártrendszer mellett, az úgynevezett proletárdiktatúra és a szovjet megszállás ellen, a szabad Magyarorszáért. Ennek ellenére... (vagy éppen ezért?) kijárja, hogy a Népszabadság időnként közölje az írásait, amelyekből nagyon világosan kiderül az álláspontunk. Mást ne mondjunk: 1991 elején (!) ők közölnek először részletet az épp akkor elkészült Kazalból – hogy a Népszabadság-beli megjelenés utáni napokban keressen a megjelenés előtt álló Új Magyarország (az újjászülető nemzeti demokrata polgári napisajtó első terméke): kíváncsiak a regényemre... A lap első számától folytatásokban hetvenvalahány részletben közli az alföldi paraszt ’56 kollázsregényét. Köszönhetően a Népszabadságnak, azaz Kővárynak.

1991, ’92? Amikor megkezdődik az árverés, vissza földet! Mindent vissza. Péter, a Népszabadságnak a fél Alföld mezőgazdasági történeteiről tudósító munkatársa... maga is beáll licitálni! Mert hogy középparaszt – és evangélikus – anyukája (Uhrin lány) kezébe nyomta a kárpótlási jegyeket, s ugyanezt tette szintén középparaszt családból való anyósa, Szabó néni. Mit lehetett ott tenni? Kommunista apukája akkor már az örök vadászmezőkről leste, visszakapja-e elvtársaitól az 1940-es évek végén tőle szerinte jogtalanul elvett párttagkönyvét... Péter ott emelgeti a tárcsát a földárveréseken parasztemberek, ügyvédek s mások társaságában.

Összehozza a megye második napilapját. A Békés Megyei Napot ő hordja a hátán, viszi a vállán... Neki adnak támogatást a megye nem kis részben korábbi szocialista gazdasági vezetői. A régi kapcsolatokból megél... a lap. Hogy amikor mégis csak beáll a csőd, minden igyekezete ellenére vége a lapnak, amelyet azért igyekezett életben tartani, hogy kenyeret adjon majd’ 50 családnak, leköpi azokat, akiknek munkahelyet biztosított.

Fölbiztatott újdondásgyerekek nekiállnak megújítani a lapot! Hogy majd ők! Majd ők kihúzzák a szekerét a kátyúból. Ki. Be. Ott is maradtak.

– Majd mi, fiatalok! Péternek ez már nem megy.

Az ifjúság. Ifjúkomm..., akarom mondani ifjúból... Ifjúlib.

Hagyjuk.

Pétert puccsal leváltották, hogy pár számot még kihozzanak, de aztán: annyi. Nem volt tovább.

Az utcára kerültek egyike belehal e szörnyűségbe. Temetésén az egyik balfék nekiment Péternek. Honnan tudná szegény, neki köszönhette (köszönhették), hogy addig is kitartott a munkahelyük.

Péter állása biztos volt (Pesten, a Népszabínál), nem neki volt szüksége erre a lapra. Másoknak tartotta fön. S mit ad Isten, az ország utolsó második megyei lapjaként számolták föl.

Ebbe rokkant bele? Mármint hogy azok támadtak rá, akiknek segíteni igyekezett.

Amikor lapját a Népszabadság leányvállalatoként indították, a csabai Téli kertben megtartott fogadáson a pesti főnöke, Eötvös Pál mondta néhányunk társaságában: Péter olyan lapot csinál, amelyet akar! Mire csak kibújt belőlem a kisördög (mivel Veszprémből ismertem Eötvöst, mertem csipkelődni):

– És ha egy kicsit elviszi jobbra?

– Azt nem lehet – válaszolta némileg meglepődve, de egyben magabiztosan.

Nem is vitte sehova. Nagyon tisztességes lap volt – pár tisztességtelen firkaszának az igyekezete ellenére, mert Péter rendet tartott.

A bukást megelőzően mi nem történt! Az országgyűlési választásra készülődés csúcspontján a szombati kampánycsend előtti utolsó, szabadon heccelődhető cikket is megengedő pénteki szám szerkesztésekor bejött egy szoci politikus, a mozgalom régi tagja, s átadott a főszerkesztőnek egy cikket, amely hazugságokkal igyekezett befeketíteni a jobboldali jelöltet. Hogy másnap már ne tudjon rá válaszolni, a hazugsággal a fülükben menjenek szavazni az emberek kies megyeszékhelyünkön. Péter elutasította a közlést, amelyet ebben a helyzetben tisztességtelennek tartott. Attól fogva nem jött a pénz.

Nem sokan tettek annyit – mondhatni: ennyit – az újságírók közül Békés vármegyénkben a demokráciáért az időben, mint Kőváry E. Péter.

Jó tollú, művelt, tisztességes – ízig-vérig csabaiként vérbeli alföldi – újságíró volt. Baloldali. A jobbik fajtából.

1990-től ő volt B.csabán a legrátermettebb lapszerkesztő, neki kellett volna a megyei napilap főszerkesztőjének lennie. Hogy jutott volna a hatalmukat átmentő moszkoviták eszébe... Akkor nem uszít mindvégig az Antall-kormány ellen a helybéli lap.

VATHYVAL

Szigligeten, Tokajban, Pesten

Zsuzsával, Tokajban! Muris volt.

Lett. Jött össze.

A Gólyafészek gyorsétterem kerthelyiségébe telepedve kis társaságunkból egyenként elmentünk rendelni. Én a páromnak, magamnak, meg Zsuzsának hoztam inivalót. Tudtam, mit szeret, dupla vodkát kértem neki.

– Szto gramm – tettem elé.

Ha nem ez a kedves, szeretni való kis nő lenne, azt mondanám, füléig szaladt a szája. Mosolyog, tetszik neki. Tán a férjére, Lázár Ervinre gondol, aki nem jött el ide. Most sem? Régebben esetleg – amikor meg én nem jártam Tokajba, az írótáborba.

Írótáboriak egy kis csapata. Páran. Négyen, öten?

A feleségemet nem mindenki ismeri, hát bemutatom.

– A volt menyasszonyom! – adom a bambát.

Annak is gondolt a lírai költő, amúgy lapszerkesztő, könyvkiadó János, mert csodálkozva néz rám.

Mellettem Zsuzsa, mellette Gyöngyvirágom. Kicsattanó szépség! Negyvenöt éves, de húszat nyugodtan letagadhatja. Alexa barátunk szerint ő nemzedékünk legszebb írófelesége.

Tehetek én róla?

János bámul, ámul, majdhogynem csóválni kezdi a fejét. Sajnál? S káröröm helyett boldog pillantást vet Gyöngyünkre – amiben benne van: eszerint szabad vagy?! Ha Miska olyan ökor volt...

Mert mellette, jobb kézzől ki nem, Zsuzsa irul-pirul a deci vodka súlya alatt. Somolyog, iszogat. S barátian néz rám. Szinte köszönettel. Hogy érti őt valaki!

E kies tájon. Tisza vize martján, a szálláshelyünkhöz legközelebb eső csapszékben.

A marha Sarusi nem odahagyta ezt a gyönyörűséget a Kossuth-díjas jövő előtt álló nagy írónért! Megáll az ész. Nyilván érdekből. És már ülne át a feleségem mellé.

Utóbb megtette. Az írókirándulási íróbusz íróüléseinek egyikét, épp a feleségem mögött elfoglalva némileg hevült állapotban (úgy mint furmint, sárgamuskotály, hárslevelű, no meg a szépség hatása alatt) próbált volna közeledni asszonyunkhoz, aki szelíden elhárította.

Látván, mekkorát téved, hogy kiegyenesítsem a dolgot, csak megjegyzem:

– A menyasszonyom volt, hogy 25 éve a feleségem legyen.

Paff.

Zsuzsa mintha semmit észre nem vett volna. Tovább mosolyog. Hogy lettem volna én az embere? Volt neki, megfelelő. Meg hát a poharában a.

Szigligeten hol nem futottunk össze a kilencvenes évek elején!? Még hogy a kastély ebédlőjében, vagy a fővenyfordóban, de vasárnap a kedves falusi istenházában, szentmisén! Ketten (hárman, mert az asszonykámmal) vettük a fáradságot az alkotóházból. Ő Pápáról, én Csabáról hozott Jézus-tisztelettel. (Mécs képviselő úr az istentisztelet előre haladtával toppan be közénk népes családjával, s láthatóan egyikük sem tudja, a szertartás során mikor mi a teendő. A lényeg, hogy lássuk: itt van, közülünk való.) (...Lehetett volna.) S velünk tartott a Szent György-hegyi kirándulásunkon is egész az Emmaus remetelakig.

A Hittel indításának 25. (?) évfordulón Buda várában, a Mátyás-templommal átellenben lévő palotában az ünnepélyhez készülődvén mellém ült, hogy a következő pillanatban félhangosan megkérdezze magától:

– Jó az nekem, ha Miskával látnak? – és óvatosan (mondhatni, föltűnés nélkül, kicsikét) arrébb húzódott.

Micsoda híremet költötték bizonyos hölgyek és urak?! Ha szegény Zsuzsának tartania kellett a magam fajtától.

Mert Kornél, hozzánk érve, kezét nyújtva megjegyzi a körülöttünk állóknak:

– Egy magyar író!

A hangsúlyt a középső szóra helyezvén.

Hogyne, ez lehet a baj.

Akkortájt terjesztette rólam Feri (Porlódról):

– Miska a legmagyarabb író!

Kellett ez nekem?

Még egy ilyen beköpés...

A halála előtti nyáron kérdi, megyek-e Tokajba. Nem, az idén kihagyom az író-tábort. Miért? – kérde. Mert nem hívtak meg. Rövidesen jött a hívogató levél, miszerint a vendégük vagyok. Mert nyilván rákérdezett, Miska miért nem? Azóta már nem volt, aki érdeklődjék, hogy s mint. (Tokaj egykor a népiek találkozóhelye vala. Volt.)

Arany-díjamat az Írószövetségben ő indokolta.

Zsuzsa, aki a feleségemet is szerette. (A kettő nála összefért.)

Béke, béke.

Nyugodj. Nyugodjunk...(?)

MOLNÁR MIKLÓS

A sikondai alkotóház végnapjai

EGY LÉGVÁRÚR NAPLÓJÁBÓL

„Ő nem a nagyérdemű közönség és a nyájas olvasó kedvtelésére él és dolgozik – azonkívül, hogy módfelett rossz a véleménye mindenféle rendű és rangú olvasóról. Jól tudja, hogy az olvasók általánosságban csak az író életének megkeserítésére népesítik be ezt a világot. Viszont – hogy őszinte legyen – saját mesterségétől sincs túlzottan elragadtatva; eljövendő korok tündéri világa jelenik meg szeme előtt, amidőn majd karóba húznak, felnégyelnek vagy érdem szerint bunkósbottal vernek mindenkit agyon, aki ír.”

Remenyik Zsigmond

Alighanem Sztálin agyából pattant ki az irodalmi alkotóházak ötlete: az írók – a „lélek mérnökei” – a társadalomtól elszigetelve, luxuskörülmények között, egymás körmére nézve alkossák meg az eszmei kívánalmaknak megfelelő szömvűveiket. Nyilván az a szempont sem volt utolsó, hogy a besúgandók akkurátusan kéznél, kivált pedig fülnél legyenek besúgóiknak, ahogy például a sziglieti alkotóházban a Viktória fedőnevű spiclinőnek (aki civilben egy jó nevű könyvkiadónál volt jó nevű szerkesztő) a Kádár-korszak vezérliterátorai – egyazon kupacban népiek és urbánusok, kegyencek és megtűrték, meg ejnye-bejnyékkal és ülepen billentésekkel sújtott tilalmasok. Nem tudni, a Népek Atyja miért nem végeztette ki a firkásznépséget, vagy száműzte mind egy szálíg Szibéria legsötétebb zugaiba; talán mert ő is beleártotta magát a tollkoptatás mesterségébe. Kelet-Európa írói – a magyarok meg kiváltképp – azóta rettentően fontosnak, minden kényeztetésre méltónak hiszik magukat, pedig ha néhány évig pihentetnék a pennájukat, és nem jelenne meg tőlük egy árva sor sem, ennek az égardta világon semmilyen kárát sem látná a közösség. Akiknek a tevékenysége valóban az emberek javát szolgálja – földművesek, pásztorok, pékek, légtáncosok, ácsok, bábák, révészek, kovácsok, mozdonyvezetők, cipészek, lufiárusok, bábszínészek, gyógyászok, méhészek, zenebohócok, kertészek, sírásók, vécés nénik –, azok bezzeg soha nem lébecolnak „alkotóházakban”, mert önekik nem adatik ilyen luxus. A „föld sói”, az emberek javait megtermelő kétkezi emberek ilyesmiről nem is álmodhatnak: efféle kiváltságokkal csak a társadalmon élősködő kultúrparazitákat szokta kényeztetni a hatalom.

Honunk egyik íróhizlaldája, a sikondai alkotóház pontosan egy évtizeddel élte túl a Kádár-rendszer: 1999 őszén húzta le a rolót. Történetének utolsó öt évében én voltam a mindenese. Alább mogyoróhéjba szuszakolt beszámolóféle következik a néhai püspökségi fürdő főintézőjétől elzabrált magánkúria, az *Ezüstgyűrű villa* vég-

napjairól. A mogyorót, melynek héjába mondókámat begyömöszölöm, a villa kertjében bocsátotta rendelkezésemre egy kákabélű kismókus.

Alkotóházi beutalóval a nyolcvanas évek közepétől magam is jó párszor írtam / fordítottam / lustálkodtam Sikondán. Törzsvendégként vertem hát tanyát 1994 tavaszán a Mecsek mélyén, hogy a Baranyai Alkotótelepek megbízásából belevágjak „egy lehetséges arculatváltást előkészítő programterv kidolgozásába”, mivelhogy a fenntartási költségek állandó növekedése, a szubvenciók elapadása, kivált pedig a korábbi kuncsaftok érdeklődésének lanyhulása miatt bezárás fenyegette az alkotóházat.

Volt néhány adottság, melyek cipelését eldobhatatlan ballasztként kellett magamra vállalnom: a repedezett falú, avítt berendezésű, kiszellőztethetetlenül dohyszagú épület, a gazdátlanságban rohamosan bunkósodó környezet, a munkatársak hiánya, meg persze a saját fogyatékoságaim koloncái. A vállalkozás legsúlyosabb hátul-ütője – a karmikus ösbűn – az a bolsevik húgyvejlőség volt, amellyel a hetvenes években Húbele elvtársék Komló proletár-Orfű külkerületében irodalmi (ahogy Éva lányom hívta:) *alkohóházat* telepítettek egy rekvirált ingatlanba.

Azt mondják, a kilencvenes évek elején hazalátogatott Ausztráliából a villa egykori tulajdonosainak unokája. Mikor meglátta a szögesdróttal körbekerített, „alkohóházzá” gányolt Ezüstgyűrű villát, melyről nagyszülei annyit áradoztak, a látogató felhördült: – *Fuck you!* –, legyintett egyet, sarkon fordult, és visszautazott Canberába. Szikrányit sem fűlt hozzá a foga, hogy az eredeti állapot helyreállítását kérelmezze honi sóhivatalokban, netán kártérítésért folyamodjon.

Én azonban fittyet hánytam a karmikus ösbűnöknek, és megpróbáltam az alpári körülményekre erőszakolni a magam vízióját: egy nemzetközi műfordító- és kutatóház püspöklila látomását („nemzeti gyökerű, transzkulturális szellemiségű kamaraműhely és irodalmi találkozóhely irodalmunk fordítói és a környező országokban élő magyar nemzetiségű írók és kutatók számára, a népünkre, történelmünkre, kultúránkra vonatkozó hiteles információk terjesztése, a magyar-magyar együttműködés előmozdítása”). Bár két pofára faltam és okádtam a ködöt, tudván tudtam, hogy kísérletezem csupán, próba-szerencse alapon, kudarcba is fülhat hát a próbálkozás.

Életem bővelkedik tarka fordulatokban, ámde programszervezéssel, netán kulturális menedzseléssel korábban sosem foglalkoztam. Egy darabig teltt gazdaszszonyra, sőt egy nyáron át kertészre is, de aztán nekem kellett ellátnom a gondnoki, takarítónői, udvarosi és egyéb teendőket is.

Javában építgettem légváraitam, mikor az alkotóház váratlanul kicsöppent a Baranyai Alkotótelepek szárnyai alól. Fenntartói úgy határoztak: eladják az épületet (én meg egyik napról a másikra elvesztettem közszolgálati munkaviszonyomat). Ad-digra a műfordítóház eszméje annyira „be volt már vezetve”, annyi „lányáru” fekte-tődött már a tervezetbe, hogy ilyen-olyan hatalmasságoknál való kilincseléseim és „befolyásos közéleti személyiségek” ismételt közbenjárása nyomán a vármegye végül is letett az épület eladásáról, és hajlandónak mutatkozott bérbe adni az ingatlant egy alkotó-házi alapítványnak.

Arra kényszerültem tehát, hogy alapítványt rittyentsek a semmiből, mert meg akartam menteni a költségvetési támogatások pihepuha fészkeiből kipottyant alkotóházat, meg a szépen egybetákolts arcultváltási programot.

A hipp-hopp összerántott, szükség szülte alapítványnak a kuratórium volt a leginkább botcsinálta része. Egyik nap a szomszédasszony kommandált egy közért buzgó tanító bácsit, másnap az alkotóház millecenáriumi pályázatának Csíkcsicsóból érkezett nyerteséhez horoszkópokért járó bús hölgyikét agitáltam meg kurátornak – és így tovább. Nemigen volt közös nevezőnk: az együgyűen fontoskodó, jámboran segítőkész kurátorok azt se tudták, eszik-e vagy isszák az alkotóházat. Korábban nemigen ismerték egymást, egyikük jobbra, másikuk balra húzott. Így keletkezett a tapodtat sem mozduló, öt ökor által ötfelé rángatott szekér.

A cégbírósgon bejegyzett alapító okirat jóváhagyta és megerősítette a vállalkozás kalandosan, vagy inkább felelőtlenül egyszemélyes *one-man-show* jellegét. Rám testálódott a kuratóriumi elnökség és az alkotóház vezetése, a programszervezés és a pénzfelhajtás gondja egyaránt. Nagy volt a mellényem: azzal hivalkodtam, hogy Magyarország első maszek fordítóháza magánalapítványi kezelésben fog közérdekű kulturális – „nemzetpolitikai szempontból sem elhanyagolható” – teendőket elvégezni.

Azt viszont sehogyan sem tudtam kispekulálni, munkámért miként kaphatnék némi javadalmazást, mert ha az általam létrehívott Sikondai Alkotóház Alapítvánnyal munkaviszonyra lépek, az amúgy is éhenkórász alapítvány pillanatokon belül csődbe jut. Rendszeres jövedelem nélkül, a társadalombiztosításból és mindenféle járulékfizetésből kiiratkozva tüsténkedtem hát a sikondai alkotóház élén, saját vaddisznó-termeszetemnek, csapatmunkára való alkalmatlanságomnak is iddogálva a levét. Ugyan nem is volt ott semmiféle *csapat* – hacsaknem a kerti kollégáké: füvek, hóvirág-, kankalin- és ibolyapasztták, zsálya, tulipán, százszorszép, szamóca, csalán, parlagfű, tölgyfák, jegenyefenyők, japán birs, orgona-, jázmin-, mogyoró- meg málnabokrok, legyek, lepkék, darazsak, csigák, hangyák, pókok, tücskök, szitakötők, szentjánosbogarak, énekes madarak, őzek, mókusok, szomszédoló macskák, meg az a lomha, vén ásóbéka, amelyik leginkább a társalgó küszöbe alól szerette gusztálni az élő sövény zöldjét. Mindeközben Pesten azt rebesgették, hogy megszállva tartom az alkotóházat, a közelébe sem engedek senki emberfiát, legföljebb egy-két válogatott fehérnépet.

Kilencvenhét nyarán, visszaérkezve az Iowai Egyetemen töltött kétszemeszternyi vendégíróskodásból a legatyásodott, fosban-szemétben-ricsajban-okádékban fuldokló és egyre újabb tájgyilkolási rohamoknak kitett Sikondára, a hazatérés sokkja ájulatra taglózott. Alig bírtam föltápáskodni belőle. Mintha Amerika megmételtyezett volna: kitört rajtam az Ady diagnosztizálta Hortobágy-szindróma. A szűkebb és tágabb haza hirtelen rám szakadó közállapotai, az öntelt tahóság, az émelyítő kotnyeleség, a nyafogós gyámoltalanság láttán dermesztő kétségbeesés fogott el. Kedvemből csak káromkodásra vagy füttyörészésre futotta. Mihelyt a piszkos, gatyás, bamba társakra néztem, rögtön eltemettem a „nótát”. Rühelletes púp lett hátamon a mucsai prófétaság.

Míg én idegenben időztem, lemészárolták az erdőt az alkotóház fölötti hegyoldalon. A talajerózió betette a kiskaput: megsüllyedt az épület, tovább repedtek a falak. Rá kellett döbennem, hogy „európai fehér ember” ilyen helyre be nem teszi a lábát. Látnom kellett, milyen röhejes is az én „nemzetközi műfordító- és kutatóház” nevű fércprojektem, milyen siralmas tákolmány is a Sikondai Alkotóház Alapítvány. Látnom kellett, hogy az alkotóház a kontárság panoptikuma, ócska kóceráj, amelybe csak lasszóval fogdoshatok mindenre elszánt zugliterátorokat. Rá kellett ocsúdnom, hogy nem tudok bevételt, pláne „profitot” termelni, tetejébe a megélhetésem bizonytalanabb, mint a kutya vacsorája. De azért a süllyedő hajón maradtam, pedig már süllyedt körülöttem a tenger is.

A közelben dübörgő, Sztálin-orgonaszerűen fénycsóvákat ágyúzó diszkó is csak szaporította gondjaimat. Török átoknak ott volt a feleségével folyton marakodó szomszéd is, egy megkeseredett kis méregzsák, meg az elvadított farkaskutyái: ha nem kaptak eleget enni, s ez gyakran előfordult, velőtrázó, agytépő ugatásba fogtak, mihelyt moccan valami az alkotóház kertjében. Nyári éjjeleken Sikonda összes ebe megvadult; pillanatokon belül a harmadik faluban is ugatni kezdtek a kutyakollégák.

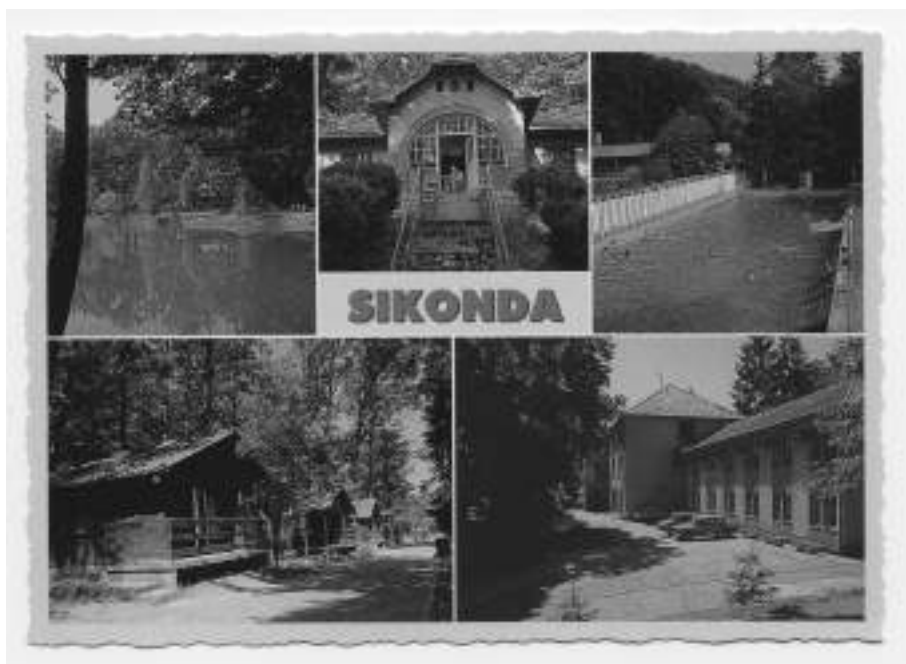
Nyilvánosság elé tártam tantaloszi kínjaimat: a világháló egyik vitafórumán hetekig téma volt, mit tehet az ember szomszéd kutyák ugatása ellen. Többen is javasolták, hogy mérgezzem meg őket. Egy okostojás azt tanácsolta: locsoljak a kerítésre tigrishúgyot, annak a szagától megszeppennek, és behúzzák fülüket-farkukat. Sajna azonban nem sikerült tigrishúgyot kerítenem. A megoldás persze nem ott volt, ahol a világháló okostojásai gondolták. A nyájas szó és a még nyájasabb falatok az a nyelv, amelyből a kutya is ért. Szót értettem a gazdájukkal is, de eredendő boldogtalanságukból nem tudtam kimozdítani se őt, se a kutyáit; láncon éltek.

Bár szót értettem környezetem boldogtalanjaival, az én sikondai csepűrágásom onnantól fogva már csak kilátástalan vergődés volt: kedvezőtlen szél- és lapjárás, kiüresedő bankszámla, folytonos készülődés a redőny lehúzására. Hasztalan próbáltam boldogra-boldogtalanra (pesti irodalmárra, pécsi költőre, nem mondom meg, hová való lesbikus írónőre) tukmálni az alkotóház vezetését, mindig visszabumerángozott hozzám. A kártyavárat az omlasztotta össze végül, hogy a '98-'99-es télen súlyosan megrongálódott az épület tetőszerkezete, és életveszélyessé vált a fantomházban való tartózkodás.

Az „arculatváltási kísérlet” így aztán lebögsbe torkollott: nem sikerült az üveget a levegőhöz szegecselni. A kudarc felelőse legnagyobbbrészt én vagyok. Ha mégis vállalható a kudarc, talán csak azért, mert így – és ilyen áron – sikerült néhány esztendővel meghosszabbítani az Aczél György lábvizét szívószálon szüröcsölő honi íróársadalomban a hetvenes-nyolcvanas években igen népszerű sikondai alkotóház agóniáját.

Falai közt a kilencvenes években szinte senki sem alkotott „jelentős műveket”, ám egy millicentenáriumi évad erejéig csakugyan nemzetközi műfordító- és kutató-házként működünk, ötletet és példát adva a később Balatonfüreden tető alá hozott for-

dítóház számára. „Jelentős művek” ugyan nemigen születtek (Pozsgai Zsolt, aki a jég hátán is tud drámát írni, Sikondán is papírra vetett néhány remek darabot; Jurij Skrobinec ott fordította ukránra Illyés Gyula mondatát a zsarnokságról), volt viszont sok jó együttlét: koccintgatós tereferék, lármás veszekedések, föllángolások és összeborulások, tábortűz melletti tűnődések, nagy hintázások és délutáni elüldögélések a kertben, erdei meg tóparti séták, barangolások napestig a Mecsekben, drámafölvá-

sások és maratoni sakkpartik, csőtörés és villámcsapás, földrengés és napfogyatkozás, másfél méteres hó, jégcsapoktól csilingelő fenyőfák.

Egy íróvendég többszerzős bűnügyi regényre tett ajánlatot. Meg is írta az első fejezetét, s az utána érkezők, ha úgy tartotta kedvük, újabb fejezetekkel bővíthették az alkotóház számítógépén. A kollektív mű elakadt a negyedik fejezetnél, nem volt, aki továbbírja.

Hacsak azok a koromfekete kismacskák nem írták tovább, akik háromhetes korukban szivárogtak elő a padlásról – és aztán fél évig róluk szólt minden. Az alkotóház legfényesebb napjai következtek: a három kis jószág minden teret belakott, megelevenített, újraalkotott és megszentelt. Gyönyörűséges jelenlétük magasztos értelemmel telítette a házat és a kertet.

Volt, aki ott örült meg, volt, akit ott ért a halál, s olyan is akadt, aki ott próbált végezni magával. A délszláv háború idején családostul az alkotóházban rejtőzött jó pár hónapig egy Szerbiában halálra keresett magyar újságíró: ott szerkesztett egy földalatti újságot, és onnan szervezte a horvátországi ellenállást. Göncz Árpád – nem

is sejtve, hogy a politika főzsugásai egyszer majd öt szemelik ki köztársasági elnöknek – egy ruháskosárra való amerikai regényt fordított magyarrá a 4-es szobában. Szervác Jóskában meg kigyulladt a pálinka; a heverőjén keletkezett égésnyomokat becses relikviaként őriztük és mutogattuk. A székelyudvarhelyi nyakigláb, széltalpú atyafit se feledte el egyhamar, aki csak egyszer is látta. Kisgatyára vetkőzött, nyakába vette a lábát, és falutól faluig futosva (szerkesztő urak, figyelem: *futosva*, nem futkosva!) ismerkedett Baranyával; elszaladt a hetedik határba is az istenadta.

A nagy mihasznaság közepett – ha már, magammal együtt, föl nem gyújtottam mindjárt az elején – gazdája próbáltam lenni az eltolvajlott Ezüstgyűrű villának, ledolgozva egy keveset a vörös kleptokraták gerjesztette karmából. Igyekeztem a lehető legolcsóbban, károkozás nélkül fenntartani a házat, szembeszegülve a mindenfelől tóduló rombolással. Diszkrétan ellenállni a hülyeség ostromainak, észrevétlenül kibocsátani néhány gyógyító ösztönzést – talán ez volt a rendeltetésem. Egy húron pendültem a természettel, az évszakok szeretője voltam. Egyszerűen éltem, dohányzástól, izgatószeret – kávé, alkohol, televízió – fogyasztásától tartózkodtam. Az utolsó hónapokban – mit volt mit tennem – tétlenségem jótéteményeiben részesítettem a cselekvés, a *tettek* tébolyába szédült emberiséget. Boldogan éltem, míg majd meg nem haltam.

Meglehet, a vállalkozás rezüméje csupáncsak ennyi: adtam néhány csattanós pofont a semminek; remeteként bujdosva, a sikondai bozótban vészelttem át Pufajkásék kurzusát. Nem volt gusztusom közelebbről nézni az országlásukat, bár attól, hogy ne szégyelljem magam miattuk, még Amerikában sem sikerült elég messzire pendrednem.

Téved, aki azt hiszi, hogy szőke szemű, kék hajú, a világ működési elveiről mit sem sejtő naivaként kergettem egy délibábot, még ha gyakran éreztem is úgy, hogy jeles elődöm, a *Beszterce ostromában* megörökített Pongrác István nedeci várúr módjára leginkább csak önmagam ellen viselek hadjáratokat. Hogyne tudtam volna, hogy elkötelezetten magyar, semmilyen hatalmi érdeket sem szolgáló program meghirdetése: eltökélt szembemenés a globalista „fősodorról”. Engem azonban olthatatlan kíváncsiság sarkallt, járhatatlan utak tanpályává taposásának vágya, a „csak azért is” daca és dölyfe, meg a cselekvés, a formálás, a „csinálás” öröme – kivált eleinte. Hogy borítékoltva volt a kudarc? Köpni kell az ilyen borítékokra!

Mielőtt fájrontot csináltam, az alapítvány ingóságait nekiajándékoztam a komlói Karitás szervezetnek. Az utolsó fillérig befizettem a hátralékos közüzemi díjakat, majd – fölbontva a használati szerződést, leköszönve a prófétaságról – az épületet és tartozékait leltár szerint, rendben átadtam gazdájának, a Baranya Megyei Közgyűlésnek. („Rendben” azt jelenti, hogy vadidegen urak kirámolták és elszállították az alkotóház ingóságait. A holmi legnagyobb része még a pártállam idejéből származott, de azért vitték az urak, mintha a szüleiiktől örökölték volna.)

Eljöttömkor az alkotóház bejárata fölött még ott lengedezett – ahogy az előző öt évben mindvégig – a söprünyélre szegelt piros-fehér-zöld zászló, a hiábavalóság viharvert, tépett lobogója. Visszanézve fohászt rebegtem Sikondáért és minden si-

kondaiért: emberek és állatok, növények és épületek testi-lelki üdvéért. Ha voltak, akik ebben a heroikusan haszontalan, magyar módra értelmetlen (se többet, se kevesebbet: épp egy lyukas mogyorót érő) történetben pozitív szerepet tulajdoníthatnak maguknak: illesse őket köszönet és áldás!

2000-ben a tessék-lássék módra kipofozott egykori alkotóházat Természetbarátok Háza néven egy gyermek- és ifjúsági közalapítvány vette kezelésbe, hogy erdei iskolaként és turisztikai központként működtesse. Légyárnak ez se kutya.

Idestova két évtized is eltelt már azóta. Bárcsak hírét vehetném, hogy megvan még a ház, sőt olyasvalaki is akad még, aki légvárakat épít benne a „romlásnak indult, hajdan erős” emberi nem és a vele együtt rohamosan pusztuló élővilág megmaradásáról!

Molnár Miklós és Tábori Ottó

TÁBORI OTTÓ

Asztalra borulva

CSENGEY DÉNES HALÁLÁRA

Meghaltál, fiú? Nem hihetem,
hisz' minket e föld
úgy szeret – és így visz el?

A Dunántúl robban,
és összeroskad Pest,
tapsolhat Bukarest...

Törszúrásként ért a hír,
átdöfte dobhártyámat,
szíven dőfte az országot.

Ökölbe szorul a kéz,
s az arcra könnyek
lavinája zuhog.

Elmarad a párbaj, amire
kihívtalak, s elröppennek
a madarak, lelőve, holtan
a Balatonba hullanak.

Azt hittem, én hamarabb
megyek el, de megelőztél,
és mindenkit legyőztél.

Az 1980-as évek végén Csengey Dénes jó néhányszor megfordult Vas megyében, a rendszerváltónak ígérkező idők önjelölt politikusai, helyi írók és költők között. Ismeretségbe, majd jó barátságba keveredett az Ikerváron élő Tábori Ottóval is. Gyorsan megtalálták a közös nevezőt: mind a ketten szerettek horgászni, és egyikük sem vetette meg a jó vörösbort.

1990 nyarán Ottó Keszthelyre utazott, hogy egy közös horgászás erejéig meglátogassa Csengey Dénest. Megegyeztek, hogy a „horgászpárbaj” visszavágójára Ikerváron, a Rába partján kerítenek sort a következő évben.

1991. április 8-án a Kossuth Rádió 22 órás híradása adta az ország tudtára, hogy váratlanul elhunyt Csengey Dénes országgyűlési képviselő. Asztalra borulva találtak rá. Állítólag egy üveg vaskeresztesi vörösbor is volt mellette az asztalon.

Ottó éppen az írógépét csépelte, mikor meghallotta a hírt. Elkéseredésében – olyanformán, mint Petőfi juhásza a botjával a szamár fejére – hatalmasat csapott öklével az írógépre. Összekuszálódtak a betűk, a masina használhatatlanná vált. Ottó nem bírta belepötyögtetni, amire a halálhír ihlette, így aztán kézírással rótt papírra, és másnap egy rokonával gépeltette le emléksorait. A fekete keretbe foglalt verset, alsó sarkában Csengey Dénes fényképével, kitűzték az Ikervári MDF Híradó nevű faliújságra. Az idő múlásával megsárgult a papír, foszladozni kezdett, aztán el is tűnt, csupán az ikerváriak emlékezetében maradt meg.

Az elveszettnek hitt kézirat a közelmúltban került elő a 2014. augusztus 7-én elhunyt költő hagyatékából. Nem lehetetlen, hogy az immár huszonnyolc éve halott Csengey Dénes és az öt évvel ezelőtt elhunyt Tábori Ottó egy másvilági folyó partján mégiscsak sort kerített az elmaradt horgászpárbajra... –

M. M.

Csengey Dénes

PELLE JÁNOS

BKB, a Fanarióta SC összekötője

Ezt a címet azután tényleg meg kell magyarázni, olyan hamar, ahogy csak lehet, csak hát ez nem olyan egyszerű. De épp az a szép benne, hogy olyan bonyolult, mint maga az élet; majd meglátja a tisztelt olvasó, ha veszi a fáradságot, hogy megismerkedjen a csodalénnyel, akit a BKB rövidítés takar.

De kezdjük ott, hogy soha nem kedveltem, mondhatni rühelltem az „egydimenziós lényeket”. Magam is próbálkoztam a sokoldalú önmegvalósítással, de ez a törekvésem, objektív okok miatt kis hazánkra korlátozódott, és leginkább szellemi dimenziókat öltött. Annál jobban csodálom viszont azt a sokdimenziós embert, aki történészként, műfordítóként, diplomataként és futballistaként is figyelemre méltó teljesítményt nyújtott, méghozzá egyszerre három országban. Magyarországon, Romániában és Franciaországban ismert, mint intellektuális sportfenomén, aki a pályán szerzett ismereteit képes ötvözni szociológusi és historikus képességeivel. Mi több: immár nyugdíjba vonult egyetemi tanárként és diplomataként mindmáig rúgja a bőrt. Most is tért ölelő passzokat ad, melyekkel a csatár félfordulattal, kapásból akkora gólokat lőhet a léc alá, hogy a kapus csak nézi...

A hetven éves, Szatmárnémetitől 13 kilométerre fekvő Csengerbagoson született, és Szinérváralján felcseperedő Borsi-Kálmán Béla, azaz BKB igazi reneszánsz ember. Még az a szerencse, hogy mindezek mellé nem fest, és nem szerez zenét – ha igaz –, mert ha még ezt is tenné, akkor elemésztené a sárga irigység, s már ahhoz sem lenne erőm, hogy a méltatását megírjam.

Szóval most már tudjuk, kiről van szó, de még adós vagyok azzal, hogy a klubját miért neveztem Fanarióta S.C.-nek. Mert persze ilyen csapat nincs és nem is volt. (Igaz, a Fenerbahcse, az egyik leghíresebb török csapat Isztambul egykori görög negyedében játszik.) Hiszen hazánkfiak azt se tudták, kik voltak a fanarióták, amíg BKB el nem kezdett foglalkozni velük. Ő derítette ki, hogy az Ottomán Birodalomnak ezek a görög nemzetiségű alattvalói, akik a XVIII. század elejétől a szultán felhatalmazásával uralkodtak, illetve elit réteget alkottak Havasalföldön és Moldvában, milyen kulcsfontosságú szerepet töltek be a román nemzeti tudat kialakításában, s mennyiben járultak hozzá a későbbi Nagy-Románia megteremtéséhez.

BKB legújabb könyvében, mely az Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia – egy állameszme etnogenezise címet viseli, korabeli, főként francia nyelvű források alapján, a román politikai kultúra hagyományainak mélyrétegeit térképezi fel, és meggyőző választ ad arra a kérdésre, miért volt sikeresebb a román elit saját nemzeti céljai megvalósítása során a huszadik század folyamán a magyarnál. Ez a XVIII–XIX. századi román történelemmel foglalkozó munka végső soron arra a kérdésre keresi a választ, miért lett Románia az első világháborút lezáró Versailles környéki békék

„abszolút győztese”, s gyarapodott a területe és lakossága Moldvával és Erdéllyel a kétszeresére, annak ellenére, hogy a lehető legkevesebb áldozatot hozta érte.

Az egységes román nemzet kialakulása rendkívül mostoha viszonyok között ment végbe, hiszen a 18. század végéig Havasalföld és Moldva is a Fényes Porta fennhatósága alatt állt, adót fizetett a szultánnak, aki Konstantinápoly görögök lakta Fanar városrészéből származó fejedelmeket és tisztségviselőket bízott meg a kormányzással. Ezeknek a szultán kegyelméből uralkodó görögöknek tökélyre kellett fejleszteniük a színlelés művészetét, hiszen bármelyik pillanatban elküldhették nekik a selyemzsinórt, azaz kivégezhették őket – vagy tucatnyian jutottak erre a sorsra, így a legjelentősebb fejedelem, a komoly reformokat végrehajtó Alexander Ypsilanti is, akit hűtlenséggel vádolva öreg korában kínoztak halálra a janicsárok. Másrészt azonban ezek a fanarióta uralkodók, látva „megbízójuk”, a török birodalom folyamatos gyengülését, nem tehettek mást, minthogy titkos tárgyalásokat folytattak az egyre erősödő Oroszországgal, illetve Ausztriával, és az első adandó alkalommal elárulták a szultánt.

Nyilvánvaló, s ezt BKB, mint a kelet-közép-európai történelem alapos ismerője bizonyítja, hogy ez az évszázados, és a fanarióták bukása után a román elit által megörökölt tradíció alapvetően különbözött a XIX. századi magyar nemesség hagyományaitól, melyet a vármegyei politizálás és a Habsburgokkal való szembenállás alakított ki. Tény, hogy a fanarióták nemcsak eredendően korruptak voltak, de elsajátították a színlelés és a megtévesztés képességét a korán megismert nemzetközi diplomáciában. Ehhez képest a „nyílt sisakos” magyar nemesség és a politikai elit, akár szembeállt Ausztriával, akár kiegyezett vele, nemzetközileg elszigetelődött. És ez egészen 1918-ig így maradt, tekintettel arra, hogy mind a külügy, mind a hadügy „közös” volt Ausztriával, azaz az alapvető külpolitikai kérdésekben mindig Bécs döntött.

Vitathatatlan, hogy a fanarióta gyökerű román és a kuruc (vagy labanc) magyar politikai taktika versengésében az utóbbi maradt alul. Az adott nemzetközi viszonyok között nem lehetett sikeres az a Teleki Pál miniszterelnök nevéhez fűződő kísérlet sem, hogy „több vasat tűzben tartva” (azaz a fanarióták módszereit alkalmazva) Magyarország visszaszerezze 1920-ban elvesztett területeinek egy részét Romániától.

BKB könyveit olvasva felmerül a kérdés: a nemzeti közösség tagjaként átélt történelmi sikerek és kudarcok mennyiben hagynak nyomot a politikusok, illetve az értelmiség jellemfejlődésén, illetve mennyiben hatnak a világgépükre?

A magyar történészek, illetve közírók láthatóan vonzódnak ahhoz, hogy bizonyos „sorskérdéseket” egy-egy jelentős személyiség (pl. Kossuth vagy Széchenyi) alakjába sűrítve elemezzenek, illetve nemzeti archetípusok vagy generációk jellemzésével bontsanak ki. Utóbbiak között olyan, különböző világnézetű szerzőket találunk, mint Szekfű Gyula, Prohászka Lajos, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Karácsony Sándor vagy Bibó István.

BKB az ő nyomdokaikba lépve a magyar futball huszadik századi tündöklésének és hanyatlásának jelenségeiből a „nemzeti karakterünkre” vonatkozó, figyelemre méltó következtetéseket von le Pszeudo-fociesszék – Széjlegyzetek a futball, a politika

és az irodalom határvidékéről című könyvében. Az „Aranycsapat” ebben a megközelítésben jóval több, mint a magyar sporttörténelem legendás tizenegye, s kapitánya, Puskás Ferenc „nemzeti nagylétünk” szimbolikus megtestesítője.

BKB-vel lehet egyetérteni, és persze vitatkozni is; „pszeudo-fociesszéiben” az a jó, hogy szenvedélyesek. A labdarúgásról köztudott, hogy olyan népszerű sport, amihez semmi más nem hasonlítható. Fantasztikusan vonzó kreatív csapatjáték, mely kiterjedt szurkolótáborán keresztül is kötődik a nemzeti hagyományokhoz, klubjai pedig regionális és társadalmi tartalmakat is megjelenítenek. Hogy először egy, a mai nemzetközi élvonalban is meghatározó két csapatot említsünk: a Barcelona és a Real Madrid örökös versengése mögött kezdettől ott volt a függetlenségre vágyó Katalónia és Spanyolország napjainkig tartó, szimbolikus küzdelme. Ugyanúgy a XX. század elején elkezdődött magyar-osztrák „örökrangadók” a „kettős monarchia” társnemzetei közötti vetélkedést tükrözték: Magyarország a futballban vett revansot szimbolikus sérelmeiért. De ismeretes volt pl. az MTK és az FTC összecsapásain a józsefvárosi zsidó kispolgárság versengése a jórészt német eredetű ferencvárosiakkal, mely szintén több volt labdarúgásnál és szurkolásnál.

Magyarországon, az ötvenes években az a paradox helyzet állt elő, hogy miközben a kommunista egypártrendszer az internacionalizmus kultuszát akarta meghonosítani, és sok tekintetben lábbal tiporta a nemzeti hagyományokat, olyan „nemzeti tizenegyet” tudott kiküldeni a nagy labdarúgó stadionokba, mely a maga korában a világ legjobbja volt. Az „aranycsapat” nemzetközi sikerei kétségtelenül egyfajta szimbolikus kárpótlást nyújtottak a tömegeknek a nyomorért és a nemzeti megaláztatásért és kiszolgáltatottságért. Az viszont vitatható, hogy a német származású, kétségtelenül zseniális Puskás Ferenc valóban a „magyar nemzeti jellem” megtestesülése volt-e. Pedig BKB ezt állítja, már könyve előszavában: Öcsinek „fogalma sem lehetett róla, hogy bár, úgymond alacsony sorsból küzdötte fel magát, génjeiben ugyanúgy a magyar polgárosodás (polgári átalakulás) nemesi attitűdjét, toleranciáját és honszeretetét hordozza, s azt ötvözi az elsősorban polgári erénynek számító hivatástudattal, a játéktudását folytonosan csiszolni, tökéletesíteni akaró profi labdarúgó, a sikert mindennek alárendelő mentalitásával. Mi több, idővel (a nyelvtudás és némi alapműveltség elsajátításával) még a világpolgárok nagyvonalú s egyben 'européer' szemléletét s mélységes emberszeretetét is fölvette repertoárjába. Megint csak nem tudván, hogy Kossuth és Széchenyi reformnemzedékének ideáljait valósítja meg.”

De mint már említettem: BKB igencsak vonzó tulajdonsága, hogy szenvedélyes és hiteles, és mindig olyasmiről ír, amit személyesen is átélt. Történelmi kutatásai mögött ott áll a Romániában, kisebbségi magyarként megélt gyermek- és ifjúkor, „fociesszéi mögött” pedig az, hogy néhány évig maga is hivatásos labdarúgó volt, a hatvanas évek egyik legjobb magyar csapatában, a Ferencvárosban lépett pályára. Igaz, csak a tartalékcsoportban játszott, de belülről látta az öltözők, illetve a klubok világát, személyesen is ismerte a Puskás utódjának tekintett, de hozzá hasonló mitikus magasságokba soha nem emelkedő sztárjátékost, Albert Flóriánt.

A futball világa tényleg fantasztikusan érdekes és túlmutat önmagán. Egyetérték a szerzővel, hogy a labdarúgás „1920 és még inkább 1945 (még inkább 1948) után fokozatosan történelmi dimenzióba került Magyarországon. Látványosságának és (látszólagos) közérthetőségének köszönhetően rendkívül alkalmassá vált rejtett társaslélektani és történelmi-nemzettudati folyamatok leképezésére, az 1920-as irtózatoss történelmi kudarc kompenzálására, az elnyomott hazafias érzelmek ’megélésére’, viszonylag akadálytalan kinyilvánítására.” A fejtegetés BKB Nemzetépítés és a nemzettudat a futball tükrében – A magyar, a francia és a román példák című tanulmányában olvasható.

A labdarúgásról való elmélkedés messzire vezet, és sok tekintetben termékeny megközelítés mai európai és hazai problémáink megértéséhez. Érdemes BKB társául szegődni a futball, a politika és az irodalom határvidékén való kalandozásaiban.

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

Laikusok iránytűje

GONDOLATOK PELLE JÁNOS LELKEK IRÁNYTŰJE
CÍMŰ DOKUMENTUMREGÉNYÉRŐL¹

*„A tapasztalható világjelenségek mértéke a
szemlélődő fél megismerő képességétől függ”²
(Rudolf Steiner)*

E sorok írója, akárcsak az alatt ismerttetendő könyv szerzője ama, többé-kevésbé jogosan „nagy”-nak nevezett generáció (kül)tagja, amelynek, igen kevés kivétellel, nem adatott meg, hogy akár a legcsekélyebb jártasságra tegyen szert a szellemtudományokban.

Épp ellenkezőleg, emez, nagyjából 1945 és 1956 között született nemzedék elsőprő többségében úgy szocializálódott, hogy ha nem tiltották is el erőnek erejével az okkult tanoktól, mindenesetre erős, és nem is teljesen alaptalan gyanakvást ültettek el benne mindazon szellemi-ideológiai irányzatokkal szemben, amelyek ellentétesek voltak, vagy annak minősítették őket a marxi-lenini üdvtannal, s nyomában az új „szocialista embertípus”³ kimunkálására tett reménytelen törekvésekkel.

Nem tudom hányan gondolták végig generációs társaim közül, hogy emez eleve kudarcra ítélt, utóbb ’emberarcúnak’ hirdetett ’szocialista kísérlet’ szenvedő alanyai, mondhatnánk laboratóriumi tengeri malacai és ketrecbe zárt kis fehér egerei az egész szocialista (béke) tábor térségében, így hazánkban is leginkább épp *mi* voltunk, e sajnálatos tény minden további elkerülhetetlen következményével. Határainkon innen és túl, az egységesnek, legalábbis összesimulónak tétélezett, valójában 1920 óta szét-tartó, darabjaira hullt, zátonyra fu(tta)tott magyar nemzet- és társadalomfejlődés minden szegmensében.

E megalapozottnak remélt kiinduló pont rögzítése után most egy kis *múltba-révedésre* kérném föl e recenzió esetleges olvasóit! Szülei, nagyszülei, szűkebb-tágabb rokonsága könyvespolcain nem bukkant-e ő maga is, *mégis*, valamilyen gyanús irományra, penészedő kötetre, vagy egérrágta folyóíratra, amelyeket adott esetben találmokra fel is ütött, netán, kimondani/leírni is szörnyű, lopva bele is olvasott? Biztosan akadtak persze olyan esetek is, amikor, kivált ’vonalasabb’ körökben, ilyesmire az ’ősök’ ébersége miatt eleve nem kerülhetett sor (ti. még idejekorán kidobták, vagy beszovalgáltatták az ideológiailag „káros” nyomdai termékeket), ám, gyanúm szerint a ’fordulat éve’ (1948) után, kivált a korai ötvenes években mindnyájunkat megcsapott, a letűnt, ’levitézlett’, egyszer s mindenkorra meghaladottnak tűnt „rég Magyar világ” valamilyen avított minősített rekvizituma. Ha másképp nem is, egy-egy korosodó nagynéni vagy nagybácsi nem éppen ’pártszerű’ elszólása, valamilyen pikáris megjegy-

zése formájában, amelyet persze mi, eszmélkedő emberpalántaként, nem igen értetünk, de, ha volt némi sütnivalónk, elgondolkoztatott.

Gondolom nem én vagyok az egyetlen, akit nagymamája⁴ úgy 1952 táján kézen fogva elcipelt az Isten háta megettől Szinérváralján egy távoli rokonhoz – emlékezetem szerint egy Kölcsey-származék, akkor ötven körüli hölgyhöz – akinek előszobájában egymásnak adták a kilincset a lelki vigaszra szoruló kliensek, ő maga pedig, szépvonású arcán és Basedov-kórtól kidülledt szemében az örület hamisítatlan jegyeivel egy hímzett fekete kendővel letakart fénylő burából jövendölt az elsötétített szobában boldog boldogtalannak némi fizetség, vagy természetbeni juttatás ellenében.

Mi tagadás, ez az emlékfoszlány igen halványan pislákol emlékezetemben, még abban sem vagyok biztos, hogy nem Anyám⁵ vitt-e magával Szatmár Németinek nevezett kálvinista fertályában valahova, de a jósnő egzaltált arckifejezése, s különösen mélytűzű fekete szempárja – Bibó István „feszült lényeglátó” kifejezése távoli, esetben testet öltött előzményeként – örökre beégette magát (mély)tudatomba.

De itt, snitt, a film elszakadt, okkultista ismereteim leragadtak az asztaltáncoltatás komikusnak, komolytalannak és groteszknak érzett képzete körül és sem időm, sem értelmiségi pályám fordulatai nem tették lehetővé, hogy akár egy tapodtat is tovább evickéljek ezen az ismeretlen, aláaknázott területen. Egyetemi jegyzeteim, különösen az ajánlott olvasmányok szövegtengerében persze fel-felbukkant a spiritizmus, a templomosok, rózsakeresztesek, teozófusok, árjozófusok, antropozófusok,⁶ s megannyi más titokzatosnál titokzatosabb társulatok és rejtélyes szellemi irányzatok elnevezése, sőt a szvasztika kifejezés, valamint Ahrimán vészjóló figurája is, mi több még Helène Blavatsky⁷ és Rudolf Steiner (1861–1925) nevét is megjegyeztem, de hogy ezek a tanok, irányzatok, áramlatok, különféle okkultista szervezetek és testületek és „iskolaalapító” személyek és munkásságuk miként függenek össze egymással, arról, az igazat megvallva, nem alakultak ki értékelhető ismereteim, mondhatnám, halvány lila gőzöm sem volt...

Persze a *lényeg* eljutott tudatomig: mindezek a zavarosnak érzékelt szerteágazó tanok és Adolf Hitler tébolyult ámokfutása az európai és a világtörténelemben egy töről fakadnak és – nagyfokú leegyszerűsítéssel – a „végső megoldásban” (*Endlösung*) érik el tető- és végpontjukat. Ami, kétségkívül a Történelem legiszonyosabb szervezett genocídiuma volt – mindmáig, és rettenetes *mementó* gyanánt az is marad, az idők végezetéig...

Talán nem szentségtörés azt feltételeznem, hogy – tisztelet a mindig létező nagy kivételeknek! –, legtöbb nemzedéktársam szintűgy nem jutott tovább e felismerésnél és a maga részéről lezártnak tekintette ezirányú baljós stúdiumait...

Hacsak, mint a „Lelkek iránytűje” c. dokumentumregény szerzőjét, Pelle Jánost magánsorsa megpróbáltatásai, eredendő érzékenysége és nyitottsága, bölcsész-kíváncsisága, továbbá a *véletlen* (vakszerencse) nem juttatja egy különös kézirat birtokába, amelynek egy rövid bevezetővel és lényegre törő utószóval ellátott, a Minerva Kiadó gondozásában nyomdafestéket látott szerkesztett változata maga az ismertetendő könyv!

Mert mi is történt Pelle Jánossal és a szakszerűen egybekötött négyszerzős kéz-
irattal?

A szerző nem rejti véka alá: házassága az ezredforduló táján megromlott, majd a 2010-es évek elején fel is bomlott, ő maga pedig mély érzelmi és egzisztenciális válságba került. (Csak zárójelben: ez sem egyedi jelenség, egy alaposabb statisztikai felmérés és szociológiai vizsgálat minden valószínűség szerint kiderítené, hogy a 'nagy generáció' elég kevés tagja úszta meg az embert próbáló szétköltözést majd egy másik partner oldalán való, gyermekeink sorsképletén is nyomot hagyó újrakezdést, s talán még arra is fényt derítene, hogy mindez valamiképpen összeköthető a főntebb szóba hozott fragmentált, s kudarcot kudarca halmozó magyar „fejlődéssel”. Kicsit nyersebben fogalmazva az iránytűjét legalább Trianon óta elvesztett s azt azóta is reménytelenül kereső magyar társadalom és értelmiségi elit állandósulni látszó identitásválságával. S csupán félve pendítjük meg: ennek politikatörténetileg csak újabb következménye a szintén felemássá sikeredett „rendszerváltás/rendszervált(oztat)ás”...)

*

De lépünk még közelebb magához a könyvhöz! Pelle János, amolyan „mindent olvasó” filozféként addig bogarászott a lakásától nem messze fekvő Visegrád utcai *Psyché* nevű antikváriumban, míg baráti viszonyba nem került a két, nála körülbelül egy évtizeddel idősebb tulajdonossal, egy hajdani tanárral és egy volt zszurnalisztával.

Szó szót követett és a két hasonszőrű kallódó magyar entellektüel (egyikük, a korábbi oskolamester utóbb méhészkedésre váltott egy Pest környéki faluban) felajánlotta neki, hogy igen szerény honorárium ellenében a műintézmény „kiszegítő alkalmazottja” legyen. Az ajánlat kapóra jött a válófélben lévő szerzőnek, s bár a „fizetség” nevétségesen kevés volt, legalább az estéli órákat megszokott környezetében, könyvek között tölthette, a menetrendszerű otthoni veszekedések helyett...

Így esett, hogy – talán az antikvárium a telefonkönyvben is szereplő ráutaló elnevezése következményeként – amikor az *Országos Pszichiátriai és Neuroológiai Intézet*, közismert, még 1868-as keltezésű leánykori nevén *Magyar Királyi Országos Tébohyda*, mindközönségesen a „Lipótmező”, vagy *Sárgaház* – népes klientúrájával egyetemben ebek harmincadjára jutott s egy füst alatt könyvtárát is felszámolták – e patinás s közhasznú intézmény valamelyik leköszönő vezetőjének, vagy az Egészségügyi Minisztérium egyik pihent agyú tisztviselőjének épp a *Psyché* antikváriuma ötlött eszébe a szomorú művelet elvégeztetésére.

Más szóval hivatalos megkeresés érkezett: az antikvárium három munkatársa – köztük Pelle János – volna szíves a feleslegessé vált (?) bibliotéka állagát szakszerűen felmérni, s a könyv és folyóirat állományt szortírozni...

A többi már csak következmény: az egyik, kidobásra ítélt kupacban Pelle iskolázott szeme megakadt egy gondosan bekötött vastag irat-paksamétán, amely három kézzel írt szövegtestet és egy gépiratot tartalmazott s a *Lelkek iránytűje* talányos címet viselte. Mivel az anyag rajta kívül senkinek se szűrt szemet, s minden bizonynyal egy kukában végezte, vagy eltűzelték volna, Pelle egy diszkrét mozdulattal válltáskájába süllyesztette, majd magával vitte a Pilis-hegységben lévő vidéki házába. Abba az er-

dőszéli takaros építménybe, amely – az időközben „törvényszerűen” bekövetkezett s hatályossá is vált válóperes bíró(nő)i döntés eredményeként – nyaranta igénybe vett családi üdülőből állandó (kényszer)lakhellyé, valódi *asylum*-má lényegült át, ahol szerzőnk a világtól elvonulva összeszedhette gondolatait és magát s felkészülhetett – úgymond – „új” életére ...

Kicsit érdekesebben fogalmazva: túlélésre rendezkedett be: haja és szakálla hónapokig nem látott se ollót, se borotvát, levelekre, telefonhívásokra nem válaszolt s a közeli KÖZÉRT-be is csupán hetente egyszer, a betevő falatok beszerzése végett zárándokolt el, s a fővárosba is csak akkor utazott fel, ha valamelyik hivatalban valóban halaszthatatlan dolga akadt ... Vagyis, a szó szoros értelmében valódi remetévé vált, anélkül persze, hogy azonnal rádöbrent volna, az ősmagyar (sumér-turáni) mitológia szakrális helyszínei (Dobogókő, Rám-szakadék, stb.) tőszomszédságában.

S hogy miért „érdekes”, mégis, ez a banálisnak ható, számos nemzedéktársunkkal (esetleg többször is) megtörtént lehangoló eseménysor? Nem szeretném, ha az a vád érne, épp most fedezem föl a spanyolviaszkot, de többnyire még akkor sem tudatosodik bennünk, hogy nem egészen a vakvéletlen műve mikor melyik könyvünkbe lapozunk bele, melyik folyóiratcikket olvassuk újra,⁸ hanyag gesztussal mit vetünk ki költözéskor a személtárába, s mit óvunk meg féltő szeretettel az enyészetől – egyáltalán: mikor mi jut eszünkbe, ha a belénk rögződött, szinte reflex-szerű mozdulat évente akár többször is megismétlődik. Legtöbbször ugyanis nem vagyunk tisztában azzal, hogy agyműködésünknek, észjárásunknak titkos rekeszei, rejtett rugói, rejtélyes mechanizmusai vannak, amelyeket nemhogy nem uralunk, de még működésük szabályait is éppen csak, hogy sejdítjük, nagyjában-egészében kívül esnek racionális kontrollunkon. S akkor mihez kezdünk a mélytudatunkban kora gyermekségünk óta elraktározott irtatlan ismeret- indulat- és érzelemhalmazzal, amelyről csupán vissza-visszatérő álmaink révén vannak, olykor, elenyésző „üzeneteink”?

Száz szónak is egy a vége: alig kapizsgálunk valamit az alkotáslélektannak nevezett komplex diszciplináról, leszámítva persze azt, hogy minden író-ember tapasztalatból tudja, igazán nem mindegy, milyen lelkiállapotban vesz tollat a kezébe, vagy ül le számítógépe billentyűzete elé. Magyarán minden írásmű megszövegezéséhez, legyen az pár lapos recenzió, avagy hatszáz oldalas nagymonográfia alkalom, hangulat, kedv, szorító körülmények (határidő), s leginkább *ihlet* kell.

Erről a régiek, a XVIII–XIX. századi nagy elődeink azt tartották: ideje vagyon az olvasásnak ... a gondolkodásnak ... s még inkább az írásnak...

A kedves Olvasó nyilván tudja már, hová szeretnék kilyukadni: Pelle János életében 2015 nyarán érkezett el a *pillanat*, amikor pilisi magányában, kellőképpen felkészülve a *befogadás* és a *megértés* aktusára, előkereste az általa megmentett kéziratot és megpróbálta megérteni, mi is akadt a kezébe a nyolc esztendővel korábbi könyvszortírozás alkalmával.

S itt következtek az egyre nagyobb meglepetések!

Például „véletlenül” ismerte annak a férfinak a nevét, aki a négy különböző szerző, más-más időpontban, de egymást követő kronologikus rendben megírt kéz-

iratait egybeszerkesztette s gondosan be is köttette: az 1872-ben Hesslein Izidorként anyakönyvezett Hollós Istvánét, aki a húszas évektől kezdve egészen az ötvenes/hatvanas évek fordulóján bekövetkezett haláláig komoly nevet szerzett magának a hazai pszichiátriában.

Pelle azt is kinyomozta, hogy a kéziratot Hollós 1957-ben köttette be, s mivel a Kádár-rendszer hajnala sem kedvezett az efféle „gyanús” szellemiségű irományoknak, kiadására nem is gondolhatott. Inkább elhelyezte egykori munkahelye, a Pszichiátrai Intézet könyvtárába(n).

A többi már gyerekjáték volt Pellének: komótosan végigolvasta a négy kéziratot, megállapította szerzőik „nacionáléját” (dr. Grünhut Adolf, 1826–1906; Tóvölgyi/Shaffner/ Titusz, 1938–1918; Chengery-Papp Elemér, 1869–1938; s végül, de nem utolsósorban: Török Sándor, 1904–1985.)

Hátra volt még egy nagy dilemma, milyen formában tegye közzé magát a „talált kincset”, mert azonnal nyilvánvalóvá vált számára, kortörténetileg rendkívül értékes dokumentum birtokába került, amelyet úgyszólván kötelessége publikálni.

Pellének két lehetősége volt: a) beleveti magát a rendkívül kiterjedt szakirodalomba, maga is szakképzett teozófussá képezi át magát és rengeteg lábjegyzettel ellátott tudományos kiadványt fabrikál nyersanyagából. Erre, évei szaporodván, nem volt ideje, s mint maga is megvallja, kedve se nagyon. Többe került volna a leves, mint a hús, az erőfeszítés egyszerűen nem érte volna meg a fáradságot.

Szerzőnk tehát gondolt egy nagyot: vállalva, hogy mint legtöbb nemzedéktársa, csupán kirándul az okkult tudományokba, tehát lényegében maga is *laikus*, szabályos *beavatási* dokumentumregényt tett le az asztalra, a nagyérdemű publikum előtt őszintén feltárva miként birkózott meg, távolról sem a teljesség igényével a hol sok szálon összefüggő, hol egymással késhegyig menő eltökéltséggel vitázó irányzatok és apologeták szövevényével, miként igazodott el több-kevesebb egzaktsággal a négyszerzős opusban.

Vagyis csupán a legszükségesebb kommentárokra hivatkozva, gyakorlatilag az egész anyagot közzé tette, csupán az olvasót túlságosan megterhelő pszichiátriai esettanulmányokat és terjengős spiritiszta szeánsz-leírásokat mellőzte. Hagyta, hogy „dokumentumregénye” önmagáért álljon jól, nyersségében tükrözze vissza egy letűnt világ – a XIX.–XX. századi európai és magyar történelem, s különösen a közembert leginkább foglalkoztató „mindennapi élet” egy-egy elfeledett részletét: közönséges bűntények, kettős öngyilkossági kísérletek spiritiszta háttérrel, a médiumokkal kapcsolatos agyafúrt manipulációk szabatos leírása váltakozik korabeli nagy port felvert tragikus történetekkel, mint például Obrenovics Sándor szerb király és szépséges felesége, Draga Masin 1903-as borzalmas legyilkolásának naturalisztikus részletekig elmenő megjelenítése, vagy az 1910 húsvét vasárnapjánbe következett, több mint háromszáz ifjú életet követelő ökorítóit tűzvész Szatmár megyében, amelyről épp Kandó Ilona nagyanyámtól hallottam először kisfiú-koromban. Nem hiányoznak Matuska Szilveszter 1931. szeptember 12-éről 13-ára virradóra Biatorbágyon elkövetett 22 halálos áldozattal járó borzalmas dinamitosvasúti merényletének körülmé-

nyeit s annak szociál-pszichikai hátterét megvilágító betétek sem. Megint csak a „véletlen” játéka (?), hogy az 1934 novemberében a Pestvidéki Törvényszék által rendezett Matuska-per még 1932-ben kinevezett bírása, „törvényszéki tanácselnök” minőségében egy brassói születésű hajdani temesvári ügyvéd, dr. Márton Albert⁹ volt, aki saját nagydoktori disszertációm egyik fő témája, a „Temesvári leventeper”¹⁰ harmincnégy résztvevőjének Nosek (Temesváry) Broniszlávmellett másik felnőtt kulcsfigurája, akiről az újabb kutatói szerencse esetleg még azt is kiderítheti egy szép napon, hogy valójában ő volt az egész Délvidékre kiterjedő földalatti ellenállási mozgalom valódi vezére...

Mert Pelle új könyvéből persze a nagy sorsfordulók: Trianon, a proletárdiktatúra,¹¹ a Horthy-rendszer berendezkedése, a vészidőszak és holokauszt sem hiányoznak!

Csak találmra: a négyszerzős kézirat egyik társ-íróját, s annak a „turáni átok”-ról szóló hagymázos eszmefuttatását idézve megtudhatjuk, hogy úgymond – „»Rokon turáni testvérnepeink legtöbbje velünk érez, tudja, hangoztatja és tetteivel bizonyítja hozzánk tartozását. Nincs okunk a csüggedésre, bármily kemény csapásokkal sújt is a sors. Jelen helyzetünk csak múló jelenség, rövid néhány perc a nemzetek és az emberiség életében«. Trianon nyomtalanul elmúlik, futó közbjáték lesz, semmi több. Az ellenállhatatlan Fótan ráveszi majd a cseheket, a románokat és a szerbeket, hogy adják vissza ősi területeinket.”¹²

És így tovább...

A recenziens, s valószínűleg a szerző számára is a legkidolgozottabbak, és érzelmi-
leg a legmegkapóbbak az utolsó, a gépiratban fennmaradt rész szerzője Török Sándor (1904–1985) feljegyzései voltak. Török, ugyanis mozgalmas élete során a vészidőszakban egy ideig¹³ a keresztény hitre tért zsidó-magyarok (magyar zsidók) képviselője volt a magyar hatóságok által kinevezett Zsidó Tanácsban az 1944-ben alakult Keresztény Zsidók Ideiglenes Intéző Bizottságának alelnöke minőségében. Spiritiszta kapcsolatait is felhasználva Apor Gizella, a Vöröskereszt főápolónője közbenjárására sikerült eljutnia özvegy Horthy Istvánné, Edelsheim Gyulai Ilona bárónőhöz, aki férje 1942 augusztusában bekövetkezett tragikus halála miatt különösen fogékonyá vált az okkultista jelenségek iránt. Egy a képzelet határát súroló valóban regényes epizód – a Horthy István repülőgépeinek lezuhanásáért valószínűleg felelőssé tehető német szerelő időközben Török birtokába került fényképe segítségével – Töröknek lehetősége nyílt az özvegy bizalmába férköznie és rávennie, hogy adja át a kormányzóknak az ún. *Auschwitz-jegyzőkönyv* egy példányát...

Rövidre zárva: ez volt Pelle dokumentumregénye szerint a mindent elharatózó epizód, amelynek hatására Horthy leállította a deportálást és legalább a budapesti zsidóság tekintélyes részét (köztük a szerző szüleit is) megmentette a biztos haláltól.

Nem folytatjuk, ám reméljük, hogy ezzel a rövid ismertetéssel felhívjuk a figyelmet Pelle János érdekes és hiánypótló kötetére, amely, Trianon után közel száz esztendővel a magamfajta laikusok *biztos iránytűje* lehet a rejtett lelki jelenségek s azok okait firtató minden bizonnyal újakezdődő alaposabb kutatása terén.

JEGYZETEK

- 1 Pelle János: *Lelkek iránytűje. Dokumentumregény a szellemek világáról*. Minerva Kiadó, Budapest, 2018, 156 old. (A továbbiakban: Pelle)
- 2 Pelle 116.
- 3 Inkább: „szocialista típusember” (copyright: Csizmadia Miklós, 1971/1972 körül az Eötvös Collegiumban.)
- 4 Kandó Ilona (Szinyérváralja, 1896–Kaplony, 1967)
- 5 Született Ludán (1931-től Erdész) Mária (Szob, 1925–Vác, 2011)
- 6 [...] „a spiritizmushoz [...] ugyanúgy a teozófia is egymással szembenálló ágakra bomlott, az egyiket árjazófiának, a másikat pedig antropozófiának nevezik [...] Az árjazófia a felsőbb rendű árják teozófiája, akik az isteni bölcsesség révén önmagukat akarják viláгурalomra juttatni.” (Pelle, 73.)
- 7 Született Helena Hahn, 1831–1891
- 8 E sorok írójával 2016 januárjában még az a szinte hihetetlen eset is megtörtént, hogy amikor egy rövidzárlatot orvosolandó felmászott a történelmi „műhelye” folyóirat-állománya fölött elhelyezett villanyórához, hogy visszanyomja a készülék klappantyúját s eközben a legfelsőbb polcról levett egy 1946-ban kiadott, mindössze pár számot megért, vastag porréteggel fedett román „Levéltári Értesítőt”, az elsárgult lapokon egy olyan közleményt talált egy elfeledett moldvai román történésztől, amelynek adatai épp hiányoztak soros munkája egyik életrajzi betétjéből. (Vö. Borsi-Kálmán Béla: *Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia. Egy állameszme etnogenezise*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2018, 192. (a 486. számú jegyzetben.)
- 9 Életéről lásd *A Magyar Társadalom Lexikonja*. Második, bővített kiadás. Budapest, 1931, A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat kiadása, 370. Vö. *A Magyar Legújabb Kor Lexikonja*. (A Magyar Feltámadás Könyve). Szerkesztette Kerkápoly M. Emil. Budapest, 1930, A Magyar Legújabb Kor Lexikona kiadása, 835–836.
- 10 Vö. , *Öt nemzedék, és ami előtte következik ... A temesvári Levente-pőr ...1919–1920*. Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft, 540 p.; *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Leventepőr (1919–1920)*. Budapest, 2010, Helikon Kiadó, 483 p. (A csengerújfalusi O’sváth és vele rokon családok története, dokumentumai, és írásai)
- 11 „prolidiki” (Pelle 66.)
- 12 Pelle 74–75.
- 13 Török Sándor a háború utolsó hónapjait Nagy Emilék kissvábhegyi házában többedmagával rejtőzködve vészelte át, amit részletesen leírt *Egy kis kertem szerettem volna* c. emlékirataiban és a *Titokzatos utazások* című regényében örökített meg az utókor számára Utóbb, 1945-től 1948-ig a Magyar Rádió *Ünnepi levelek* c. sorozatát szerkesztette, mely a világ vezető tudósait, művészeit szólaltatta meg. 1951-től a Tankönyvkiadó szerkesztője, 1955 és 1966 között a *Család és Iskola* c. lap felelős, majd főszerkesztője volt.